

///MUZEJSKA::
DOKUMENTACIJA
+:V DOBI<<,,**
##//DIGITALNE
-■ØPREOBRAZBE

Zbornik XXI. ZBOROVANJA SMD
Brežice, 16. – 17. september 2024

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

069(497.4)(082)

SLOVENSKO muzejsko društvo. Zborovanje (21 ; 2025 ; Brežice)

Muzejska dokumentacija v dobi digitalne preobrazbe : zbornik XXI.
zborovanja SMD: Brežice, 16. – 17. september 2024 / [urednice Jana Puhar,
Maja Hakl Saje, Andželina Jukič]. - Ljubljana : Slovensko muzejsko društvo,
2025

ISBN 978-961-94902-4-2

COBISS.SI-ID 246872835

Zbornik XXI. ZBOROVANJA SMD

MUZEJSKA DOKUMENTACIJA V DOBI DIGITALNE PREOBRAZBE

Brežice, 16. – 17. september 2024

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

KAZALO / INDEX

Maja Hakl Saje – Uvodne misli

Jana Puhar – Spremnna beseda urednice ob izidu zbornika

1. TEORETSKI OKVIRI IN KRITIČNA REFLEKSIJA

Muzejska dokumentacija kot družbena odgovornost in nosilka kolektivnega spomina

- ddr. Verena Perko** – Muzeji, prostori spomina ali orodje pozabe? / *Museums – Spaces of Memory or Instruments of Forgetting?* 7
- mag. Gorazd Knific, Nina Sotelšek** – Pomen dokumentacijskega sistema in vloga kustosa dokumentalista pri upravljanju muzejske dokumentacije / *The Importance of a Documentation System and the Role of a Document Curator in Managing Museum Records* 21
- mag. Tita Porenta, mag. Darko Knez, mag. Gorazd Knific, Nina Sotelšek, Miha Špiček** – Poslanstvo in oblike delovanja Sekcije za muzejsko dokumentacijo / *The Mission and Forms of Operation of The Section for Museum Documentation at The Association of Museums of Slovenia* 41

2. MUZEJSKA DOKUMENTACIJA V PRAKSI

Primeri obdelave dokumentacijskih fondov

- dr. Monika Močnik** - Fotografski fond Marjana Cigliča kot primer sistematičnega urejanja gradiva za optimalno digitalno dostopnost / *The Marjan Ciglič Photographic Collection as an Example of the Systematic Curation of Materials for Optimal Digital Accessibility* 53
- Irena Uršič** – Dokumentacijska procesa obsežnih fotografskih fondov Naceta Bizilja in Joca Žnidaršiča / *Processes of Documentation of the Extensive Photographic Collections of Nace Bizilj and Joco Žnidaršič* 64
- mag. Nika Novak** – Zapuščina arhitekta Edvarda Ravnikarja v MAO: izzivi digitalizacije arhitekturne zbirke / *Edvard Ravnikar's Legacy at MAO: The Challenges of Digitizing the Architectural Collection* 75
- Mladen Bačić** – Digitizacija dokumentacijskega fonda Miroslav Zdovc in dileme likovnega muzeja pri valorizaciji dokumentarnega gradiva / *Digitisation of the Miroslav Zdovc Photographic Archive and the Dilemmas of a Fine Arts Museum in the Valorisation of Documentary Material* 83
- Metka Štrajhar, Helena Rismondo** – Upravljanje originalnih in popolnih arhivov arheoloških najdišč v Arheološkem centru MGML / *The Management of Original and Complete Archives of Archaeological Sites at the Archaeological Centre MGML* 93

3. DIGITALNE TEHNOLOGIJE IN PRIHODNJI IZZIVI

- mag. Gorazd Knific** – Uporaba avtomatizacije in umetne inteligence pri dokumentiranju kulturne dediščine / *The Use of Automation and Artificial Intelligence in Documenting Cultural Heritage* 103
- dr. Rafko Urankar, dr. Jure Krajšek** – Vključevanje digitalne arheološke izkopavalne dokumentacije v muzejske zbirke / *Incorporating Digital Documentation from Archaeological Excavations into Museum Collections* 112
- Nina Sotelšek, Jure Kusetič, Sašo Drobnič** – Projekt »Premična e-Dediščina (2023–2025)« / *The »Movable e-Heritage Project (2023-2025)«* 125

Uvodne misli

Dokumentiranje dediščine sodi med temeljne strokovne naloge muzejev. Brez urejenih, natančnih in zanesljivih podatkov o predmetih, zbirkah in njihovem kontekstu bi bila vsaka muzejska interpretacija, raziskava ali predstavitev okrnjena. Muzejsko dokumentiranje pa ni zgolj zapis podatkov – je živo tkivo, ki omogoča povezovanje preteklosti s sedanjostjo.

Današnji čas prinaša številne nove izzive in priložnosti. Digitalizacija, dolgoročna hramba podatkov ter njihova odprta dostopnost za strokovno in širšo javnost zahtevajo premišljene pristope in ustrezne strategije. Ob tem se porajajo vprašanja, kako zagotoviti kakovost, verodostojnost in trajnost dokumentacije ob vse hitrejšem razvoju tehnologije in spreminjajočih se pričakovanjih uporabnikov.

Zborovanje muzealcev, posvečeno muzejski dokumentaciji, je bilo dragocena priložnost za povezovanje, izmenjavo izkušenj in spoznavanje primerov dobrih praks, pa tudi za razpravo o ovirah, s katerimi se srečujemo. Več kot dvajset predstavitev je ponudilo številne odgovore, hkrati pa odprlo nova vprašanja in izzive, ki nas čakajo v prihodnje.

V pričujočem zborniku predstavljamo izbor prispevkov, ki vsak na svoj način osvetljujejo pomen in vlogo muzejske dokumentacije in dokumentiranja v sodobnem muzeju.

Naša skupna naloga je graditi mostove – med dediščino in sodobnimi tehnologijami, med muzeji in skupnostmi, med strokovnjaki in uporabniki. Naj bo ta zbornik korak v tej smeri in spodbuda, da dokumentacije ne razumemo kot cilj, temveč kot orodje za poglobljeno razumevanje dediščine.

Maja Hakl Saje

Spremna beseda urednice ob izidu zbornika

Zbornik, ki je pred nami, združuje prispevke o muzejski dokumentaciji kot spremljevalki muzeoloških funkcij. Ta od varstva, raziskovanja pa vse do komuniciranja predstavlja podporo odgovornemu ravnanju z dediščino ter odpira možnosti za njeno fizično in intelektualno dostopnost. Tako na stopnji ustvarjanja, hrambe kot dostopnosti dokumentacije so zadnja tri desetletja zaznamovana z naraščajočo rabo digitalnih tehnologij, ki je rezultirala v digitalni preobrazbi družbe. Vsak strokovni delavec v muzeju v svojem delovnem procesu ustvarja dokumentacijo, ki je pretežno izvorno digitalna. Vse navedeno je razlog, da smo se po 14 letih na zborovanju SMD v Brežicah vrnili k temi, ki je bila nazadnje obravnavana leta 2010 na zborovanju SMD v Metliki. Če je bilo tedaj govora o dokumentacijskih sistemih v nastajanju in razvoju, podatkovnih standardih in vlogi sodobne računalniške tehnologije, ki odpira možnosti obsežnejšega dokumentiranja, je bil namen zborovanja v letu 2024 refleksija v vmesnem času doseženih rezultatov in odpiranje vprašanj, povezanih z digitalno transformacijo družbe. Raba umetne inteligence, vprašanje interoperabilnosti podatkovnih baz dediščinskih ustanov, vprašanja pravic, povezanih z dokumentacijo, etična vprašanja in vprašanja dolgoročne hrambe so samo nekatere izmed tem, ki jih obravnava štirinajst avtoric in avtorjev pričujočega zbornika. Od teoretskih utemeljitev in družbene vloge dokumentacije, preko organizacijskih struktur in primerov iz prakse, do izzivov, ki jih prinašajo digitalizacija, avtomatizacija in umetna inteligenca so skupaj pripravili raznolik, a celovit vpogled v stanje in prihodnji razvoj dokumentacijskih procesov v Sloveniji.

Verena Perko v prispevku *Muzeji, prostori spomina ali orodje pozabe?* dokumentacijo opredeli kot nepogrešljivo orodje kolektivnega in kulturnega spomina, ki lahko svojo funkcijo izpolni le ob aktivnem vključevanju javnosti. Kritično opozarja na krizno stanje dokumentacije v slovenskih muzejih in pokaže, da parcialnost ter nesistematičnost dokumentacije ogrožata tudi demokratične procese.

Gorazd Knific in Nina Sotelšek v razpravi *Pomen dokumentacijskega sistema in vloge kustosa dokumentalista pri upravljanju muzejske dokumentacije* pokažeta, da uspeh dokumentacijskih sistemov temelji na premišljeni organizaciji in ustrezni kadrovski strukturi. Analiza primera Muzeja in galerij mesta Ljubljane dokazuje, da specializirana služba z usposobljenim kadrom zagotavlja dolgotrajno stabilnost in učinkovitost.

Prvi, teoretski sklop sklene razprava Tite Porenta, Darka Kneza, Gorazda Knifica, Nine Sotelšek in Miha Špička o poslanstvu Sekcije za muzejsko dokumentacijo pri Skupnosti muzejev Slovenije. Avtorji orisujejo dvajsetletni razvoj stroke, vlogo standardizacije in pomen stalnega usposabljanja.

Drugi sklop prispevkov se posveča študijam primerov iz različnih področij. Nika Novak obravnava zapuščino arhitekta Edvarda Ravnikarja v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje ter pokaže, kako lahko digitalizacija omogoča nove raziskovalne in interpretativne možnosti. Irena Uršič in Monika Močnik na primerih obsežnih fotografskih fondov Naceta Bizilja, Joca Žnidaršiča in Marjana Cigliča iz Muzeja novejša in sodobne zgodovine Slovenije opozarjata na metodološke dileme pri obdelavi, pomen avtorskih spominov ter pomen sistematične digitalne dostopnosti. Mladen Bačić na primeru fonda Miroslava Zdovca v Galeriji Božidar Jakac odpre vprašanja digitizacije osebnih arhivov in dileme muzejev pri valorizaciji dokumentarnega gradiva.

Z arheološkega področja prispevata Metka Štrajhar in Helena Rismondo s predstavitvijo celostnega modela upravljanja arhivov arheoloških najdišč v Arheološkem centru MGML ter Rafko Urankar in Jure Krajšek, ki analizirata vključevanje digitalne izkopavalne dokumentacije v muzejske zbirke. Oba primera pokažeta, da premišljeni protokoli

in digitalna orodja bistveno zmanjšujejo izgube podatkov ter omogočajo učinkovitejše nadaljnje raziskave.

Sodobne tehnološke vidike v tretjem sklopu obravnava Gorazd Knific v prispevku o avtomatizaciji in umetni inteligenci pri dokumentiranju kulturne dediščine. Predstavi najuporabnejše aplikacije, kot so prepoznavanje besedila, govora in podob, hkrati pa opozori na etične in metodološke pasti avtomatiziranega označevanja.

Zbornik sklene prispevek Nine Sotelšek, Jureta Kusetiča in Saša Drobniča, v katerem predstavijo projekt Premična e-Dediščina in z njim vizijo poenotenja aplikativnih rešitev za upravljanje baz podatkov ter platformo za trajno elektronsko hrambo podatkov in razvoj digitalne infrastrukture, ki bo omogočila celovito digitalno dokumentiranje zbirk ter dostopnost premične dediščine preko uvedbe dolgo načrtovanega registra premične kulturne dediščine.

Prispevki skupaj pokažejo, da muzejska dokumentacija presega tehnično podporo zbirkam. Je osrednji mehanizem znanstvene verifikacije, dediščinske interpretacije in družbene relevantnosti muzejev ter temelj, na katerem bo mogoče graditi dostopnost in vključujoče upravljanje kulturne dediščine. Na podlagi predstavljenih prispevkov in razprav, ki so osvetlile tako teoretske kot praktične vidike dokumentiranja, smo na zborovanju oblikovali tudi skupne zaključke. Ti povzemajo ključne izzive, priložnosti in usmeritve za nadaljnji razvoj muzejske dokumentacije v Sloveniji.

Zaključki zborovanja:

1. Dostopnost

Tako kot dediščina pripada javnosti, je tudi muzejska dokumentacija javno dobro. Zato mora biti dostopna ne le na zahtevo, temveč proaktivno, v čim večji meri in v digitalni obliki. To je osrednja zaveza in bistvo našega dela.

2. Pravilnik, standardi in skupni sistem

Naslednji ključni korak je oblikovanje pravilnika o dokumentaciji, ki bo opredelil postopkovne in podatkovne standarde za muzejsko delo. Mednarodno uveljavljeni standardi že obstajajo, odločitev pa je odvisna od naše kulturne politike: po katerih standardih se bomo ravnali? Šele na dogovorjenem temelju je mogoče vzpostaviti skupni dokumentacijski sistem in zagotoviti povezljivost podatkov.

3. Vloga dokumentalista

Dokumentalist je osrednji organizator dokumentacijskega sistema: skrbi za njegovo vzpostavitev, nadzoruje izvajanje in zagotavlja, da dokumentacija poteka dosledno in v skladu s strokovnimi načeli.

4. Interoperabilnost

Končni cilj je interoperabilnost med dediščinskimi ustanovami – muzeji, arhivi in knjižnicami. Ker so arhivi in knjižnice na tem področju **že naredili pomembne korake, lahko muzeji njihove izkušnje uporabijo kot zgled**. Interoperabilnost je mogoče doseči le z obsežnim usklajevanjem in standardizacijo postopkov dokumentiranja, tako na ravni posameznih ustanov kot na državni ravni. Sprejem poslovnikov ter dosledno izvajanje dogovorjenih standardov znotraj muzejev sta pogoja za kakovostno dokumentiranje dediščine.

Sklepi zborovanja kažejo, da bo prihodnost muzejske dokumentacije v Sloveniji temeljila na dostopnosti, jasnih pravilih in standardih ter strokovni vlogi dokumentalista. Le z doslednim usklajevanjem in povezovanjem vseh dediščinskih ustanov bo mogoče doseči interoperabilnost, ki je dolgoročni cilj stroke. Čeprav je pred nami zahtevna pot, razprave, predstavljene na zborovanju potrjujejo, da znanje, izkušnje in zavezanost skupnim ciljem omogočajo optimističen pogled v prihodnost. Primera Arhiva RS in Narodne in univerzitetne knjižnice dokazujeta, da je ustrezna ureditev dokumentiranja in javne dostopnosti mogoča, četudi so postopki v muzejih kompleksnejši in zato dolgotrajnejši kot v arhivih in knjižnicah. Ni prepozno, da se muzealci pridružimo prizadevanjem knjižničarjev in arhivistov ter skupaj uresničimo cilj najširše dostopne dediščine.

TEORETSKI OKVIRI IN KRITIČNA REFLEKSIJA

*Muzejska dokumentacija
kot družbena odgovornost
in nosilka kolektivnega spomina*

doc. ddr. Verena Perko

muzejska svetnica, Gorenjski muzej Kranj, Univerza v Ljubljani

vvperko@gmail.com

Muzeji, prostori spomina ali orodje pozabe?

Museums – Spaces of Memory or Instruments of Forgetting?

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja razmišljanje o nenadomestljivi vlogi muzejske dokumentacije pri izpolnjevanju družbenih nalog sodobnega muzeja.¹ Osrednja pozornost je namenjena dokumentaciji muzejske komunikacije, ki – vključujoč širšo javnost – združuje znanstvene in muzeološke podatke v nova znanja ter jih »presaja« v širše okolje. Strukturirana in z mislijo na uporabnika formatirana muzejska dokumentacija združuje ter povezuje primarne, sekundarne in terciarne podatke. Kot taka ima vlogo ključnega orodja kolektivnega in kulturnega spomina, ki umešča muzej v središče skupnosti. Prispevek osvetljuje družbeni pomen sodobnih muzejev, ki je pogojen z vključevanjem javnosti v vse faze muzealizacije. Avtorica skuša v kratkem historičnem pregledu prepoznavati vzroke za krizno stanje muzejske dokumentacije v slovenskih muzejih. Izhaja iz stališča, da parcialna, nesistematično urejena muzejska dokumentacija ogroža kolektivni spomin in zavira družbene procese demokratizacije. Izvajanje je utemeljeno v okviru sodobne muzeološke in heritološke teorije, na Lévi-Straussovi teoriji o hladnih in vročih družbah ter Assmannovem konceptu kulturnega spomina.²

Ključne besede: muzej, muzeologija, dokumentacija, javnost, vključenost

1 Dr. Jelka Pirkovič, dr. Nadja Terčon, Snježana Karinja, Jože Štukl, mag. Borut Rovšnik in Jana Puhar so kritično prebrali članek in prispevali tehtne pripombe. Judita Babnik je opravila jezikovni pregled slovenskega besedila, Lucija Perko angleškega povzetka. Vsem se iskreno zahvaljujem za pomoč, vse napake pa so še vedno samo moje.

2 Med tem časom je izšel tudi prvi predlog ZVKD-2, ki s svojo nepreglednostjo, pravno neusklajenostjo in nestrokovnostjo nazorno odraža stanje teoretičnega znanja in družbene neodzivnosti slovenskih muzejev (pripombe, oddane na spletni portal MK, so dostopne na spletni strani Filozofske fakultete v Ljubljani; <https://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/ZVKD-2%20Komentarji%20in%20analiza%20heritologi.pdf>, 7. 4. 2025).

ABSTRACT

This paper reflects on the irreplaceable role of museum documentation in fulfilling the social responsibilities of the contemporary museum. Particular attention is devoted to the documentation of museum communication which – by involving the broader public – integrates scientific and museological data into new forms of knowledge and transposes them into the wider social context. Structured and user-oriented museum documentation brings together and connects primary, secondary, and tertiary data. As such, it functions as a key instrument of collective and cultural memory, positioning the museum at the heart of the community. The paper highlights the social significance of contemporary museums, which depends on the inclusion of the public in all stages of musealisation. Through a brief historical overview, the author seeks to identify the causes of the current crisis in museum documentation in Slovenian museums. The starting point is the argument that fragmented and unsystematically organised museum documentation threatens collective memory and hinders social processes of democratisation. The discussion is grounded in contemporary museological and heritological theory, Lévi-Strauss's theory of cold and hot societies, and Assmann's concept of cultural memory.

Keywords: museum, museology, documentation, public, inclusion

UVOD

Leta 1985 je Tomislav Šola na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani zagovarjal pri profesorju Sergeju Vrišerju doktorsko disertacijo s področja muzeologije (T. ŠOLA 2011, b. n. s.). Delo je še danes vredno upoštevanja in posebej za slovenske muzeje zelo aktualno.³ Sodi med klasična dela zagrebške muzeološke šole, ustanovljene na pobudo Antuna Bauerja leta 1947. Povojna leta so bila namreč čas obnove porušene domovine in tako, kot se je gradilo tovarne ter ceste, se je pristopilo tudi k ustanavljanju muzejev in galerij (MUZEJI 1963, str. 17). Jugoslovanska oblast je muzeje hitro prepoznala kot ključne kulturne in izobraževalno identitetne ustanove ter usmerila njihove naloge v ohranjanje pridobitev komunistične revolucije in pravic delavskega razreda (MUZEJI 1963, str. 17). Negotovi predvojni poskusi ustanovitve študija muzeologije pod vodstvom Đorđa Mano-Zisija v Beogradu so po letu 1945, navkljub času danes težko predstavljljive gospodarske in politične krize, obrodili mnogoteri sad. Komunistična oblast je muzeološka znanja prepoznala kot ključna za razvoj muzejev, ki naj bi delovali v splošno družbeno korist. Študij muzeologije je bil kmalu uveden po vsej državi (M. POPADIĆ 2020, b. n. s.). Strokovno politično usmerjanje je potekalo pod okriljem tedanjega dobro organiziranega Društva jugoslovanskih muzealcev s sedežem v Beogradu (MUZEJI 1963, str. 27; S. VRIŠER 1979/1980, str. 14; V. PERKO 2022, b. n. s.). Leta 1971 je bil ustanovljen študij muzeologije tudi na ljubljanski univerzi. Na Filozofski fakulteti je nastala stolica za muzeologijo in konservatorstvo, ta čas edina v Jugoslaviji. Delovala je v okviru katedre za umetnostno zgodovino, predavatelj je postal zavzeti muzealec širokega znanja Sergej Vrišer. Predmet je bil obvezen tudi za arheologe, umetnostne zgodovinarje, etnologe, zgodovinarje in slušatelje Akademije za likovno umetnost. Potekal je tudi podiplomski študij (S. VRIŠER 1979/1980, str. 14).

Toda pravi paradigmatični preskok v muzeologiji se je zgodil z vzpostavitev znanstvenih temeljev vede, kar se je začelo že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (BRULON SOARES 2019, str. 27). Zbyněk Z. Stránský je v središče muzeoloških raziskav postavil muzealnost in jo opredelil kot družbeni pomen predmeta ter kot ontološki aspekt realnosti. Muzejski predmet je definiral kot dokument realnosti (Z. STRÁNSKÝ 1995, str. 38; I. MAROEVIĆ 1984; I. MAROEVIĆ 2020, str. 125). Muzeološki obrat k muzealnosti lahko enačimo s premikom od zbirke k javnosti in od predmeta k izvornim dediščinskim kontekstom, s ciljem prepoznavati totalnost realnega sveta, ki je postala »predmet« muzealizacije (Z. STRÁNSKÝ 1995, str. 38; N. KRSTOVIĆ 2020; M. POPADIĆ 2017). Z. Stránský se je zavedal, da muzealcem za tako širok kulturno konstitutivni aspekt manjka znanje in da njihov strah pred »neakademskostjo« preprečuje, da bi vstopili v širši svet filozofije kulture. Priznaval je, da identifikacija muzealnosti ni mogoča zgolj na faktualni ravni predmeta samega. Približati se ji je mogoče skozi preučevanje in razumevanje kulturno-konstitutivnih vrednot realnosti. Pomen, ki ga sprožajo procesi muzealizacije predmetov, izločenih iz realnega sveta na podlagi muzealnosti, je opredelil z naslednjimi besedami:

»Izdvajanje resničnosti v smislu muzealizacije ni zgolj zbiranje in ohranjanje (predmetov), temveč gre za kulturno konstitutivni proces, ki se znotraj kategorije muzealnosti nadaljuje, se nenehno spreminja in je mnogopomenski« (Z. STRÁNSKÝ 1995, str. 40).

Iz epistemološke zasnove muzeologije so razvidni vzroki, ki so ob konceptualnem preobratu pokazali na potrebo po širšem, humanističnem znanju. T. Šola je prepoznal odgovor v novi humanistični metaznanosti, ki jo je poimenoval heritologija, ta naj bi vodila muzeje k humanističnim ciljem (T. ŠOLA 2003, b. n. s.). Zagrebška muzeološka šola je muzeologijo postavila v okvire informacijskih znanosti. Komunikacija je postala osrednja funkcija muzeja, ki je posledično pristal med mediji (T. ŠOLA 2003, b. n. s.; I. MAROEVIĆ 2020, b. n. s.).

Preobrat je prinesel ključne vsebinske in strukturne spremembe tudi v muzeološke študije (Z. STRÁNSKÝ 1995, str. 14). Muzeologija se je razvila v znanost, ki preučuje muzealnost kot lastnost muzejskega predmeta

³ Dopolnjena disertacija je leta 2011 z naslovom Prema totalnom muzeju izšla v srbskem prevodu v Beogradu. Izdal jo je Centar za muzeologiju i heritologiju v okviru tamkajšnje Filozofske fakultete (T. ŠOLA 2011).

in s tem tisti vidik stvarnosti, ki jo lahko spoznamo prek človekovega odnosa do sveta. Nosilca predmetove muzealnosti sta material in oblika, preučevanje muzealnosti predmeta pa se nanaša na pomene, ki so predmetu že imanentni ali mu jih pripisujemo in ki se na novo oblikujejo v procesih muzejske komunikacije. Posledično so se muzeološke raziskave odprle tudi na polje interpretacije in komunikacije ter se usmerile v holistično preučevanje družbene vloge muzejev.

Muzeografija, kot primarna muzejska skrb za predmet in zbirke, je bila opredeljena kot normativna muzeologija in le ena od vej sodobne muzeološke vede (I. MAROEVIĆ 2020 in tam navedeni viri). Študija slovenske muzeologije, če ne štejemo vsaj delnega pokritja primanjkljaja nove muzeologije, spremembe skorajda niso zatele. ⁴ Z muzeoforumi kot oblikami poklicnega usposabljanja ob delu, na katere smo vabili eminentne in v mednarodnem okolju priznane muzeologe, smo opozarjali na nove paradigme in potrebo po vseživljenjskem strokovnem izpopolnjevanju, vidnega premika pa nismo dosegli. Muzeološki študij vztraja skupaj z večino slovenskih muzejev v zatokih normativnih, muzeografskih ved, ki se nikoli niso usmerile na pot celostne, vsebinsko konceptualne reforme. ⁵ Zdi se, da v nasprotju z Jugoslavijo (MUZEJI 1963, b. n. s.; S. VRIŠER 1979/1980, str. 12) nova slovenska država ni prepoznala družbene moči muzejev in s tem tudi ne potrebe po skupnem, poenotenem študiju muzeologije. Muzeji, skupaj s tremi strokovnimi združenji (!) vztrajajo pri razdrobljenih, sodobni muzejski dejavnosti neustreznih strokovnih izpopolnjevanjih in nepovezanih izobraževalnih vsebinah. Le delno je spremembe prinesel holistično zasnovani individualni doktorski študij heritologije. V sodelovanju s študijskimi mentorji z zagrebške in beograjske univerze se utirja konceptualni muzeološki obrat in utrjuje uvid, da do sprememb muzejske doktrine ne more priti brez poznavanja teorije, in tako tudi ne do premikov v načinu razmišljanja muzealcev. Še vedno namreč velja ugotovitev T. Šole, da največ odpora proti spremembam v muzejih prihaja od muzealcev (T. ŠOLA 2011, b. n. s.). Širši, družbeni pogled na vlogo muzejev razkriva, da so nagrmađeni problemi muzejske dokumentacije odraz splošnega stanja duha v slovenskih muzejih in premale kritične mase teoretičnega znanja. Naj ponovimo mnenje uglednega slovenskega muzealca S. Vrišerja izpred 45 let:

»Morda bo prav, če pred drugimi problemi, spregovorimo o sedanjem konceptu naših muzejev, saj izhaja iz tega odgovor na marsikatero vprašanje. Pri pogovorih na to temo se je pokazalo, da mnogi muzeji zamenjujejo idejno preobrazbo svojih postavitev s tehnično izpopolnitvijo. Kot da bi fluorescentna razsvetljava, ki je nadomestila staro žarnico, vnesla več luči tudi v zastareli idejni koncept, ki je največkrat še ostalina iz tradicionalnega prikazovanja vrhunskih dosežkov neke dobe, sloga, družbene plasti« (S. VRIŠER 1979/1980, str. 15).

Nerazumevanje pomena konceptualnih sprememb je po štirih desetletjih in pol še vedno naš temeljni problem, kar potrjuje tudi osnutek novega zakona ZVKD-2, ki smo ga lanskega decembra prejeli v prebiranje. ⁶

V smislu starega pregovora, da je brez zastavljenega cilja vsaka pot prava, že dolgo tekamo za lastnim repom. Stanje v muzejih postaja zaradi izrazitih identitetnih, izobraževalnih in kulturnorazvojnih potreb sodobne družbe ter neznosnih pritiskov kapitala psihotično, česar pa največkrat ni moč prepoznati (ali priznati) od znotraj. ⁷ Družba upravičeno pričakuje od muzejev specifične »storitve«, oblikovane »po meri« in potrebah okolja, kar pa lahko ponudijo le holistično, inkluzivno in družbenokritično naravnane ustanove (A. DAVIES F. MAIRESSE in A. DESVALLEES 2010, b. n. s.). Četudi neradi, pa vendar je treba priznati, da slovenski muzeji (in muzejska strokovna združenja) v glavnem še vedno ponujajo »polizdelke«, ki so primarno plod strokovnih odločitev in odraz zanimanja kustosov. Seveda so tudi izjeme, ki potrjujejo

⁴ Potrebe po konceptualnih spremembah se je dobro zavedal tudi S. Vrišer (S. VRIŠER 1979/1980, str. 11).

⁵ To je razvidno tudi iz upravne strukture slovenskih muzejev, ki se – še sledeč temeljnim muzejskim znanostim – še vedno delijo na kustodiate. O neprimernosti »ločnega« pristopa je opozarjal S. Vrišer že pred domala pol stoletja (S. VRIŠER 1979/1980, str. 17–18; V. PERKO 2014, str. 73). Vendar pa je tudi za Zahodu zelo značilen razvoj v smeri pragmatične, muzeografske prakse in ne muzeološke teorije, ki je največji zamah doživela na Vzhodu v času železne zavese in kar se na Zahodu le redko omenja (N. KRSTOVIĆ 2020, b. n. s.).

⁶ Glej Literatura in viri (SPLETNI VIR 1).

⁷ Pojav notranje slepote je primerljiv s t. i. mravljinčnim mlinom, pojavom, pri katerem skupina vojaških mravelj, ločena od glavne prehranske skupine, izgubi feromonsko sled in začne slepo slediti drugim v neprekinjenem, vrtečem se krogu. Pojav je splošno znan kot »spirala smrti«, ker vodi v izčrpanost in pogin kolonije. Gre seveda zgolj za ilustrativni primer.

pravilo.⁸ Z malo pretiravanja lahko rečemo, da javnost pri vsebinskih, organizacijskih in upravnih odločitvah še vedno nima opaznega vpliva. Se pa naši muzeji v prizadevanjih za javnost čedalje bolj usmerjajo v lahkotne, zabavne vsebine, druženja in dogodke. Muzejski večeri dobivajo oblike priložnostnih kramljanj o muzealcem zanimivih temah. Odziva javnosti skorajda ne preverjamo, kakovosti storitev v nasprotju s knjižnicami ne merimo in jih večidel tudi ne dokumentiramo. Tudi na ravni strokovnih združenj je po zadnjem valu »depolitizacije« opaziti močan pomik na polje politične korektnosti.⁹ Odprte in družbenokritične razprave o številnih primerih zanemarjene in propadajoče dediščine, kot je npr. Plečnikov stadion, sistematično zanemarjanje kulturne krajine in dediščine gradov, pa nismo dočakali.¹⁰ Pridigamo o dekolonizaciji, ki se po splošnem mnenju slovenskih muzealcev dogaja zgolj zahodnim imperialistom in kolonialistom.¹¹ Edini problem, ki ga na splošno prepoznavamo v slovenskih muzejih, je pomanjkanje financ ... Ker pa ni namen prispevka zgolj ugotavljanje stanja in risanje grafov na podlagi dobljenih podatkov, bomo v nadaljevanju poskušali ugotoviti vzroke za zatečeno stanje.

Glavna hipoteza se glasi, da je dokumentacija integralni del muzeološkega koncepta sodobnega muzeja in le kot taka lahko služi potrebam sodobnega družbenega okolja in muzeju omogoča izpolnjevanje družbenih vlog. Prispevek je interdisciplinaren, temelji na holističnem heritološkem pristopu, uporabljene so metode analize, komparacije, študij virov in posamezni primeri dobre prakse. Avtorica se naslanja tudi na humanistične raziskave o vlogi kolektivnega in kulturnega spomina (M. HALBWACHS 2001, b. n. s.; J. ASSMANN 2011, b. n. s.).

»Ali ne ubiramo vse preveč utirjena, izhojena in obrabljen pota?« (S. VRIŠER 1979/1980, str. 21)

Muzeologijo najustrezneje definiramo kot vedo, ki preučuje muzealnost s ciljem varstva in interpretacije dediščine, prenosa dediščinskih sporočil in družbene vloge muzejev.¹² V muzeološkem smislu lahko trdimo, da muzejsko dokumentacijo oblikuje in usmerja specifična kompleksnost ter strukturiranost muzejskih nalog, zasnovanih na potrebah družbenega okolja in navadah muzejske javnosti. Na ta način je zagotovljen tudi etični vidik muzejske dokumentacije, ki ga I. Maroevič med drugim opredeljuje s temi besedami: »/P/redmet s pomočjo dokumentacije ohranjamo v zavesti javnosti tudi v primeru, če se izgubi ali izgine.« (I. MAROEVIČ 2020, str. 231), česar pa ni mogoče zagotavljati, če dokumentacija ni koncipirana po načelih vključevanja in sodelovanja javnosti.

Javnost je postala odločilni dejavnik sodobne družbe, ki preko različnih civilnih gibanj in organizacij vpliva na politične in gospodarske odločitve ter je pogosto protiutež avtoritarnim odločitvam.¹³ Brez dejavne in vključene javnosti ni sodobnih t. i. reformiranih muzejev, vendar pa vsakršna oblika vključevanja še ne pomeni inkluzivnih in participativnih praks (P. VAN MENSCH, L. MEIJER-VAN MENSCH 2015, b. n. s.; N. SIMON 2010 b. n. s.). To zna biti posebej zavajajoče v deželah z nekdanjo socialistično ureditvijo, kjer je bila vloga javnosti, t. i. delovnega ljudstva, močno politično izrabljena in kar je v isti obliki še vedno zacementirano v javni zavesti kot norma.¹⁴ Običajno je šlo le za deklarativno raven odločanja, za nekakšne Potemkinove vasi, ki so služile prikrivanju avtoritarnih političnih odločitev z vrha navzdol, kar je veljalo tudi za muzeje in kar večidel

8 Ob primerih dobre inkluzivne prakse bi na tem mestu omenila izjemno delo etnologinje Jelke Pšajd, ki je odločilnega pomena za ohranjanje dediščine v izvornem prostoru, pa je Slovensko muzejsko društvo ni prepoznalo kot vredno nagrade. Zdi se, da je vključevanje javnosti v slovenskih muzejih največkrat obstalo na prvi stopnji lestvice po N. Simon (N. SIMON 2010, b. n. s.).

9 Posamezni primeri uničenja ob podnebnih katastrofah, npr. Bolnica Franja in škoda na stavbah kulturne dediščine ob poplavah na Koroškem, so bili predstavljeni na Mednarodni poletni šoli muzeologije ISSM 2024 v Piranu. Podatek mi je posredoval mag. B. Rovšnik, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

10 Velja si ogledati pripombo S. Vrišerja na temo odgovornosti muzejev za kulturno dediščino in turizem (S. VRIŠER 1979/1980, str. 17–18).

11 Slovenski muzeji hranijo številne po drugi svetovni vojni zaplenjene umetniške in druge dediščinske predmete, ki so bili nekoč v lasti bodisi političnih nasprotnikov komunističnega sistema, kolaborantov, Judov ali kako drugače preganjanih družin ali posameznikov. Osebnostno menim, da gre v teh primerih tudi za neke vrste kulturno kolonizacijo. Glej delo Constantina Jordachija, *Occupation and Communism in Eastern European Museums*, London 2021.

12 Zbynek Stránský je leta 1989 v svojem predavanju na Mednarodni poletni šoli muzeologije v Brnu utemeljil tri merila, ki muzeologijo opredeljujejo kot znanstveno disciplino: zgodovinskost, notranja logika znanstvenega spoznanja in objektivna družbena potreba (I. MAROEVIČ 2020, str. 120 in tam navedeni viri). I. Maroevič jo je definiral »kot del informacijskih znanosti, ki se ukvarja s preučevanjem identifikacije, varstva in komuniciranja muzealnosti snovnih dokazov kulture in prirode (prvenstveno muzealij) s ciljem varstva dediščine in interpretacije ter prenosa njenih sporočil, pa tudi z oblikami organiziranega in institucionaliziranega človeškega delovanja (pretežno muzejev) za doseganje teh ciljev« (I. MAROEVIČ 2020, str. 120).

13 Med prvimi, ki je spodbudil civilna gibanja kot protiutež avtoritarnih oblastnih odločitev, je bil Urad za ocenjevanje tehnologije (The Office of Technology Assessment, OTA). Nastal je pri ameriškem kongresu leta 1974, namen je bil zagotoviti objektivno in verodostojno analizo znanstvenih in tehničnih vprašanj ter spodbujanje inovativnih in poceni javnih storitev. Postal je model tovrstnih delovanj po vsem svetu (vir: <https://www.congress.gov/crs-product/R46327>, 14. 4. 2025).

14 Tako npr. projekt prenove Prešernove domačije in nastajanje novega muzeja v Vrbi poteka z minimalno stopnjo sodelovanja lokalne skupnosti in obveščanja slovenske javnosti, četudi gre za dediščino, ki je temeljnega pomena za narodno identiteto.

lahko opazamo še sedaj.¹⁵ Vendar pa navidezno vključevanje javnosti, ki predstavlja veliko oviro za razvoj bolj demokratičnega dediščinjenja, ni rezervirano samo za Vzhod, poznamo ga vsepovsod.¹⁶

Po Nini Simon razlikujemo tri stopnje vključenosti v muzejih (N. SIMON 2010, b. n. s.). Prva stopnja je deklarativnega, bazičnega značaja, druga pomeni omejeno stopnjo vključevanja, kjer odločitve še vedno sprejemajo strokovnjaki. Najvišja stopnja je dialoškega značaja in je dosežena z aktivnim vključevanjem javnosti v vse stopnje muzealizacije. Zanj so značilni soodločanje o temah in izboru predmetov ter sointerpretiranje vsebin in soudeležba pri komunikaciji. Najvišja stopnja muzejske inkluzije pomeni tudi vključevanje družbeno-socialnih ciljev skupnega delovanja in je temelj sodobne muzejske etike (J. MARSTINE 2011, b. n. s.). Inkluzija javnosti vpliva tudi na procese dokumentiranja. Vključevanje alternativnih pogledov na preteklost, posebej če povezujejo poglede z različnih družbenih zornih kotov, širi znanstvene interpretacije na muzeološko polje in jih odpira k novim znanstvenim vprašanjem (V. PERKO 2021, b. n. s.). V divergentnih procesih muzejskega učenja, ki zmanjšujejo vlogo hegemonskega diskurza, nastajajo nova, skupna znanja (PERKO 2025 v tisku). V živem dialogu z javnostjo se muzej odpira trem časovnim registrom – preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Kronološka tridimenzionalnost omogoča, da na podlagi večstranske interpretacije preteklosti prepoznavamo specifičnost sodobja. Kronološka tridimenzionalnost spodbuja kritični diskurz in razpravo o aktualnih družbenih pojavih.

Na kratko lahko rečemo, da se ob aktivnem vključevanju javnosti muzej spreminja v dialoški prostor kolektivnega in kulturnega spomina, vendar le, če je tudi dokumentacija zasnovana dialoško in vključujoče. Sodobna muzejska dokumentacija, če naj kar najbolj služi družbenemu okolju in lokalni skupnosti, mora biti zasnovana na dostopnosti, plastovitosti in večkulturnosti. Slediti mora družbeno-socialnim ciljem, začrtanim v poslanstvu ustanove (P. VAN MENSCH, L. MEIJER-VAN MENSCH 2015, b. n. s.).

Odgovor na tako obsežne, tehnološko in organizacijsko zahtevne družbeno-socialno obarvane naloge je mogoče le na celosten in povezujoč način, pri čemer dobi dokumentacija primarno vrednost tako za ustanovo kot skupnost. Osrednja značilnost sodobne muzejske dokumentacije sta dostopnost in povezljivost, kar je ključ za družbeno koristnost in splošno uporabljivost. Brez sodobne informacijske komunikacijske tehnologije in umetne inteligence teh nalog ni moč opraviti (N. SOTELŠEK, G. KNIFIC in tam navedeni viri, v prispevku v pričujočem zborniku). Predpostavljena družbena vloga sodobnega muzeja preprečuje, da bi bila dokumentacija zasnovana kot avtonomen, samemu sebi namenjen stihijski sistem. T. Šola je pred več kot štirimi desetletji zapisal:

»Realno bi predpostavljali, da je ključ (uspeha muzejev) v povečanem številu možnih sintez kot posledici lažje dostopnosti in naraščanja številčnosti informacijskih virov. Prav tako bi bilo logično pričakovati, da bo prišlo do sintez na več nivojih, kar pa ne pomeni nič drugega kot nastanek informacijskega izdelka po meri uporabnika.« (T. ŠOLA 2011, str. 51)

Sinteze je treba v tem kontekstu razumeti prvenstveno v smislu dediščinske interpretacije, ki združuje raznolika znanja v kulturne informacije, formatirane in komunicirane po meri uporabnika.¹⁷ T. Šola je predvidel nove možnosti v prilagajanju sodobnemu uporabniku, kar nove tehnologije v veliki meri omogočajo in celo spodbujajo (G. KNIFIC 2025, v pričujočem zborniku). Muzeji z velikanskimi zbirkami predmetov »operirajo« s potencirano količino družbi koristnih podatkov, ki pa brez interpretacije, povezljivosti in strukturiranosti (z mislijo na uporabnika) niso dostopni v še tako tehnološko naprednem in sofisticiranem dokumentacijskem okolju. Kako, da nam torej ne uspe ta odločilni, »notranji« korak k uporabniku? Je mar res vsega krivo finančno umanjkanje?

¹⁵ S. Vrišer opozarja na izigravanje političnih načel na področju varstvene zakonodaje, ki so v praksi potekala s figo v žepu. Prav tako izraža dvome, da bo muzejem uspelo uresničevati novo zakonsko določbo, ki »muzeje trga iz izolacije, iz samozadovoljnega brkljanja znotraj posameznih strok, povezuje jih s terenom, z življenjem« (S. Vrišer 1979/1980, str. 24). Dober vpogled v političnost dediščinskih odločitev mesta Ljubljane nudi A. Plestenjak v svoji doktorski nalogi Vpliv politike na oblikovanje arheološke dediščine. Primer prezentacij arheološke dediščine v Ljubljani (A. PLESTENJAK 2013, b. n. s.).

¹⁶ Vsekakor je prav opozoriti, da ni več opazne razlike na razvitem Zahodu, kjer je kapitalizem že pred tem vsebinsko izpraznil, izrabil in nazadnje integral v vse koncepte, ki so ga kadarkoli poskusili zamajati. To je verjetno tudi osrednji razlog, da sta inkluzija in participacija pri dediščinskih odločitvah vedno stvar »spopada« in ne le dogovarjanja. Tema dediščinskih skupnosti in pravic do uživanja dediščine je vsebina konvencije Faro ali Okvirne konvencije Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo. Predlog novega zakona ZVKD-2 je med drugim tudi v nasprotju z ratificirano Faro listino. (SPLETNI VIR 2).

¹⁷ Pomen kulturne informacije je določen s kontekstom, fizičnimi ali družbenimi vsebinami, je sintezne narave in se giblje od stvarnosti k uporabniku. V predmetu odkriva sekundarne pomen, kot so vrednote, smisel, pomen ali potrebe (I. MAROEVIĆ 2020, str. 363).

T. Šola je že leta 1984 opozarjal, da je treba tedaj, ko muzeji govorijo o finančni krizi, najprej preveriti stanje duha v ustanovah (T. ŠOLA 2011 b. n. s.). Oprl se je na znameniti prispevek Duncana Camerona, nekdanjega direktorja Brooklynskega muzeja, ki je pred domala 50 leti ugotovil, da bi muzeji nujno potrebovali psihoterapijo, da pa so nekateri tudi že v stanju napredujoče shizofrenije (C. F. DUNCAN 1971, b. n. s.). D. Cameron je svoje jedke trditve podprl s primerom muzeja Anacostia, ki se je z majhnimi sredstvi integriral v socialnoekonomsko podhranjeno mestno okolje črno poltega New Yorka. Pod drobnogled je nato vzel še velike muzeje z razkošnimi zbirkami in zajetnim proračunom, ki pa niso prepoznavali potreb svoje javnosti in so (jokajoč nad financami) še naprej vztrajali v svojem slonokoščnem stolpu.¹⁸ Prepričljivo je pokazal, da stanju muzejske psihoze botrujeta okostenelost in neodzivnost do potreb družbe, ki od muzejev upravičeno terja odziv. Od muzejev pričakujemo aktivno družbeno vlogo. Poleg tega, da so ogledalo družbi, naj postanejo tudi kritično ogledalo sodobnega časa, da bi sodobnik lahko prepoznal svoje mesto v svetu. Muzeji s komuniciranjem kulturnih sporočil in kritičnim uziranjem aktualne družbe na podlagi izjemnega bogastva zbirk ter znanj zmorejo temu ustreči. In pri čemer mora biti njihov najbolj verodostojen kompas poklicna etika (J. MARSTINE 2011, b. n. s.; V. PERKO 2014, str. 224).

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se izluščile potrebe postmoderne družbe, zmedene zaradi izgube identitete in bivanjskega smisla. Naraščajo potrebe po vseživljenjskem izobraževanju, druženju in medsebojnem povezovanju. Edina stalnica so postale spremembe in izginjanje vsega, kar je nekoč dajalo trdne civilizacijske okvire (Z. BAUMAN 2002, b. n. s.). Vodilni muzeologi tedanjega časa, med njimi tudi T. Šola, so preroško prepoznali družbene potenciale muzejev in jih definirali kot ustanove s posebnimi nalogami (T. ŠOLA 2011, b. n. s.). T. Šola je idejno mrtvilo identificiral kot posledico družbene neodzivnosti in brezbržnosti do sodobne muzeološke misli, ki je utemeljila družbeno vlogo muzejev in jih opremlja z interdisciplinarnimi, humanističnimi znanji (T. ŠOLA 2003, b. n. s.).

Ali niso morda to tudi iste ovire za ureditev dokumentacije v slovenskih muzejih? Čemu se ne premaknemo v enotno smer čim večje dostopnosti in služenja demokratizaciji družbe? Poskusimo osvetliti pomen dokumentacije tudi skozi igre politično družbenih moči.

Ivo Maroevič je dokumentiranje kulturne dediščine opredelil »*kot organiziran proces beleženja informacij, zajetih v predmetih in dediščinskih celotah*«. ¹⁹ Vsebinsko in funkcijsko jo je razdelil na dve kategoriji: na predmetno dokumentacijo v ožjem smislu in muzeološko, ki zaobsega širok spekter edicij, komunikacij drugih specifičnih muzejskih dejavnosti. Nadalje je dokumentacijo razložil še na tri skupine, primarno, sekundarno in terciarno (I. MAROEVIČ 2020, str. 249; Ž. MIKLOŠEVIČ 2015, b. n. s.). ²⁰ V duhu muzeološke paradigme, načrtane v okvirih informacijskih znanosti, je dokumentiranje razširil na celotno muzejsko dejavnost, kar se v komunikacijskem delu navezuje in vključuje potrebe ter navade muzejske javnosti. Dokumentacija, posebej tista, kategorizirana kot sekundarna (muzeološka) in terciarna po vsebini ter funkciji in ki se v prvi vrsti nanaša na kompleksen ter inkluziven komunikacijski proces, je tesno povezana s kolektivnim spominom. Zgodovinski spomin pa je pogojen z močjo in politiko.

Francoski strukturalistični filozof in antropolog Claude Lévi-Strauss je prepoznal prepletenost med (političnimi) močmi in spominom ter ga razložil s pomočjo teorije o hladnih in toplih družbah (C. LEVY STRAUSS po J. ASSMANN 2011, str. 55). Za vroče družbe je značilno, da si na vse kriplje prizadevajo za spremembe in svojo zgodovino ponotranjajo z namenom, da bi postala gonilna sila njihovega razvoja (J. ASSMANN 2011, str. 52 in tam navedeni viri). ²¹ Mrzle družbe pa je poimenoval tiste, ki prek institucij, ukrojenih po lastnih potrebah,

18 Noben muzej ni brez javnosti, gre predvsem za vprašanje stopnje integriranosti ustanove v lastno družbeno okolje in razumevanja družbenih potreb okolja.

19 Z. Stránský je v svojih teorijah izbrani muzejski predmet in nastali muzejski fond štel za primarno dokumentacijo stvarnosti, celotno drugo dokumentacijo o predmetih in muzejskih dejavnostih pa za sekundarno (Z. Z. STRÁNSKÝ 1970 b, str. 55; I. MAROEVIČ 2020, str. 246).

20 Prva kategorija muzejske dokumentacije obsega zbirni fond o predmetih v znanstvenoraziskovalnem in konservatorsko-restavratorskem smislu. Druga kategorija je muzeološka dokumentacija, nanaša se na edicije, komunikacije, odnose z javnostjo, marketing, administracijo in vse druge oblike specifičnih muzejskih dejavnosti (I. MAROEVIČ 2020, str. 258). Po vsebini in funkciji je razložil tri skupine dokumentacije: primarno, sekundarno in terciarno. Primarna dokumentacija nastaja v neposrednem stiku s predmetom, sekundarna obsega prenos primarne dokumentacije na druge medije in se ukvarja s prilagajanjem primarne dokumentacije za namene določene obdelave. Terciarno dokumentacijo predstavljajo kartoteke, katalogi, indeksi, popisi in vse druge oblike pregledov, kar vključuje računalniško tehnologijo (I. MAROEVIČ 2020, str. 249).

21 Stanje »zamrznjenosti« slovenske družbe dokazuje npr. veliko nasprotovanje kakršni koli spremembi ustaljenega, nekritično enostranskega prikaza druge svetovne vojne in vloge NOB. Najbolj izrazit primer je odločitev sedanjega Kulturnega ministrstva za prenos spomenikov NOB in Park vojaške zgodovine pod desno vlado in njihova načrtovana vrnitev pod levo vlado.

izničujejo vsakršen možen efekt zgodovinskih dejstev na (zamrznjeno) družbeno ravnovesje. Ne gre torej le za vprašanje, do katere stopnje in kakšne oblike se ustvari zgodovinska zavest, temveč tudi, kako in preko katerih institucij ter družbenih mehanizmov uspe zamrzniti ali spodbuditi spremembe. Claude Lévi-Strauss pojasnjuje, da mrzle družbe ne živijo od pozabe tega, česar se vroče spominjajo. Preprosto živijo z drugačne vrste spomina, s ciljem zaustaviti tok zgodovine, in zaradi česar potrebujejo tehnike »mrzlega« spominjanja. Jan Assmann je v svojem delu Kulturni spomin še bolj jassen. Za mrzle družbe pravi, da uporabljajo »pomirjevalo«, da z njim umirijo, zamrznejo družbene spremembe (J. ASSMANN 2011, str. 55).

Da bi lažje prepoznali »nevidne« družbenopolitične vrvice, vzemimo pod drobnogled še zvezo med spominom in močjo, ki ima prospekcijski, neke vrste napovedni vidik. Oblast si prisvaja ne le preteklost, temveč tudi prihodnost. Hočejo biti del spomina in imeti svoje spomenike, ki bodo slavili njihova dejanja in jih beležili v arhivih. Moč se legitimira retrospektivno (za nazaj), nesmrtna postane prospektivno (za naprej). Tipična »hladna« družba, ki je zamrznila svoj spomin s pomočjo pisne, upodabljalne in stavbarske umetnosti, je bil stari Egipt. Vroče družbe so družbe prevratov in revolucij, ki z »uzurpacijo« instrumentov spomina (in muzeji so ustanove spomina *par excellence*) ter linearizacijo zgodovine težijo k centralizaciji. Pri tem je linearizacija zgodovine temporalne narave, centralizacija moči pa prostorskega značaja, skupaj vodita k nastajanju moči (J. ASSMANN 2011, str. 55 in tam citirani viri).

Kakorkoli že razumemo Lévi-Straussove metafore o vročih in mrzlih družbah, moramo priznati vsaj dvoje. Prvič, da so v dobi komunistične revolucije priča »vročinskim« valom povojnega ustanavljanja muzejev. In drugič, da je v sodobnih totalizirajočih časih »zamrzovanje« zgodovine močno aktualno. G. Orwell je naravnost osupljiv s svojim opisom: »Zgodovina se je ustavila. Ne obstaja nič drugega kot brezkraina sedanost, v kateri ima stranka vedno prav.«²² Če nič drugega, nam lahko Lévi-Straussove teorije nudijo odlično izhodišče za odprto in kritično razpravo o slovenski družbi, kar prav tako sodi med naloge sodobnih muzejev. Morda pa je vendarle čas za razmislek, kam sodi naša družba – med hladne ali vroče? Veljalo bi razmisliti o vzrokih za segrevanje ali ohlajitve in čemu se spremembe tako hitro ter neopazno izmenjujejo. In vsekakor tudi o vlogi muzejev pri slovenskih »temperaturnih ohlajanjih«. V kakšni družbeni vlogi se tako krčevito upirajo spremembam in komu to stanje najbolj ustreza?

Poglejmo na pojav družbene moči še s psihološke strani, morda nam pomaga razumeti zgoraj navedeno izjavo C. Duncana. Nizozemski psiholog M. Desmet je v Psihologiji totalitarizma pokazal na pogoje za nastanek totalitarističnih družb (M. DESMET 2023, b. n. s.). Prvi pogoj je izpolnjen, pravi, ko zavlada splošna epidemija osamljenosti. Po H. Arendt sta to izoliranost in pomanjkanje družbenih odnosov. Nedavna pandemija je svoje delo trganja družbenih vezi odlično opravila, posledica zrahljanih mrež družbenih odnosov pa je izguba življenjskega smisla. Psihološkemu nelagodju sledi neopredeljiva tesnoba, od tod pa je le kratka pot v razočaranje in agresijo, ki neustavljivo išče svoj predmet, »krivca«. S skupnim sovražnikom pridobi razpadajoča družba koherentnost, energijo in osnovni pomen, rodi se totalitaristična skupnost (M. DESMET 2023, str. 114). Se morda te besede ne nanašajo tudi na nas? Je uporabljeni izraz »totalitarizem« pregrob?

Ponovno se poslužimo besed Hannah Arendt. Svojo tezo o banalnosti zla je utemeljila z opozorilom, da totalitarizem ni zgodba o pošastnih ljudeh. To je zgodba o normalnih ljudeh, ki se oklepajo morbidnega, razčlovečujočega načina razmišljanja ali logike. V nasprotju s splošnim prepričanjem sodobnega totalitarizma ne vodijo »ustoličeni vodje«, kot smo bili temu priča v polpreteklosti, temveč dolgočasni birokrati in tehnokrati (M. DESMET 2023, str. 99). Birokrati, ki jih ne zanima, kakšne posledice bodo imeli zakoni in uredbe za skupnost ter posredno za dediščino. Vloga stroke in moč birokratov pri razvoju slovenskih muzejev je dobro razvidna npr. iz priprave predloga novega zakona za varstvo kulturne dediščine.

22 George Orwell, 1984 (izvirno angleško Nineteen Eighty-Four) je distopični roman, ki prikazuje totalitaristične države v letu 1984.

Sodobni, reformirani muzeji so inkluzivne ustanove kolektivnega spomina in prostor nujno potrebnih glasov drugih in drugačnih. Michel Foucault jih prišteva med heterotopične prostore, ki z drugačnimi, alternativnimi interpretacijami preteklosti izzovejo kritično distanco do monolitne sedanjosti. Muzeji navdihujejo humanistično držo človeka in opozarjajo na njegovo presežnostno, duhovno naravo (M. FOUCAULT 2007, b. n. s.).

Ponovno se spomnimo besed Hannah Arendt, ki je opozarjala, da je totalitarizem simptom naivne vere v vse-mogočni človeški Razum. Njena misel upre pogled na presodnost konvivalnega in hermenevtskega znanja, ki ga s pomočjo empiričnih in muzeoloških raziskav odkrivajo in ohranjajo muzejske zbirke ter ga komunicirajo muzejske razstave (I. MAROEVIĆ 1993; T. ŠOLA 2010). To so znanja, ki jih je moč odkrivati v tesnem sodelovanju z javnostjo in skupnostmi, ki so vir konvivalnih vedenj (V. PERKO 2025, v tisku). S tega vidika nam postane tudi jasno, čemu je trganje muzeja iz dediščinskega zaledja tako zelo usodnega pomena. Osnutek novega zakona domala v celoti onemogoča delo muzejev z dediščinskim zaledjem (PRIPOMBE). Susan M. Pearce pravi, da je kolektivni spomin »zapisan« v predmetih, pokrajini in narativih (S. PEARCE 2003). In kot so nas naučile prakse ekomuzejev, je njegov pravi »lastnik« skupnost, muzej pa ima v procesu nastajanja in ohranjanja vlogo medija ter povezovalca (P. DAVIS 1999; T. ŠOLA 2003; D. BABIĆ 2018 in tam citirani viri). Njegova naloga je vzpostavljati komunikacijski most med družbami preteklosti in sedanjosti ter prihodnosti in povezovati ter utrjevati družbene plasti v skupnosti.

Če kdo, bi se morali prav muzealci zavedati, da preteklost ni stanje, ki bi ga bilo moč odkriti z empiričnimi znanostmi. Preteklost ni pojav sam po sebi, je rezultat kulturnih procesov konstrukcije in reprezentacije (J. ASSMANN 2011, str. 71). Vsaka interpretacija je inherentno odraz osebne, družbene, ideološke in s tem tudi politične konstrukcije javnega prostora. Zaradi procesov governmentalizma je vsaka dediščina neizbežno tudi politična in inherentno konfliktna (L.-J. SMITH 2006, str. 67; V. PERKO 2014, str. 216 in tam navedeni viri; S. WATSON, E. WATERTON 2016, b. n. s.). Politični so seveda tudi muzeji, vendar pa jim specifična oblika komunikacije, ki temelji na semiotičnem jeziku in inkluziji, omogoča, da se tega delno ubranijo (J. B. THOMPSON 1990, b. n. s.; P. VAN MENSCH, L. MEIJER-VAN MENSCH 2015, b. n. s.). Toda edino zares močno »orožje« sodobnih muzejev je javnost, ki s svojimi potrebami in navadami narekuje živo in družbeno odgovorno muzejsko komunikacijo. Ta pa seveda je v opaznem nasprotju z omenjenimi, politično navdahnjenimi procesi ohlajanja. Ohranjanje raznolikosti mnenj, pestrosti svetovnih nazorov in skrb za kolektivni spomin postavlja muzej med ključne institucije humanizma in osrednje instrumente demokratizacije družbe. Toda, ali je takšen muzej sploh v interesu sodobne slovenske države?

Družbene vloge in naloge muzejev se morajo odražati v vseh procesih muzealizacije in muzejske komunikacije ter postati rdeča nit vseh dokumentacijskih procesov kot nespregledljiv del skupnostnega spomina in znanj. Primarno načelo, ki mora voditi procese muzejske dokumentacije, je po I. Maroeviću spoštovanje muzealnosti dediščinskega predmeta, tj. njegovih družbenih pomenov in vrednot ter njihove celostnosti (I. MAROEVIĆ 2020, str. 251), česar pa ni mogoče doseči brez vključevanja javnosti. Naloge sodobnega muzeja, in s tem tudi dokumentacije, se vraščajo v skupnostno dediščino in se z dediščinsko skupnostjo razraščajo (E. CROOKE 2007, b. n. s.). S. Vrišer je opozarjal, da zasebne zbirke »povezujejo zasebne zbiralce in uporabnike. Mnoge zasebne zbirke so v zgodovini muzealstva odigrale pomembno vlogo, saj so pomenile temelje, na katerih so zrastle poklicne ustanove.« Pri tem pa poziva k pozitivni naravnosti in sodelovanju med muzeji ter zasebniki, saj so se le-ti marsikdaj odzvali na razmere, kjer se muzealci niso (S. VRIŠER 1979/1980, str. 19). Če zaokrožimo misel, lahko rečemo, da sodobni muzeji s svojim delovanjem v okolju ustvarjajo dediščinsko mrežo, ki spodbuja javnost k varovanju dediščine kot življenjske vrednote izvirnega prostora. Mreže kolektivnega spomina, ki se razrašča s pomočjo skupnosti, ne more nadomestiti nobena birokratsko »spletena« mreža muzejev, saj je to predvsem politična odločitev in kot taka že vnaprej obsojena na neuspeh.²³

²³ V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so bili ustanovljeni številni muzeji, muzejska služba je bila zasnovana nesistematično in pod številnimi zunanji pritiski ter skoraj gotovo tudi političnimi interesi, česar pa S. Vrišer ne napiše eksplicitno, dodaja pa, da »k stihijski rasti in pogosto ne povsem upravičenih muzejskih postojank so pripomogli s pasivnimi, previdnostnimi stališči prav muzealci sami« (S. VRIŠER 1979/1980, str. 145).

ZAKLJUČEK

Boj človeka proti moči je boj spomina proti pozabi. (Milan Kundera)

Muzeologija je meta znanost, ki vključuje in povezuje široka muzeografska ter ožje muzeološka polja, vključuje fenomenologijo, hermenevtiko in informacijske znanosti. Muzeološke študije so se pomaknile na polje heritologije ali sodobne vede o družbenem pomenu dediščine (T. ŠOLA 2003, b. n. s.; V. PERKO 2025, v tisku). Podlaga vseh muzeoloških postopkov so raziskave temeljnih muzejskih znanosti. Muzeji so zakladnice snovne in nesnovne dediščine, kulturno-informacijska in dokumentacijska središča ter mediji družbenega obveščanja. Njihova temeljna oblika delovanja je komunikacija z javnostjo, pri čemer zavzema lokalno okolje osrednje mesto. Sodobna muzeološka paradigma postavlja v središče muzealnost, ki jo najlažje opredelimo kot predmetov družbeni pomen.²⁴

Zbiranje, zbirke, interpretacija predmetov in razstavljanje, kot tudi specifične oblike muzejske komunikacije so zasnovani na družbenih potrebah in navadah muzejske javnosti (S. VRIŠER 1979/1980, str. 21). Muzejska dokumentacija je ključni element procesa muzealizacije in odločilni dejavnik družbenega delovanja muzeja. Njena zasnova, struktura in stopnje povezljivosti morajo odražati sodobne muzeološke koncepte in družbeno vpetost ustanove v prostor ter čas. Ali kot pravi I. Maroević, je uporaba dokumentacije eden od ciljev dokumentiranja (I. MAROEVIĆ 2020, str. 252). Inkluzivni način omogoča prepletanje znanstvenih spoznanj in konvivalnih vedenj v nova vedenja in spodbuja nastajanje kolektivnega spomina. Dokumentacija služi beleženju novih vsebin dejavnikov in/ali uporabnikov, njihovih navad in širših družbenih potreb. Raba sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije in umetne inteligence omogoča sprotno generiranje dokumentacijskih procesov in večine baz podatkov o uporabnikih ter njihovih navadah (G. KNIFIC, N. SOTELŠEK 2025, v pričujočem zborniku). Pri celotnem procesu pa je ključnega pomena konceptualna zasnovanost muzeoloških procesov, ki muzejsko delovanje usmerjajo in osmišljajo v širšem družbenem okolju.

Muzej, sledeč načelom demokratičnosti in humanizma, integrira dediščino v organiziran, javnosti dostopen enoten sistem, ki bogati življenje skupnosti in jo usmerja v boljšo prihodnost. Vlogo dokumentacije kot ključnega dejavnika kolektivnega spomina lahko povzamemo z besedami češkega književnika in disidenta Milana Kundera: »*Boj človeka proti moči je boj spomina proti pozabi.*« Misel, ki bi jo veljalo napisati na pročelja naših muzejev in ki bi vsekakor morala voditi sedanje ter bodoče muzealce in ustvarjalce zakonov in uredb.

²⁴ Definicija sovпада s holističnim heritološkim konceptom dediščine, opredeljene kot družbene vrednote (J. PIRKOVIĆ 2023 in tam navedeni viri).

POVZETEK

Prispevek v uvodu prikaže kratek pregled razvoja muzeologije in muzejskih študij, vlogo Brnske in Zagrebške muzeološke šole ter spremembe, ki so sledile novi muzeološki paradigmi. Avtorica oriše družbeni pomen sodobnih muzejev in vlogo sistematične, dostopne, povezovalne ter inkluzivne dokumentacije pri oblikovanju demokratične družbe in kolektivnega spomina. Izhaja iz premise, da družba upravičeno pričakuje od muzejev specifične »storitve«, oblikovane »po meri« in potrebah okolja. Na tovrstne izzive se zmorejo odzvati le holistično, inkluzivno in družbeno kritično naravnane ustanove, katerih delovanje temelji na znanstvenih in muzeoloških raziskavah. Avtorica kritično preizprašuje vlogo slovenskih muzejev in stopnjo vključenosti javnosti. Poudarja, da inkluzija javnosti vpliva tudi na procese dokumentiranja in omogoča vključevanje alternativnih pogledov. Ob aktivnem vključevanju javnosti se muzej spreminja v dialoški prostor kolektivnega in kulturnega spomina. Vzroke za zatečeno stanje dokumentacije v slovenskih muzejih skuša avtorica odkriti skozi družbene igre moči, pri čemer se nasloni na Lévi-Straussove ideje o vročih in mrzlih družbah. Ob besedah Hannah Arendt o totalitarizmu kot simptomu naivne vere v vseмогоčni človeški razum se obrača na presodnost konvivalnega in hermenevtska znanja, shranjenega v muzejskih zbirkah. Avtorica zaključuje z ugotovitvijo, da se morajo družbene vloge muzejev odražati v vseh stopnjah muzealizacije in postati rdeča nit vseh dokumentacijskih procesov.

LITERATURA IN VIRI

- ASSMANN**, Jan: *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- BABIĆ**, Darko: Ekomuzej – poziv k participativnemu upravljanju z dediščino. V: Dušan Štepec in Vito Hazler (ur.), *Dežela kozolcev. Muzeji na prostem in ekomuzeji kot izziv sodobnemu varstvu in popularizaciji kulturne dediščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2018, 67–86.
- BAUMAN**, Zygmunt: *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /^{*}cf., 2002.
- BRULON SOARES**, Bruno (ur.): *A History of Museology. Key Authors of museological theory*. Paris: ICOM, International Committee for Museology, 2019.
- CAMERON**, Duncan: The Museum, a Temple or the Forum. *Curator* XVI1 1971, 11–24.
- CROOKE**, Emily: *Museum and Community: Ideas, issues and challenges*. London – New York: Routledge, 2007.
- DAVIS**, Peter: *Ecomuseums: A Sense of Place*. London – New York: Leicester University Press, 1999.
- DAVIES**, Ann, François Mairesse in André Desvallées (ur.): *What is a Museum?* München: Verlag Dr. C. Müller-Straten, 2010.
- DESMET**, Mathias: *Psihologija totalitarizma*. Ljubljana: Sanje, 2023.
- FOUCAULT**, Michel: O drugih prostorih. V Jelica Šumič-Rihar (ur.), *Življenje in prakse svobode. Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba ZRC, 2007, 214–223.
- HALBWACHS**, Maurice: *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2001.
- HARRISON**, Rodney: *Heritage. Critical Approaches*. New York – London: Routledge, 2013.
- JANKOVIĆ**, Dragoljub (ur.): MUZEJI. Muzeji Jugoslavije. Beograd: Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1962.
- JORDACHI**, Constantin (ur.), APOR, Péter (ur.): *Occupation and Communism in Eastern European Museums. Re-Visualizing the Recent Past*. Bloomsbury, 2021.
- KRSTOVIĆ**, Nikola: Colonizing Knowledge: New Museology as Museology of News. *Prace Etnograficzne* 48/ 2, 2020, 125–139.
- MAROEVIĆ**, Ivo: Predmet muzeologije u okviru teorijske jezgre informacijskih znanosti. *Informatica Museologica* 15/ 1–3, 1984, 3–6.
- MAROEVIĆ**, Ivo: Identity as a Constituent Part of Museality. *ICOFOM Study Series* 10, 1986, 183–188.
- MAROEVIĆ**, Ivo: Muzejska izložba iskaz i prikaz znanja. V: Slavko Tkalac in Miroslav Tuđman (ur.), *Obrada jezika i prikaz znanja*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993, 227–237.
- MAROEVIĆ**, Ivo: Uloga muzealnosti u zaštiti memorije. *Informatica Museologica*, 27/ 3–4, 1996, 56–59.
- MAROEVIĆ**, Ivo: *Uvod u muzeologijo*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2020.
- MARSTINE**, Janet: The contingent nature of the new museum ethics. V: Janet Marstine (ur.), *The Routledge Companion to Museum Ethics*. London – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011, 3–25.
- MIKLOŠEVIĆ**, Željka: Muzejska izložba i stvaranje značenja. *Muzeologija* 52, 2015, 11–162.
- PEARCE**, Susane: Objects of Meaning; or narrating past. V: Susane Pearce (ur.), *Interpreting Objects and Collections. Leicester Readers in Museum Studies*. London – New York: Routledge, 2003, 19–29.
- PERKO**, Verena: *Muzeologija. Arheologija za javnost. Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, 2014.
- PERKO**, Verena: Moč in nemoč temeljnih znanosti v muzeju in varljiva lahkotnost muzeologije. *Argo* 64/ 2, 2021, 122–131.

- PERKO, Verena:** Družbena vloga (slovenskih) muzejev in kulturne dediščine. V: Flavio Bonin (ur.), *Zbornik XX. Zborovanja SMD, Tolmin, 23.–24. 9. 2022*, Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 7–22.
- PERKO, Verena:** Učenje, nesmrtna duša humanizma. V: *Zbornik Pedagoškega oddelka Filozofske fakultete v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2025 (v tisku).
- PUHAR Jana, Miha Mlinar, Maša Saccara, Aleksandra Nestorović in Verena Perko:** Dokumentacija arheološke dediščine v okviru muzealizacije. *Arheo* 39, 2022, 195–200.
- PIRKOVIČ, Jelka:** Koncept kulturne krajine in vloga muzejev pri njenem varstvu. V: Nadja Terčon in Verena Perko (ur.), *Muzeji, dediščina in kulturna krajina. 1. Mednarodni kongres slovenskih muzealcev SMD – SMS – ICOM, Piran*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2016, 12–13.
- PIRKOVIČ, Jelka:** Model interpretacije dediščine, prilagojen soudeležbi javnosti. *Ars & Humanitas* 17/ 1, 2023, 251–270.
- PLESTENJAK, Ana:** *Vpliv politike na oblikovanje arheološke dediščine: Primer prezentacij arheološke dediščine v Ljubljani*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2013.
- POPADIĆ, Milan:** The beginnings of museology. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 8/ 2, 2020, 5–16.
- POPADIĆ, Milan:** The Origin and Legacy of the Concept of Museality. *The Problems of Museology*, 2/ 16, 2017, 3–11.
- PRIPOMBE:** Pripombe na Osnutek Zakona o varstvu kulturne dediščin ZVKD-2, oddane na spletni portal MK; <https://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/ZVKD-2%20Komentarji%20in%20analiza%20heritologi.pdf>, 7. 4. 2025.
- SIMON, Nina:** *The participatory museum*. Santa Cruz: Museum 2.0, 2010.
- SMITH, Laura-Jane:** *Uses of Heritage*. London – New York: Routledge, 2006.
- SPLETNI VIR 1:** Pripombe na predlog Zakona o varovanju kulturne dediščine (ZVKD-2); <https://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/ZVKD-2%20Komentarji%20in%20analiza%20heritologi.pdf>, 7. 4. 2025.
- SPLETNI VIR 2:** Faro ali Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo, 27. 10. 2005; vir: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/199/index.html, 10. 1. 2025.
- ŠOLA, Tomislav:** *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: Prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003.
- ŠOLA, Tomislav:** The Museum Definition: Questioning the Scope and Motives. V: A. Davis, F. Mairesse in A. Desvallees (ur.), *What is a Museum? Reihe Wunderkammer* Bd. 10. München: Müller-Straten, 2010, 106–112.
- ŠOLA, Tomislav:** *Prema totalnom muzeju*. Doktorska disertacija. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2011.
- THOMPSON, John:** *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford: Stanford University Press, 1990.
- VAN MENSCH, Peter in Leonitne Meijer-Van Mensch,:** *Novi trendi v muzeologiji*. Celje: Muzej novejše zgodovine, 2015.
- WATSON, Stive in Emma Waterton:** *Culture, Heritage and Representation. Perspectives on Visuality and the Past*. London – New York: Routledge, 2016.
- VRIŠER, Sergej:** Muzejstvo v Sloveniji in svetu danes. *Argo* 18/19, 1979/1980, 11–25.
- ZVKD-1** - Zakon o varstvu kulturne dediščine, *Uradni list RS* 16, 15. februar 2008; <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4144>.
- ZBYSLAV STRÁNSKÝ, Zbyněk:** Temelji opće muzeologije. *Muzeologija* 8, 1970, 40–73.

SUMMARY

In the introduction, the paper presents a brief overview of the development of museology and museum studies, the role of the Brno and Zagreb schools of museology, and the changes that followed the new museological paradigm. The author outlines the social significance of contemporary museums and the role of systematic, accessible, connective and inclusive documentation in the formation of a democratic society and collective memory. It follows from the premise that society rightly expects museums to provide specific „services“ tailored to the needs of the environment. Only holistic, inclusive and socially critical institutions whose operation is based on scientific and museological research can respond to such challenges. The author critically questions the role of Slovenian museums and the degree of public involvement. She emphasizes that public involvement also influences documentation processes and allows for the inclusion of alternative views. With the active involvement of the public, the museum is transformed into a dialogical space of collective and cultural memory. The author tries to discover the causes of the present state of documentation in Slovenian museums through social power games, using Claude Lévi-Strauss's ideas of hot and cold societies. With help of Hannah Arendt's words on totalitarianism as a symptom of a naïve faith in the omnipotent human, she turns to the judgement of the convivial and hermeneutic knowledge stored in museum collections. The author concludes by noting that the social roles of museums must be reflected in all stages of musealization and become the common thread of all documentation processes.

mag. Gorazd Knific

muzejski svetovalec dokumentalist, Muzej in galerije mesta Ljubljana
gorazd.knific@mgml.si

Nina Sotelšek

muzejska svetovalka dokumentalistka, Narodni muzej Slovenije
Služba za premično dediščino in muzeje
nina.sotelsek@nms.si

Pomen dokumentacijskega sistema in vloga kustosa dokumentalista pri upravljanju muzejske dokumentacije

The Importance of a Documentation System and the Role of a Document Curator in Managing Museum Records

IZVLEČEK

Prispevek temelji na predpostavki, da večina ustanov nima zasnovanega standardiziranega dokumentacijskega sistema z jasno definiranimi delovnimi postopki, zato tudi nima opredeljenih nalog, ki spadajo v delovno področje kustosa dokumentalista. Avtorja sta tako oblikovala hipotezo, da sta za uspešen dokumentacijski sistem ključni premišljena organizacija dela in ustrezna kadrovska sestava.

Za širše razumevanje bosta predstavila pretekle izzive slovenske muzejske stroke, ki kažejo na vztrajne težave z dokumentacijo. Prvi del hipoteze bosta podkrepila s teoretičnimi primerjavami in zakonodajo, ki potrjujejo, da lahko učinkovito zasnovan sistem deluje v vsakem muzeju. Drugi del hipoteze bosta podprla z analizo potreb po specializiranem kadru, posebej usposobljenem za delo z digitalnimi orodji.

Predpostavko bosta preverjala tudi s študijo primera Dokumentacijske službe Muzeja in galerij mesta Ljubljana, ki s strukturirano organizacijo in usposobljenim kadrom uspešno deluje že več kot tri desetletja. Avtorja bosta ocenila, ali lahko muzeji brez specializiranih služb dosežejo primerljive rezultate, če sistem zasnujejo v skladu s smernicami in uporabljajo učinkovite digitalne rešitve.

Ključne besede: muzejska dokumentacija, dokumentacijski sistem, standardi, poslovnik, kustos dokumentalist

ABSTRACT

This paper is based on the premise that most institutions lack a standardized documentation system with clearly defined workflows, and consequently, do not have well-articulated roles for museum documentation curators. The authors propose that the success of a documentation system depends primarily on thoughtful organizational structure and appropriate staffing.

To provide a broader context, the paper reviews historical challenges faced by the Slovenian museum sector, highlighting persistent issues related to documentation. The first part of the hypothesis is supported through theoretical comparisons and an analysis of relevant legislation, demonstrating that a well-designed system can function effectively in any museum setting. The second part is reinforced by examining the need for specialized staff, particularly those proficient in using digital tools.

The hypothesis is further tested through a case study of the Documentation Department at the Museum and Galleries of Ljubljana, which has maintained successful operations for over three decades due to its structured organization and qualified personnel. The authors evaluate whether museums without dedicated documentation departments can achieve similar results by adhering to established guidelines and implementing effective digital solutions.

Keywords: museum documentation, documentation system, standards, procedural manual, curator-documentalist

1. UVOD

Ob naslovu prispevka bo marsikdo pomislil, da se s temo muzejskega dokumentacijskega sistema v Sloveniji ukvarjamo že desetletja. In v resnici je tako, saj se področje od začetkov informatizacije muzejske dejavnosti v 80. letih eksponentno razvija in z digitalizacijo stremi k odpiranju zbirk ter znanja o njih, muzeji pa le s težavo sledijo temu razvoju.¹ Zato si generacije muzealcev še vedno zastavljajo isto vprašanje: zakaj stroka in kulturna politika še vedno nista dosegli soglasja o tem, kako urediti področje oziroma kaj dejansko pomeni red v muzejski dokumentaciji?

Da si lahko odgovorimo na zgornje vprašanje, si moramo najprej zastaviti nekaj dodatnih. Kakšne korake so ubirali v preteklosti, kakšno je trenutno stanje, nam bo tokrat uspelo nasloviti iste izzive na drugačen način ali pa bomo to nalogo prepustili zanamcem? Bo težko pričakovani centralni register premične kulturne dediščine rešil vse strokovne, kadrovske in strukturne težave ali se vzroki za trenutno stanje skrivajo drugje in jih bo register še potenciral?

Izhodišča za prispevek so bila oblikovana na podlagi diskurza članov Sekcije za muzejsko dokumentacijo pri Skupnosti muzejev Slovenije (v nadaljevanju SMS), ki so ugotavljali, da jim znotraj svojih ustanov ne uspe pojasniti, katera dela ustrezajo njihovi strokovni usmeritvi, ob tem pa se jim odreja naloge drugih strokovnih kadrov. Iz tega sledi, da je delovno področje kustosa dokumentalista nezadostno definirano, da je uvajanje standardiziranega dokumentacijskega sistema in s tem jasno opredeljenih delovnih postopkov ključnega pomena ter da dokumentacijski oddelek ni zgolj podporna služba drugim kustodiatom, temveč povezovalni člen med njimi, ki skrbi za strukturirano upravljanje baze podatkov.

Na podlagi razprav o pomenu muzejskega dokumentacijskega sistema in ključnih korakih za njegovo vzpostavitve bomo temo poglobili s študijo primera muzeja, ki je uspešno implementiral sistem skladno z zakonodajo s področja varovanja kulturne dediščine, strokovnimi smernicami in področnimi standardi. Muzej in galerije mesta Ljubljana (v nadaljevanju MGML) je primer organizacije, ki je svoj dokumentacijski sistem oblikovala glede na lastne potrebe, kadrovsko strukturo in vrste zbirk, kar mu omogoča učinkovito in prilagodljivo delovanje.

MGML bomo v tem prispevku obravnavali kot generični model uspešno delujoče muzejske ustanove. Prikazali bomo bistvene sestavine njihovega dokumentacijskega sistema, ki jih lahko muzeji in galerije prilagodijo za svojo uporabo, skladno s kadrovskimi in tehničnimi zmožnostmi ter specifičnimi potrebami.

Pri pripravi prispevka smo uporabili metodo preučevanja strokovne literature, izvedli smo intervjuje in študijo primera. Podatke za oris razvoja muzejske dokumentacije v Sloveniji smo pridobili tudi iz internih poročil, analiz in evalvacij, izdelanih za različne dokumente v okviru kulturne politike.

2. Pretekli izzivi muzejske dokumentacije v Sloveniji

Za nadaljnjo razpravo je pomembno razumevanje osrednje vloge muzejske dokumentacije, ki jo je Peter van Mensch opredelil leta 1983 z modelom PRC (angl. *Preservation – Research – Communication*). Prepoznal jo je kot spremljevalko vseh ključnih muzeoloških funkcij: raziskovanja, komunikacije in zaščite (I. MAROEVIĆ 2020, str. 207). V okviru muzejskega delovanja loči Ivo Maroević dve kategoriji dokumentacije: prva je *dokumentacija predmetov*, ki jih muzej hrani v svojih zbirkah, druga pa je *dokumentacija dejavnosti muzeja kot kulturne ustanove*. Dokumentacijo opredeli kot: »Organiziran proces beleženja informacij, zajetih v predmetih in dediščinskih celotah, ki jih oddajajo. Proces poteka s pomočjo dogovorov in standardov (predpisov), utemeljenih na količini in kvaliteti podatkov, ki se nanašajo na posamezen predmet ali dediščino celoto.

¹ Podobno je ugotavljal Jože Podpečnik leta 1993, ko je v Argu zapisal, da se s problemom poenotenja srečujemo že od leta 1988, ko so bili kupljeni prvi računalniki (J. PODPEČNIK 1993, str. 35). Leta 2011 je tudi Darko Knez ugotovil, da se stanje ni bistveno spremenilo z izjemo samostojnega poskusa razvoja računalniških programov v Mestnem muzeju Ljubljana (danes MGML), Muzeju novejši in sodobne zgodovine Slovenije, Slovenskem etnografskem muzeju in Narodnem muzeju Slovenije (D. KNEZ 2011, str. 90).

Podatki se razlikujejo po svoji naravi, obsegu in intenzivnosti obdelave, vendar ko so pregledno in sistematično obdelani in arhivirani zato, da nam nudijo čim bolj natančno predstavo o predmetu ali dediščinski celoti z vseh strokovnih in znanstvenih vidikov časa, v katerem je bila dokumentacija izdelana, služijo boljšemu poznavanju, nadaljnjemu preučevanju, vrednotenju in varovanju dediščine za prihodnje rodove» (I. MAROEVIČ 2020, str. 246). Pravilno izvedena trajno zavaruje podatke in spoznanja o predmetih na edinstven način, s tem pa olajša njihovo upravljanje v muzeju (A. AMBOUROUÈ AVARO 2009). V procesu raziskovanja muzejska dokumentacija »spremlja in fiksira delovni proces ter sproti beleži raziskovalne rezultate« (G. ZLODI 2007, str. 14). V procesu komunikacije uporabnik iz dokumentacije črpa podatke za različne komunikacijske oblike, od klasičnih publikacij do sodobnejših interaktivnih multimedijskih vsebin v digitalni obliki. Tretja, ključna vloga dokumentacije pa je zaščita pomena predmetov (Prav tam). Tako je po mnenju Dubravke Osrečki »dokumentacija temeljna in najbolj stalna oblika zaščite muzejskega fonda, stopnja zaščite pa je simetrično proporcionalna nivoju in kvaliteti izvedene strokovne in znanstvene obdelave muzejskih predmetov« (D. OSREČKI 1990, str. 27).

Ključna naloga muzejske dokumentacije je torej zajem in varovanje podatkov o predmetih in s tem krepitev njihove nematerialne vrednosti. Kakovostno izvedena pa je tedaj, ko vsebuje kar največ, z viri podprtih, podatkov o posamezni enoti dediščine.

O njenem pomenu se je tudi v Sloveniji razpravljalo že leta 1976, ko je SMS z anketo izvedla študijo stanja v muzejih. V razpravi je Peter Petru povezal profesionalno skrb za muzejske predmete s celovito in poenoteno dokumentacijo, ki pa mora biti vodena po enotnih kriterijih v vseh muzejih (P. PETRU 1982, str. 63–64). Izpostavil je, da je urejena dokumentacija temelj za kakovostno upravljanje zbirk in dostopa do podatkov.

Desetletje kasneje, med letoma 1986 in 1988, je začetek informatizacije pomenil veliko prelomnico v muzejski dokumentaciji, saj so muzeji prešli na digitalno dokumentiranje (R. SCHEFFEL 2009, str. 7). Sprva so bila prizadevanja usmerjena v čim hitrejšo katalogizacijo vseh predmetov, saj je digitalni katalog omogočal hrambo večje količine podatkov. Temu pa so naglo sledili diskurzi, ki so vzpostavitev celovitega sistema obravnavali podrobneje.

Večje število muzejev in galerij je ob pridobitvi prvih računalnikov začelo uporabljati programski dokumentacijski paket MODES, ki je bil razvit na podlagi standardov organizacije The Museum Documentation Association (v nadaljevanju MDA) (M. MIKUŽ 1991, str. 31). Zaradi njegove standardizirane zasnove so slovenski muzealci hitro prepoznali potrebo, da tudi sami delujejo po strukturiranih pravilih in si dokumentacijsko delo temeljito reorganizirajo. Kmalu so začeli opozarjati na nejasnosti na področju muzeoloških standardov ter predlagali ustanovitev specialne ustanove, ki bi se posvetila standardizaciji muzejske dokumentacije, vključno s poenotenjem postopkov, klasifikacij in terminologije (M. MIKUŽ in A. SIMIKIČ 1988, str. 91). Ta ambiciozna ideja je zaradi nasprotovanj znotraj stroke ostala neuresničena.

Informatizacija muzejev pa vključuje več kot zgolj uporabo napredne računalniške in programske opreme; temeljiti mora na muzeološko opredeljenih in standardiziranih procesih ter doslednem zajemanju podatkov o vseh predmetih in gradivu, ki jih muzej hrani. To pomeni sistematično pretvorbo nesistematično zbranih podatkov iz različnih analognih virov v urejeno digitalno zbirko. V skladu s tem so slovenski muzealci aprila 1988 sprejeli standarde MDA in jih prilagodili specifičnim potrebam lokalnega okolja (M. MIKUŽ in A. SIMIKIČ 1988, str. 92). Čeprav niso razvili lastnih klasifikacij, so prepoznali, da so mednarodni standardi in sodelovanje med strokovnjaki s področij informatike, dokumentacije in muzeologije ključni za zasnovo učinkovitega dokumentacijskega sistema, ki usklajuje natančno opredeljene delovne procese z računalniškimi rešitvami. Zaradi zamud pri posodabljanju programa MODES so nekateri slovenski muzeji v 90. letih 20. stoletja začeli razvijati lastne dokumentacijske programe in iskati rešitve semantične interoperabilnosti.²

² Od leta 1988 je Mestni muzej Ljubljana (danes MGML) razvijal sistem dokumentiranja s prilagajanjem delovnih procesov in razvojem računalniškega programa Kronos. Tudi v Slovenskem etnografskem muzeju so konec 90. let začeli razvijati svoj program Minok, saj Modes ni bil dovolj redno posodabljan. Leta 2007 je podjetje Semantika d.o.o. začelo razvijati namizno aplikacijo Galis in jo leta 2023 nadgradilo še s spletno različico. Leta 2023 je bila predstavljena tudi posodobljena spletna aplikacija Kronos 2. Razvoja dokumentacijskih programov pa se je konec 80. let lotil tudi Narodni muzej Slovenije. Na Oddelku za zgodovino in uporabno umetnost so razvili program Fundus, Numizmatični kabinet je razvil Numiz, za dokumentacijo konservatorsko-restavratorske dejavnosti je bil razvit program Patina, za Grafični kabinet Matrica in za Arheološki oddelek program Situla. Razen Fundusa in Matrice so programi Narodnega muzeja v uporabi še danes (D. KNEZ 2011, str. 90). Omenimo še, da je tudi Moderna galerija za lastne potrebe razvila programe Fotoarhiv, Razstava in Umetnik za izdelavo podatkovnih baz v skladu s primarno stroko (J. INTIHAR FERJAN 2005, str. 25).

Vzporedno z začetnimi poskusi razvoja sistemov je k izboljšavam na tem področju prispevala tudi kulturna politika. Leta 1989 je izvedla evalvacijo stanja v muzejih in republiškem zavodu za kulturo naložila pripravo strokovnih smernic za enotno dokumentacijo premične dediščine, muzejem pa priporočila uvedbo usklajenih procesov (J. HUMER 1989, str. 54–115). Ker še vedno ni bilo večjih sprememb, je na prelomu stoletja analizo izvedla novoustanovljena Sekcija za dokumentacijo pri SMS (v nadaljevanju Sekcija). Ta je poleg nerešenih vprašanj s klasifikacijo in terminologijo opozorila na splošno pomanjkanje razumevanja pomena dokumentacijske službe. Njeni člani so zato predlagali vzpostavitev enotnega dokumentacijskega sistema v vseh muzejih in pogostejše zaposlovanje kustosov dokumentalistov za učinkovitejše upravljanje podatkovnih zbirk (B. SOSIČ 2001, str. 156–157).

V novem tisočletju so razvojno-usmerjevalni dokumenti in analize opozarjali na zastoje v dokumentiranju muzejskih zbirk, kar je bilo posledica pomanjkanja enotnih standardov za muzejsko delo, potrebnih za usklajen zajem podatkov v nacionalni register (G. KNIFIC 2011, str. 109). *Resolucija Nacionalnega programa za kulturo 2004–2007*³ je izpostavila počasno napredovanje digitalizacije zbirk, vendar ob tem napovedala vzpostavitev registra za premično kulturno dediščino. Sledila je *Resolucija Nacionalnega programa za kulturo 2008–2011*⁴, ki je predvidela oblikovanje in sprejem potrebnih dokumentacijskih standardov. *Evalvacija delovanja slovenskih muzejev 2006–2008* je poleg tega povezala nizko raven dokumentiranosti gradiva s pomanjkanjem ustrezno usposobljenega kadra, s čimer je izpostavila nujnost sistematičnega pristopa k dokumentaciji.

Tudi zadnja evalvacija, ki jo je leta 2017 opravila Služba za premično dediščino in muzeje (v nadaljevanju SPDM), je pokazala, da dokumentacija ostaja najbolj kritično področje muzejskega delovanja. Ugotovljeno je bilo, da ima le tretjina muzejev kakovostno zajete podatke o predmetih, kar je spodbudilo pozive k večji doslednosti. Evalvacija je poudarila, da morajo biti zbirke bolj dostopne javnosti, vendar je samoocena muzejev razkrila, da pripravo gradiva za javni dostop onemogočajo veliki zaostanki pri dokumentiranju, ki so leta nastajali predvsem zaradi pomanjkanja usposobljenega kadra in časa (M. MIKUŽ in drugi 2017).

Predstavljeni viri opozarjajo na izzive na področju muzejske dokumentacije v zadnjega pol stoletja in hkrati na potrebo po poenotenem sistemu, katerega vzpostavitev pa zahteva dvoje: *jasno dogovorjene in dokumentirane delovne procese ter dovolj usposobljenega strokovnega kadra*, ki te procese dosledno izvaja.

3. Dokumentacijski sistem z vidika zakonodaje in stroke

Osnovni sistem vključuje med seboj povezane postopke, ki so standardizirani in zakonsko podprti. So temeljni dogovor za sprejem predmetov v muzej, njihovo uvrščanje v zbirko, zapisovanje podatkov in omogočanje dostopa do njih. Sistem je namenjen upravljanju teh podatkov in njihovi organizaciji v digitalnem katalogu. Z dosledno uporabo orodij in protokolov za dokumentiranje bodo natančnost, urejenost in dostopnost podatkov zagotovljene.

Poleg tega sistem omogoča nadzor nad premestitvami predmetov in uporabo dokumentacijskega programa (M. HARRISON in G. MCKENNA 2011, str. 20–21). Muzeji ga lahko v praksi prilagodijo svojim potrebam, vendar je ključno, da vse korake zapišejo v t. i. *poslovníku dokumentacijskih postopkov*.

³ ReNPK0407 – Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2004–2007, Uradni list RS, 28, 25. marec 2004, 3101–3125.

⁴ ReNPK0811 – Resolucija Nacionalnega programa za kulturo 2008–2011, Uradni list RS, 35/08 in 95/10, 9. april 2008.

3.1 Elementi procesno zasnovanega sistema za upravljanje zbirk (ang. *Collection Management System*)

Njegova primarna naloga je hitro in ažurno posredovanje smiselno organiziranih podatkov ter informacij zainteresiranim uporabnikom (M. HORVAT 2004, str. 3). Omogoča dosledno in urejeno dokumentiranje muzejskih predmetov z uporabo standardiziranih predlog za katalogizacijo ter nadzorovan dostop, tako da lahko pooblaščen osebe urejajo podatke, preostali pa imajo dostop za pregledovanje. Zajem podatkov temelji na doslednem izpolnjevanju metapodatkovnih elementov v posameznem podatkovnem obrazcu ter uporabi nadzorovane terminologije in protokolov, ki omogočajo semantično interoperabilnost in poenotenje izrazoslovja med različnimi sistemi tudi na mednarodni ravni.

Implementacija podatkovnih standardov zagotavlja dosledno označevanje in iskanje digitalnih datotek, kar poenostavlja dostopnost in izmenjavo podatkov med različnimi platformami. Poleg tehničnih vidikov pa skladnost z mednarodnimi standardi, kot so postopkovni standard Spectrum, standardi za poenotenje vsebine, strukture in vrednosti podatkov, ontološki standard za zagotavljanje interoperabilnosti podatkov CIDOC CRM in Icomov etični kodeks, pripomorejo k visokokakovostni dokumentaciji in gradnji zaupanja uporabnikov v muzejsko delo. Nazadnje pa je tudi upoštevanje standardov za digitalizacijo kulturne dediščine ključnega pomena, saj jamči dolgoročno kakovost, dostopnost in zaščito digitalnih vsebin.

3.2 Muzejska dokumentacija z vidika področne zakonodaje

Področje ureja tudi sodobna zakonodaja v okviru *Zakona o varstvu kulturne dediščine*⁵, ki dokumentiranje opredeljuje kot obvezen postopek. V 3. členu je dokumentiranje definirano kot zbiranje, urejanje in hranjenje podatkov o dediščini, njenem stanju, vrednotah, lokaciji in drugih ključnih dejstvih za varstvo. 69. člen natančneje določa postopke, ki vključujejo evidentiranje gradiva, zbiranje podatkov za inventarizacijo, evidentiranje stanja in ogroženosti dediščine ter dokumentiranje posegov. Za premično dediščino dodaja še dokumentiranje akcesij in premestitev enot.

Zakon se na dokumentiranje navezuje tudi v 72., 91., 93. in 94. členu, ki določajo, da morajo državni in pooblaščen muzeji dokumentirati dediščino, pri čemer pridobijo pooblastilo le, če izpolnjujejo zahteve glede dokumentiranja.

*Pravilnik o registru kulturne dediščine*⁶ v 12. členu dodatno definira dokumentacijo in predpisuje, da morajo pristojne organizacije dokumentirati dediščino skladno z zakonodajo, mednarodnimi in domačimi standardi ter internimi pravili. Minimalna vsebina dokumentiranja sta dokumentacijski obrazec in sekundarna dokumentacija o enoti dediščine, ki lahko vključuje pisne, slikovne, zvočne dokumente in drugo gradivo v analogni ali digitalni obliki.

Ne samo področje dokumentacije, tudi oblikovanje dokumentacijskega sistema mora biti podprto z zakonodajo (M. HARRISON in G. MCKENNA 2011, str. 20). Pri nas trenutno le *Pravilnik o varovanju in hranjenju nacionalnega bogastva in muzejskega gradiva, o vpisu v razvid muzejev in o podelitvi pooblastila za opravljanje državne javne službe muzejev*⁷ v 13. členu eksplicitno obravnava dokumentacijski sistem. Določa, da mora imeti vsak muzej vsaj eno osebo, odgovorno za delovanje dokumentacijskega sistema kakor tudi za hranjenje dokumentacije in arhiva.

Pravna podlaga sicer navaja zahteve po učinkovitem sistemu muzejske dokumentacije, vendar njenih podrobnosti ne definira dovolj natančno. Da bi bila praksa bolj usklajena, bi bilo smiselno uvesti dodatne pravilnike in smernice, ki bi opredelili vsebino in način vodenja dokumentacije, postopke revizij, pogoje dostopa do

⁵ ZVKD-1 – Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, 16/08, 15. februar 2008.

⁶ PRAV9583 – Pravilnik o registru kulturne dediščine, Uradni list RS, 66/09, 21. avgust 2009.

⁷ PRAV11332 – Pravilnik o varovanju in hranjenju nacionalnega bogastva in muzejskega gradiva, o vpisu v razvid muzejev in o podelitvi pooblastila za opravljanje državne javne službe muzejev, Uradni list RS, 47/12, 22. junij 2012.

gradiva ter jasno razmejili primarno in sekundarno dokumentacijo. Ti pravilniki bi določili tudi, kateri metapodatkovni elementi so potrebni za zajem celovite informacije o predmetu, ter način dokumentiranja različnih vrst zbirk. Prav tako bi opredelili vlogo strokovnega kadra in spodbudili dokumentiranje raziskovalne dejavnosti v kontekstu načel odprte znanosti. Smiselna bi bila tudi ponovna vzpostavitev strokovnih skupin za določitev klasifikacij, ki so že delovale leta 2011.

3.3 Kadrovske zahteve za uvedbo dokumentacijskega sistema

MDA je med letoma 1981 in 1983 opravil raziskavo o prihodnjem razvoju dokumentacijskih postopkov in zagovarjal, da se učinkovit dokumentacijski sistem lahko vzpostavi v vsakem muzeju, ne glede na njegovo specifičnost ali velikost (A. ROBERTS 1985, str. 147–157). Ker so postopki standardizirani, sistem deluje enako dobro v muzejih z ločenim oddelkom za dokumentacijo ali v manjših ustanovah, kjer to delo opravlja en sam kustos dokumentalist (M. HARRISON in G. MCKENNA 2011, str. 19). Dokumentacija je rezultat dolgoletnega dela in je prilagojena posebnostim vsakega muzeja, zato je ključnega pomena, da se določi osebo, ki prevzame odgovornost za centralno vodenje in dosledno izvajanje sistema. Običajno to nalogo opravlja kustos dokumentalist, ki tesno sodeluje z drugimi oddelki pri izvajanju standardiziranih procesov.

Leta 1997 je Andrew Roberts, eden vodilnih teoretikov in praktikov muzejske dokumentacije, na Cidocovi konferenci v Nürnbergu predstavil ključne prednosti učinkovite dokumentacijske službe. Po njegovem mnenju tak specializiran oddelek zagotavlja vsem zaposlenim celovit pregled nad zbirkami, uvajanje izboljšanih dokumentacijskih postopkov, izboljšan dostop do podatkov in predmetov, večjo možnost standardizacije in izobraževanja ter omogoča predstavitev zbirk javnosti prek digitalnih aplikacij (A. ROBERTS 1998, str. 75–76). Ob tem poudarja nujnost tesne povezave med dokumentacijsko službo in kustodiaty za zbirke. Opozarja pa, da bi vzpostavitev takšnega sistema pogosto zahtevala zaposlitev dodatnega strokovnega kadra z znanji s področja dokumentacije in informatike ali pa bi muzeji morali izvesti reorganizacijo obstoječih kadrovskih virov, da bi zagotovili učinkovito delovanje dokumentacijskih procesov (Prav tam).

3.3.1 Kustos dokumentalist

V Sloveniji so kustosi skrbeli za sekundarno dokumentacijsko gradivo že pred 2. svetovno vojno (A. SIMIKIČ 1980–1982, str. 168). Takrat ta vloga še ni bila formalizirana v okviru samostojne službe, saj jo je opravljal kustos, ki je vodil eno izmed zbirk. Dr. Franjo Baš je že leta 1952, ob prevzemu Tehniškega muzeja Slovenije, zasnoval način dokumentiranja (M. OREHOVEC 2010, str. 69), medtem ko je prvi samostojen oddelek za dokumentacijo leta 1971 vzpostavila Moderna galerija (J. INTIHAR FERJAN 2005, str. 24), sedem let kasneje pa še Slovenski etnografski muzej (A. SIMIKIČ 1980–1982, str. 168). Alenka Simikič je opozorila, da je tak oddelek hitro postal *»najbolj prometen oddelek in, poleg depoja predmetov, temeljni za uspešno delo muzeja«* (Prav tam).

Sekcija je leta 2001, z namenom natančnejše opredelitve dela kustosa dokumentalista, pripravila predlog njegovega delovnega področja in ga prilagodila hitremu razvoju računalniške tehnologije. Delo dokumentalista je pogosto zreducirano na prepisovanje podatkov v dokumentacijski program ali digitalizacijo gradiv, zato je Sekcija predlagala širše pristojnosti, ki opredeljujejo kustosa dokumentalista kot ključnega za učinkovito in kakovostno delovanje sistema dokumentiranja:

- vzpostavitev in izpopolnjevanje dokumentacijskega sistema po meri ustanove,
- centralna hramba dokumentacije vhoda, akcesije, inventarizacije, izposoje in drugih evidenc o predmetih in dopolnilnem gradivu,

- pridobivanje dokumentacijskega gradiva,
- raziskovanje, razstavljanje in publiciranje izsledkov o dokumentacijskem gradivu,
- skrb za register dediščine na svojem področju,
- vseživljenjsko izobraževanje in sodelovanje pri razvoju oddelka (B. SOSIČ 2001, str. 151).

Predlog Sekcije je vseboval konkretne predloge, vendar ni prejel zelenega odziva v muzejski stroki in kulturni politiki. Šele leta 2010 je SPDM pripravila *Vzorec enotne sistematizacije delovnih mest s podrobnim opisom nalog javne službe ter pogojev za zasedbo delovnega mesta*⁸ in zaradi sprememb v plačnem sistemu v javnem sektorju leta 2020 še *Posodobljen vzorec sistematizacije delovnih mest*.⁹ Delovno mesto dokumentalista je bilo vključeno med primarne muzejske poklice kustosov in obsega 19 nalog.

Med splošne naloge spadajo vodenje baz podatkov, sodelovanje pri razstavah ter skrb za akcesijsko in inventarno knjigo. Ključne naloge kustosa dokumentalista pa so vodenje in organizacija dokumentacijskih procesov, vzpostavljanje in vzdrževanje dokumentacijskega sistema, usklajevanje s kustosi ter pomoč pri uporabi internih podatkovnih baz. Poleg tega pripravlja politike dokumentacije, kot sta dokumentacijski načrt s časovnico ter poslovnik, in nadzoruje uporabo dokumentacijskih zbirk.

Njegove raznolike naloge obsegajo tudi skrb za fotografsko gradivo v sodelovanju s službo za stike z javnostjo, organizacijo fotografske in video dokumentacije razstav ter pravilno označevanje in vnos dokumentacije v ustrezne zbirke podatkov. Sodeluje pri pripravi strateških načrtov in dokumentov, npr. zbiralne politike, in z drugimi kustosi v muzeju ter zunanjih dediščinskih institucijah. V skladu s sistematizacijo pripravlja in procesira dokumentarno gradivo, vendar ga ne zbira, saj je to naloga kustosa zbirke. Pri raziskovalnih projektih se njegov prispevek osredotoča na izboljšanje delovnih procesov in uvajanje novih tehnologij ter standardov ISO v dokumentacijske postopke.

Dokumentalist skrbi tudi za izdelavo evidenc in poročil, ki jih aplikacije lahko izvajajo avtomatizirano. Prav tako objavlja raziskave, ki se nanašajo na novosti in izboljšave na področju dokumentacije, ali raziskuje področno zgodovino. Zbira in posreduje podatke za razpisno in projektno dokumentacijo ter kustosom zbirk pripravlja metapodatkovne elemente za zajem podatkov o dediščinskih enotah. Ne sodeluje pa pri pripravi inventarizacijskih politik, saj so te v domeni kustosa zbirke. Kustos dokumentalist z magisterijem ali doktoratom oziroma kustos svetnik ohranjata iste naloge, a s povečano odgovornostjo, predvsem na znanstvenoraziskovalnem področju. Kot bomo spoznali v nadaljevanju, pa je danes to delovno mesto močno prepleteno še z znanji informacijske tehnologije.

4. Študija primera: organizacija Dokumentacijske službe Muzeja in galerij mesta Ljubljana

Pretekli in sodobni teoretični cilji ter strokovna priporočila kažejo, da je učinkovito in dosledno vzdrževanje dokumentacijskega sistema v muzejih ključnega pomena za zagotavljanje natančnega in preglednega upravljanja predmetnih zbirk in podatkovnih baz. S tem namenom je bila v MGML leta 1991 ustanovljena Dokumentacijska služba (v nadaljevanju Služba), specializirana za izvajanje dokumentacijske dejavnosti (T. BREGAR 2016, str. 54). V treh desetletjih je Služba razvila celovit sistem za obdelavo, hrambo in centralno vodenje muzejskega gradiva. Njene naloge vključujejo vzdrževanje temeljnih registrov, tj. vhodne dokumentacije, akcesijske knjige, inventarne knjige, izposoje, sodeluje pa tudi pri ohranjanju in popularizaciji muzejskega gradiva in zbirk. Na svojem področju odkriva, evidentira, pridobiva in po sodobnih dokumentacijskih načelih raziskuje, obdeluje, hrani in daje v uporabo gradivo. Poleg tega organizira in ponuja storitve fotodokumen-

8 VUTE, Miroslav in Maja Oven Stanič: *Vzorec enotne sistematizacije delovnih mest s podrobnim opisom nalog ter pogojev za zasedbo delovnega mesta, za izvajanje nalog javne službe, z upoštevanjem določil in nazivov v novem plačnem sistemu*. Ljubljana: SPDM in Narodni muzej Slovenije, 2010; <https://www.nms.si/si/files/default/muzej/sluzba-za-premicno-dediscino/vzorec-enotne-sistematizacije-delovnih-mest.pdf>, 21. 8. 2024.

9 VUTE, Miroslav in Maja Hakl Saje: *Posodobljen vzorec sistematizacije delovnih mest s podrobnim opisom nalog ter pogojev za zasedbo delovnega mesta, za izvajanje nalog javne službe, z upoštevanjem določil in nazivov v plačnem sistemu*. Ljubljana: SPDM in Narodni muzej Slovenije, 2020; https://www.nms.si/si/files/default/muzej/sluzba-za-premicno-dediscino/Vzorec_enotne_sistematizacije_delovnih_mest_2020.pdf, 21. 8. 2024.

tacije muzejskega gradiva in vseh vrst muzejskih dejavnosti. Na področju interpretacije in izobraževanja zagotavlja podporo drugim oddelkom, predvsem pri pripravi gradiv za razstave, publikacije in druge aktivnosti. Pripravlja tudi avdiovizualno gradivo za oddelke, ki se ukvarjajo z izobraževanjem in promocijo kulturne dediščine (G. KNIFIC 2011, str. 71–72).

Trenutno so v Službi zaposleni štirje sodelavci,¹⁰ ki se ukvarjajo s katalogizacijo gradiva sekundarne dokumentacije ter njene digitalizacije in arhiviranja. Ena glavnih nalog Službe pa je upravljanje dokumentacijskega sistema, ki deluje, ker so vanj vpeti strokovni kadri z vseh delovnih področij muzeja. Kompetence za delo v Službi ne vključujejo le podrobnega razumevanja in stalne optimizacije delovnih procesov, temveč tudi zmožnost ažuriranja sistema ter njegovega prilagajanja potrebam sodobnega muzejskega dela. S tem Služba zagotavlja, da dokumentacijski postopki potekajo nemoteno in v skladu s Spectrumovim postopkovnim standardom.

Ker se celoten proces muzejske dokumentacije vodi v digitalni obliki, Služba redno spremlja novosti na področju razvoja sodobne informacijske tehnologije in jih implementira v sistem. Vzdržuje tudi informacijsko infrastrukturo muzeja, ki zagotavlja brezhibno delovanje računalniške opreme, vzpostavitev in vzdrževanje mrežnih povezav ter redne nakupe in nadgradnjo strojne opreme. Posebna pozornost je namenjena varni hrambi digitalnih podatkov in gradiv, ki so dostopni končnim uporabnikom prek informacijskega omrežja in strežnika.

Poleg informacijske podpore Služba organizira izobraževanja in usposabljanja za muzejske sodelavce, na katerih jih usmerja v uporabo dokumentacijskega sistema in novih tehnoloških rešitev. Stalno zagotavlja pomoč in svetuje tudi drugim muzejem pri vzpostavljanju njihovih dokumentacijskih sistemov, s čimer prispeva k širšemu razvoju digitalizacije kulturne dediščine v Sloveniji.¹¹

Služba tudi strokovno bdi nad razvojem računalniškega programa Kronos, t. i. digitalnega kataloga za dokumentiranje premične dediščine in njenega spremljajočega gradiva. Potreba po lastnem programskem orodju se je pojavila sočasno z ustanovitvijo dokumentacijske službe v 90. letih, saj obstoječi programi niso bili prilagojeni specifičnim zahtevam dokumentiranja arheološke dediščine. Z neprekinjeno podporo muzejske uprave, ki je prepoznala, da je dokumentacija temeljna naloga muzeja, je razvoj programa potekal nemoteno vseh 35 let. Rezultat je sodobna aplikacija, ki zadovoljuje potrebe vseh strokovnih služb v muzeju in upošteva načela FAIR, katerih cilj je omogočiti večjo najdljivost podatkov, njihovo dostopnost, interoperabilnost in ponovno uporabnost.¹² Ta načela olajšujejo tudi deljenje podatkov ter njihovo dolgoročno ohranitev, zlasti v digitalnih okoljih.

V nadaljevanju bomo delovanje Službe podrobneje predstavili na podlagi dveh temeljnih pristopov, ki sta bistvena za vzpostavitev uspešnega in kakovostnega dokumentacijskega sistema. To sta *organizacija dela in delovnih procesov* ter *ustrezna kadrovska sestava in strokovni profili*, ki delo izvajajo.

4.1 Organizacija dela in delovnih procesov

V skladu s strokovnimi priporočili, opisanimi v prejšnjih poglavjih, je tudi Služba zapisala dokumentacijske postopke v t. i. Poslovníku dokumentacijske službe MGML (v nadaljevanju Poslovnik). To so konkretna navodila za delo strokovnih služb, ki sodelujejo pri ustvarjanju dokumentacije, vključuje pa tudi vse podrobnosti posameznih postopkov in se po potrebi spreminja ter dopolnjuje. Poslovnik je živ dokument, ki se po dogovoru preda v upravljanje naslednjemu vodji Službe, kustosu dokumentalistu ali registratorju. Ne glede na to, kdo bo v prihodnje vodil Službo, ta priročnik zagotavlja, da bo dokumentacijski sistem ostal celovit, poenoten, vodenje dokumentacije standardizirano in da se bodo delovni postopki izvajali dosledno. Da dokumentacijski sistem ne zastara in postane neuporaben, je ključno, da se redno posodablja (A. ROBERTS 1985, str. 147–157).

¹⁰ Vodja Službe, dva kustosa dokumentalista in fotograf, za fotografsko dejavnost pa imajo sklenjene pogodbe še z več fotografi.

¹¹ Pravilnik o organizaciji dela in sistematizaciji delovnih mest Mestnega muzeja Ljubljana, 2004.

¹² FAIR Principles; <https://www.go-fair.org/fair-principles/>, 19. 10. 2024.

Poslovník pripravljá Služba v sodelovanju z vsemi udeleženci v delovnih procesih, potrjuje pa ga direktor zavoda, zato je zavezujoč za vse zaposlene. Posodobitve Poslovníka potekajo ob vsaki spremembi delovnega procesa, redakcije pa se izvajajo na začetku koledarskega leta. Vsebuje standardizirane delovne procese, ki se izvajajo pri delu z dokumentacijo, ne vključuje pa opisov nalog, ki jih imajo zaposleni v Službi pri razvoju dokumentacijskega sistema, raziskovanju in izdelavi digitalnih katalogov.

4.1.1 Naročilo fotografiranja muzejskih predmetov

Za boljšo predstavo bomo v nadaljevanju preučili primer naročila fotografiranja, ki je eden pogostejših procesov pri muzejsko-galerijskem delu. Pri predstavitvi primera se bomo osredotočili na postopek, ko naročnik¹³ potrebuje zunanega fotografa za fotografiranje muzejskih predmetov, ter preučili naloge in odgovornosti vseh udeležencev v njem. Postopek je povzet po Poslovníku, ki je bil posodobljen v začetku leta 2024.

Fotografiranje za potrebe dokumentacije opravljajo zaposleni ali zunanji fotografi, ki so podpisali *Pogodbo o izvajanju fotografskih storitev*, saj s tem muzej takoj uredi tudi prenos materialnih avtorskih pravic, prav tako so določeni pogoji uporabe fotografskega gradiva.

Ob naročilu fotografske storitve mora naročnik Službi posredovati naslednje podatke:

- vsebina fotografiranja
Natančna opredelitev, ali gre za fotografiranje predmetov, javnih programov, razstav, lokacij idr. Pri fotografiranju predmetov naročnik pripravi seznam, s katerega sta razvidna identifikacija in status predmetov v postopku muzealizacije (nove pridobitve, predmeti za razstavo, izposojajo ali za potrebe revizije).
- predlagani termin fotografiranja
- lokacija fotografiranja
- kategorije fotografiranja
- specifikacije, povezane s fotografiranjem (npr. detajli, ambient, želene postavitve idr.)
- stroškovno mesto za dodatne storitve ali popularizacijo
- ime želenega izvajalca/fotografa

Poslovník natančno določa interakcijo med zaposlenimi v strokovnih službah, ki sodelujejo v procesu. S tem vzpostavlja jasna pravila in dodeljuje odgovornosti, kar zagotavlja nemoteno izvajanje delovnih postopkov in učinkovito komunikacijo med oddelki. V nadaljevanju bomo proces predstavili še po posameznih korakih.

1. Naročilo fotografiranja

Odgovorna oseba	Izvajalec	V vednost
Naročnik	Dokumentacijska služba	Konservatorska služba

Tabela 1: Prikaz razmerij med sodelavci v delovnem procesu naročila fotografiranja muzejskega predmeta

Naročnik, ki je odgovoren za celoten proces, odda zahtevo za fotografiranje predmetov pri Službi prek elektronskega naslova dokumentalist@mgml.si. Služba nato uskladi termin fotografiranja med naročnikom in fotografom, odpre kodo naročila v aplikaciji Kronos ter potrjeni termin posreduje naročniku. Služba ima pristojnost zavrniti naročilo, če aktivnosti, povezane s prejšnjimi naročili za fotografiranje ali skeniranje, še niso končane.

¹³ Naročnik fotografiranja je lahko kustos zbirke ali kateri drug strokovni delavec.

2. Priprava predmetov v fotografskem studiu

Odgovorna oseba	Izvajalec	V vednost
Naročnik	Konservatorska služba	Dokumentacijska služba

Tabela 2: Prikaz razmerij med sodelavci v delovnem procesu priprave predmetov za fotografiranje od depoja do fotografskega studia

Naročnik je odgovoren za premikanje predmetov in hkrati poskrbi, da konservatorska služba pripravi predmete v prostoru za fotografiranje dan pred dogovorjenim datumom. Če poteka fotografiranje zunaj studia, naročnik v sodelovanju s tehnično službo organizira prevoz opreme na lokacijo. V tem primeru tehnična služba določi termin prevoza, ki je hkrati termin fotografiranja.

3. Fotografiranje

Odgovorna oseba	Izvajalec	V vednost
Naročnik	Dokumentacijska služba	Konservatorska služba

Tabela 3: Prikaz razmerij med sodelavci v delovnem procesu fotografiranja muzejskega predmeta

Ob predaji predmetov in med celotnim postopkom fotografiranja je naročnik navzoč, razen če se s fotografom dogovorita drugače. V primeru, da naročnik ni navzoč, mora fotografu natančno pojasniti, kakšne so zahteve in pričakovanja glede naročenih fotografij, s čimer zagotovi, da bo postopek izveden skladno z navodili.

4. Obvestilo o opravljenem naročilu

Odgovorna oseba	Izvajalec	V vednost
Dokumentacijska služba	Dokumentacijska služba	Konservatorska služba

Tabela 4: Prikaz odgovornosti obveščanja o opravljenem naročilu fotografiranja

Ko je fotografiranje končano, Služba obvesti naročnika in konservatorsko službo o opravljenem naročilu.

5. Odstranitev predmetov iz fotografskega studia

Odgovorna oseba	Izvajalec	V vednost
Naročnik	Konservatorska služba	Dokumentacijska služba

Tabela 5: Prikaz razmerij med sodelavci v delovnem procesu odstranitve predmetov iz fotografskega studia

Za umik predmetov iz fotografskega studia je odgovoren naročnik, ki v sodelovanju s konservatorsko službo zagotovi, da so predmeti odstranjeni v roku dveh delovnih dni. Dokler niso vrnjeni na dogovorjeno lokacijo, Služba ne sprejema novih naročil za fotografiranje, s čimer vzdržuje nemoten potek delovnega procesa.¹⁴

¹⁴ Povzeto po: M. HORVAT in G. KNIFIC 2024.

4.1.2 Navodila za pripravo fotografij za predajo – izvajalec/fotograf

V primeru enkratnih dogodkov je rok za predajo fotografij sedem dni, medtem ko za druge primere fotograf in naročnik v treh dneh od naročila določita termin fotografiranja. Fotograf preda posnetke v štirinajstih dneh, razen če se z naročnikom dogovori drugače. Če fotograf ob naročilu ugotovi, da ne bo mogel spoštovati predpisanega roka, ko gre na primer za večje naročilo, mora o tem obvestiti naročnika in se dogovoriti za nadomestni rok. Naročilo je zaključeno, ko je celotna storitev izvedena in predana Službi.

Poslovnik zelo natančno določa, kako in kje se predaja izdelano fotografsko gradivo. Pri klasični fotografiji se izvede fizična predaja fotografij, medtem ko je postopek predaje digitalnih fotografij bolj strukturiran.

Digitalne fotografije lahko fotograf preda na dva načina: fizično, na prenosnem mediju, ki ga dostavi v Službo, ali prek mreže na točno določeno lokacijo. Čeprav lahko fotograf včasih posnetke preda tudi neposredno naročniku, mora to vedno storiti šele po predhodni predaji Službi.

Pred predajo fotograf poimenuje mape s fotografijami s signacijo, ki je določena v Poslovniku. Signacija vključuje:

- *predpono P (za popularizacijo) ali D (za dokumentacijo)*, kar označuje namen fotografiranja
- *številko naročila* (npr. 001234)
- *fotografove začetnice* (npr. JN za Janeza Novaka)
- *ime in priimek naročnika* (npr. Marija Novak)
- *vsebino snemanja* (npr. naziv posnetega dogodka)
- *datum fotografiranja*, zapisan z ločilom pika (.), brez razmikov

Vse sklope podatkov povezuje pomišljaj (–), besede znotraj sklopov pa po potrebi podčrtaj (_), kar zagotavlja enotnost in preglednost poimenovanja map.

Najprej si pogledajmo primer signacije posnetkov za namen popularizacije:

P – 001234JN – Marija Novak – Fotografiranje otvoritve nove stalne razstave – 10.10.2024

Predpona P označuje, da je fotografiranje namenjeno popularizaciji. Sledita številka naročila z začetnicama fotografovega imena in priimka 001234JN in ime naročnika Marija Novak, nato opis dogodka, ki je bil fotografiran (v tem primeru Fotografiranje otvoritve nove stalne razstave), ter na koncu datum fotografiranja 10.10.2024.

Takšen pa je primer signacije posnetkov za namen dokumentacije:

D – 001234JN – Marija Novak – Fotografiranje postavitve nove stalne razstave – 30.9.2024

V tem primeru predpona D označuje, da je bilo fotografiranje izvedeno za namen dokumentacije dogodka, ki se navezuje na enkratni dogodek postavljanja razstave, pri čemer so drugi elementi signacije enaki kot v prejšnjem primeru.

Natančno določeno poimenovanje map pri predaji gradiva omogoča Službi, da že iz signacije takoj razbere ključne podatke o naročilu: številka naročila, izvajalec, naročnik, vsebina in lokacija fotografiranja ter termin izvedbe.

Poleg tega je v Poslovniku natančno opredeljeno poimenovanje posameznih datotek v mapah. Datoteke lahko nosijo generična imena, če vsebina posnetkov še ni del podatkovnih zbirk MGML. Če se vsebina posnetkov navezuje na vsebino iz obstoječih zbirk, pa natančno določena signacija omogoča neposreden prenos datotek v podatkovne zbirke.

V nadaljevanju si bomo ogledali primere signacij gradiv iz zbirk MGML glede na različne predpone.

Predmeti v inventarni knjigi – muzealije niso označeni s predpono, temveč so zaporedno oštevilčeni, npr. 0000001, 0000002, 0000003. Če obstaja več datotek za isto gradivo, se dodatne datoteke označijo s številčnim zaporedjem od -1 naprej, npr. 0000001-1, 0000001-2, 0000001-3.

Predmeti v akcijiški knjigi – muzejski predmeti imajo predpono S, npr. S0000001. Evidentirano gradivo ima predpono EG, npr. EG0000001, konservatorske posege pa od drugih številčenj razlikujemo s predpono C, npr. C0000001. Tak sistem predpon omogoča enostavno identifikacijo in jasno, predvsem pa avtomatizirano integracijo datotek v podatkovne zbirke muzeja.

Z uporabo tako natančnega sistema signacije datotek lahko računalniški program Kronos prepozna vsebino posnetkov in jih prek digitalnih obrazcev avtomatsko poveže s predmeti in konservatorskimi posegi, ki so na teh posnetkih zabeleženi. To omogoča paketne uvoze gradiva, kar pomeni, da lahko Služba v nekaj sekundah v digitalni katalog uvozi na tisoče novih fotografij s pripadajočimi podatki.

Digitalni obrazci so oštevilčeni enako kot kode naročil in ustrezajo številkam računov, ki jih izdajo zunanji fotografi za opravljene storitve. Tako ima Služba natančen vpogled v število plačanih, predanih in uvoženih fotografij, kar omogoča sprotno spremljanje porabe sredstev in zagotavlja preglednost celotnega procesa.

S tem prehajamo v naslednjo fazo analize, kjer bomo podrobneje preučili drugo ključno sestavino uspešno delujočega dokumentacijskega sistema – kadrovske strukture, ki te procese izvaja.

4.2 Kadrovska sestava Službe in profili izvajalcev

Še tako dobro zasnovan dokumentacijski sistem je obsojen na neuspeh, če ni podprt s kadri, ki imajo ustrezna znanja za njegovo implementacijo in dosledno izvajanje. Ponavadi so to kustosi dokumentalisti, katerih naloge presegajo zgolj registratorska dela. Dokumentalisti morajo biti usposobljeni za delo s kompleksnejšimi digitalnimi katalogi, saj lahko s svojim znanjem nadomestijo delo več registratorjev. Tako lahko namenijo več časa razvoju boljših delovnih procesov in digitalnih orodij, kar vodi v nenehne izboljšave dokumentacijskega sistema. Ta namreč ni le digitalna zbirka podatkov, temveč strukturiran sistem delovnih procesov, ki morajo biti natančno opredeljeni in dokumentirani, kot smo prikazali v primeru iz Poslovnika. Dogovorjeni delovni procesi pa morajo biti preslikani tudi v digitalni katalog oziroma računalniški program za dokumentiranje, tako da vodijo uporabnike skozi vse faze muzejskega dela.

V MGML je od vzpostavitve Službe v ospredju pristop, ki daje poudarek razvoju in izvajanju delovnih procesov ter uporabi tehnologij za učinkovito obdelavo velikih količin podatkov. Da bi to dosegli, je MGML vzpostavil kadrovske politiko, po kateri zaposluje strokovnjake z ustreznimi kompetencami. Kot smo obravnavali v podpoglavju 3.3.1, se muzejska stroka že dlje časa ukvarja z iskanjem optimalne sistemizacije in opisa kompetenc za takšne kadre, bilo pa je tudi več poskusov definiranja profila dokumentalista.

V okviru prispevka bomo primerjali najsodobnejšo sistematizacijo, ki jo je leta 2020 pripravila SPDM, in sistematizacijo, ki jo je za svoje potrebe oblikoval MGML leta 2003. S primerjalno analizo bomo prikazali, kaj večini muzejev še manjka, da bi lahko uspešno uporabljali svoje dokumentacijske sisteme.

Za ta namen se bomo v primerjavi posvetili predvsem delovnim nalogam zaposlenih in jih razporedili v: *redno delo z dokumentacijo* na eni strani ter *zagotavljanje delovanja dokumentacijskega sistema in delo z informacijsko tehnologijo* na drugi.

Iz tabele 6 je razvidno, da predlagana sistematizacija SPDM daje večji poudarek splošnemu delu z dokumentacijo, saj je opisanih kar trinajst nalog, ki se nanašajo na administrativno in splošno dokumentacijsko delo. Le tri naloge so vezane na delo z dokumentacijskim sistemom in področjem informacijske tehnologije, kar predstavlja manjši del nalog, čeprav razvoj na tem področju napoveduje, da bodo takšna znanja v prihodnosti vse bolj potrebna.

Delovne naloge	SPDM ^{1,2}	MGML ³
Redno delo z dokumentacijo	1. izdelava evidenc in statističnih poročil 2. vodenje baz podatkov muzeja 3. sodelovanje pri razstavnih in drugih dejavnostih muzeja 4. priprava in izdelava vhodnih/izhodnih dokumentov za muzealije 5. zbiranje, priprava, procesiranje in kroženje dokumentarnih materialov glede zbirk, razstav in ostalih aktivnosti ter dogodkov v muzeju 6. skrb za akcesijsko in inventarno knjigo muzeja 7. skrb za pravilno označevanje in vnos pridobljene in izdelane dokumentacije v ustrezne zbirke podatkov 8. nadzor nad uporabniki dokumentacijske zbirke, sodelovanje s kustosi dokumentalisti v drugih muzejih 9. organiziranje foto in video dokumentacije razstav 10. urejanje in upravljanje s fotografskim materialom v sodelovanju z zaposlenimi v službi za stike z javnostjo 11. skrb za akcesijsko in inventarno knjigo muzeja, 12. zbiranje, priprava, procesiranje in kroženje dokumentarnih materialov glede zbirk, razstav in ostalih aktivnosti ter dogodkov v muzeju 13. priprava politik dokumentacije: dokumentacijske ga načrta s časovnico, politike inventarizacije s priročnikom, sistem za pregled inventarja, politiko katalogiziranja itd.	1. skrbi za inventarno knjigo 2. skrbi za digitalno dokumentacijsko gradivo ter arhiviranje muzejske dokumentacije 3. dela s podatkovnimi bazami in programi za računalniško grafiko 4. skrbi za pravilno označevanje in vnos pridobljene in izdelane dokumentacije v ustrezne zbirke podatkov 5. skrbi za ustrezno sprejemanje, evidentiranje in izdajanje gradiva uporabnikom 6. dela z obiskovalci (sprejem in izdaja dokumentacijsko-arhivskega gradiva) 7. digitizira 2D in 3D gradivo z optičnimi čitalci 8. fotografira v klasični in digitalni tehniki 9. skrbi za pravilno in pravočasno razvijanje pozitivov in negativov
Delo na dokumentacijskem sistemu in informacijskih tehnologijah	1. vodenje, usklajevanje s strokovnimi delavci, nadzor in organiziranje dokumentacijskih postopkov in procesov 2. vzpostavljanje in vzdrževanje dokumentacijskega sistema v sodelovanju s kustosi 3. izobraževanje za uporabo internih podatkovnih baz in pomoč strokovnim delavcem pri njihovi uporabi	1. pripravlja programe, organizira in nadzira delo v dokumentacijski službi 2. vzpostavlja in vzdržuje dokumentacijski sistem v sodelovanju s sodelavci z vseh področij 3. pripravlja, izvaja in nadzira smernice, standarde in postopke za hranjenje dokumentacije vezane na muzejsko gradivo in muzejske aktivnosti 4. redno spremlja novosti s področja dokumentacijskih in arhivskih sistemov ter jih implementira v obstoječi sistem 5. redno spremlja novosti v postopkih pri inventarizaciji in katalogizaciji gradiva 6. izobražuje sodelavce za uporabo internih podatkovnih baz in nudi pomoč pri njihovi uporabi 7. izvaja preventivno in osnovno vzdrževanje informacijske opreme 8. redno spremlja novosti s področja razvoja informacijske tehnologije ter jih implementira v sistem

Tabela 6: Razlikovanje med sistematizacijama SPDM in MGML glede splošnih in specifičnih nalog kustosa dokumentalista

V primeru MGML je razmerje med nalogami drugačno – devet nalog je vezanih na splošno delo z dokumentacijo, osem pa na področje informacijske tehnologije in dokumentacijskega sistema. To pomeni, da zaposleni v MGML polovico svojih delovnih nalog opravijo v enem segmentu in polovico v drugem, kar odraža bolj uravnotežen pristop in večji poudarek na uporabi naprednih digitalnih orodij.

Razlika v pristopu je še bolj očitna, če pogledamo tabelo z zahtevanimi dodatnimi znanji. MGML poudarja pomen poznavanja informacijskih tehnologij in dela z digitalnimi katalogi, medtem ko je sistematizacija SPDM bolj osredotočena na tradicionalna administrativna znanja. To kaže, da se MGML usmerja v prihodnost, ko bosta digitalizacija in sposobnost dela z naprednimi tehnološkimi rešitvami ključni za uspešno izvajanje dokumentacijskih procesov.

Dodatna znanja	SPDM ^{1,2}	MGML ³
Upravljanje in razvoj dokumentacijskega sistema ter informacijske tehnologije	1. poznavanje dela z osebnim računalnikom,	1. uporaba računalniških programov za obdelavo dokumentacije, 2. delo z urejevalniki besedil, 3. računalniško oblikovanje, 4. delo z digitalnimi bazami podatkov, 5. poznavanje računalniških omrežij, 6. poznavanje operacijskih sistemov, 7. usposobljenost za upravljanje z dokumentacijskimi sistemi po principih muzejske stroke, 8. poznavanje dokumentacijskih, arhivskih in knjižničnih sistemov ter standardov.
Drugo	1. opravljen strokovni izpit za kustosa, 2. aktivno znanje slovenskega jezika, 3. aktivno znanje najmanj enega svetovnega jezika, 4. zaželeno pasivno znanje najmanj enega svetovnega jezika, 5. poznavanje in uporaba računalniških programov za obdelavo muzejskega gradiva, 6. interdisciplinarna usposobljenost za opravljanje različnih del v okviru poklica, 7. zaželeno usposobljenost za pridobivanje proračunskih in izvenproračunskih virov financiranja	

Tabela 7: Razlikovanje med sistematizacijama SPDM in MGML glede zahtevanih dodatnih znanj kustosa dokumentalista

Iz zadnje tabele lahko odčitamo, da se pristopa k delu z dokumentacijo v sistematizacijah SPDM in MGML bistveno razlikujeta. Sistemizacija SPDM predvideva le eno, zelo osnovno dodatno znanje s področja informacijske tehnologije, MGML pa nasprotno izpostavlja vzdrževanje in razvoj dokumentacijskega sistema kot osrednjo zahtevo, saj je vseh osem zahtevanih dodatnih znanj neposredno povezanih z informacijsko tehnologijo.

Na podlagi teh primerjav lahko povzamemo, da sta za uspešno upravljanje in razvoj dokumentacijskega sistema ključnega pomena znanje in usposobljenost kustosov dokumentalistov na področju informacijske tehnologije. Poudarek je na uporabi dokumentacijskega sistema in njegovih nadgradnjah, kar omogoča učinkovitejše delo z velikimi količinami podatkov. To pa je v sodobnih muzejih nujno za optimizacijo delovnih procesov in uspešno digitalno preobrazbo.

5. SKLEP

V uvodu smo izpostavili možnost prilagoditve obstoječega modela dokumentacijskega sistema tudi za manjše muzeje z manj zaposlenimi in slabše strukturiranimi delovnimi procesi. Kot je razvidno iz Cidocovih priporočil iz 90. let, uspešnost implementacije sistema ne temelji na velikosti institucije, temveč na jasno opredeljenih delovnih procesih in smiselni razporeditvi nalog. Zato lahko tudi muzeji brez specializiranih služb dosežejo enake rezultate, če sledijo priporočilom in vzpostavijo dokumentacijski sistem. Ključen je opis delovnih procesov za vsakega zaposlenega, uskladitev nalog, odprava nepotrebnih opravil in motivacija za dosledno izvajanje dogovorjenega procesa dela. Procesi morajo biti nato preslikani v računalniški program, ki nastaja vzporedno, da lahko sledi operativnim potrebam. Če obstoječi program tega ne omogoča, ga je treba uskladiti ali nadomestiti s primernejšim.

Brez specializirane dokumentacijske službe je težje doseči rezultate, primerljive z MGML, vendar je mogoče. Pomembno je izbrati odgovorno osebo, ki je večša informacijske tehnologije, jo pooblastiti za komunikacijo z razvijalci programske opreme in vlagati v njeno izobraževanje. Pri tem je ključno, da del njenih rednih nalog prevzamejo drugi strokovni delavci. Sklenemo lahko, da je za uspešno upravljanje zbirk treba oblikovati lasten dokumentacijski sistem in vanj vključiti ves strokovni kader. Pri tem si lahko muzeji pomagajo z znanji in izkušnjami referenčnih muzejev s sorodnimi zbirkami, pridobijo njihove že izdelane dokumente in jih v okviru celotnega kolektiva preučijo ter prilagodijo svojim kadrovskim razmeram in vrsti zbirk. Čeprav se lahko zdi, da to pomeni preveliko obremenitev, bosta optimizacija delovnih procesov in uvedba sistema takoj zmanjšali obseg prejšnjih nalog, kar bo olajšalo delo vseh zaposlenih in povečalo rezultate dokumentacije.

Prispevek je pokazal, da je vzpostavitev dokumentacijskega sistema ključna, vendar brez zaposlenih kustosov dokumentalistov ostaja težko izvedljiva. Zahteve sodobnega muzejskega delovanja, digitalna preobrazba in naraščajoča pričakovanja občinstva po virtualnih in interaktivnih doživetjih še dodatno poudarjajo njihovo vlogo. Dokumentalisti, v tesnem sodelovanju z informatiki, zagotavljajo, da so podatkovne zbirke skrbno pripravljene za uporabo v razširjeni in virtualni resničnosti ter pri spletnih razstavah. Njihova naloga presega izvajanje procesov digitalizacije; osredotočeni so na kompleksno upravljanje podatkov, ki se z digitalizacijo zbirk nenehno večajo in morajo ostati dostopni tudi dolgoročno.

Kljub zadostnemu številu zaposlenih, uvedbi visokih standardov v dokumentacijske sisteme in napredni programski opremi, ki z orodji umetne inteligence avtomatizira številne procese, pa doseganje zadovoljivih rezultatov še vedno ostaja odvisno od natančne in podrobne dokumentacije, ki jo dosledno izvaja le človeški dejavnik.

Vloga kustosa dokumentalista združuje tradicionalna znanja vzdrževanja in razvoja sistema s sodobnimi veščinami upravljanja digitalnih podatkov. Je nepogrešljiv kader, saj ob poglobljenem poznavanju delovanja muzeja razvija tudi tehnološke spretnosti in deluje kot povezovalna točka med različnimi strokovnimi področji. Z vzpostavitvijo sistema, katerega cilj bosta večja dostopnost in transparentno delovanje, ter s takšnim kadrom v svojih vrstah bodo muzeji postali odpornejši in bodo ohranili svojo relevantnost tudi v 21. stoletju.

LITERATURA IN VIRI

- AMBOUROUË AVARO**, Anne: *Documentation of Museum Collections. Why? How?* Practical Guide. UNESCO, ICCROM, Ecole du Patrimoine Africain – EPA, 2010; chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindm-kaj/https://www.obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/EPA_Documentation_Museum_Collections.pdf, 21. 8. 2024.
- BREGAR**, Tamara: *Vpliv marketinške usmerjenosti na uspešnost muzeja*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2016; http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bregar-tamara.pdf, 20. 8. 2024.
- GOEBL**, Renate, Christian Walth, Marjeta Mikuž in Maja Oven: *Evalvacija delovanja slovenskih muzejev 2006–2008: Zaključno poročilo*. Ljubljana: Služba za premično dediščino in muzeje, Narodni muzej, 2010.
- HARRISON**, Margaret in Gordon McKenna: Upravljanje podatkov o muzejskih predmetih. V: Darko Knez (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Jesenice, Kranjska Gora, 7.–8. 10. 2011*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2011, 16–24.
- HORVAT**, Martin in Gorazd Knific: *Poslovník Dokumentacijske službe: Standardizirani postopki*. Neobjavljen interni dokument. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljana, 2024.
- HORVAT**, Martin: *Vsebinska izhodišča za informatizacijo muzejev*. Neobjavljeno gradivo. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS, 2004.
- HUMER**, Jože: *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list SR Slovenije, 1989.
- INTIHAR FERJAN**, Jana: Moderna galerija in njena matičnost. V: Darko Knez (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Portorož, 20.–22. 10. 2005*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2005, 24–27.
- KNEZ**, Darko: Fundus – razvoj in uporaba sistema za dokumentiranje zbirk Oddelka za zgodovino in uporabno umetnost NMS. V: Darko Knez (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Jesenice, Kranjska Gora, 7.–8. 10. 2011*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2011, 90–99.
- KNIFIC**, Gorazd: *Organizacijske strukture v muzejih*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2011.
- MAROEVIĆ**, Ivo: *Uvod v muzeologijo*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2020.
- MIKUŽ**, Marjeta in Alenka Simikič: Uvedenje kompjutorske obrade podatka u Muzej ljudske revolucije Slovenije i Slovenski etnografski muzej. V: *Informatica museologica* 19/ 3-4, 1988, 91–92.
- MIKUŽ**, Marjeta: Komu naj bi bil potreben slovenski dokumentacijski center? V: *Argo* 31/32, 1991a, 31.
- MIKUŽ**, Marjeta: Projekt formiranja Muzejsko-galerijskega dokumentacijskega centra (INDOC). V: *M'ars* 3/ 1, 1991b, 47–50.
- MIKUŽ**, Marjeta, Miroslav Vute, Maja Hakl Saje in Christian Walth: *Evalvacija stanja v slovenskih muzejih: dokumentacija in digitalizacija*. Neobjavljeno gradivo. Ljubljana: Služba za premično dediščino in muzeje, 2017.
- OREHOVEC**, Martina: Dokumentiranje in informacijski dokumentacijski sistem v Tehniškem muzeju Slovenije. V: Darko Knez (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Jesenice, Kranjska Gora, 7.–8. 10. 2011*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2011, 68–81.

- OSREČKI**, Dubravka: Dokumentacija kao oblik zaštite muzejskog fundusa. V: *Informatica museologica*, 21/3-4, 1990, 27-28.
- PETRU**, Peter: Stanje slovenskih muzejev. V: *Argo* 21-22, 1982, 62-73.
- PODPEČNIK**, Jože: Fundus – programski paket za urejanje kulturnozgodovinskih zbirk. V: *Argo* 35, 1993, 35-39.
- PRAVILNIK** o organizaciji dela in sistematizaciji delovnih mest Mestnega muzeja Ljubljana. Ljubljana: Mestni muzej Ljubljana, 2004.
- ROBERTS**, Andrew: The developemen of organisational structures and documentation and information technology specialisations in museums. V: Gudrun Libnow, Angela Belz, Ingrid Kalenda in Christine Kupper (ur.), *Qualität und Dokumentation – CIDOC Jahrestagung 1997*. Nürnberg: Germanishes Nationalmuseum, 1998, 71-77.
- ROBERTS**, Andrew: *Planning the documentation of museum collections*. Cambridge: The Museum Documentation Association, 1985.
- SCHEFFEL**, Regine: Digital curation from the perspective of museum documentation. V: Maja Šojat-Bikić (ur.) *CIDOC Newsletter* 1, 2009, 7-11; https://cidoc.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/6/2018/12/newsletter_01_2009.pdf, 27. 9. 2024.
- SIMIKIČ**, Alenka: Šest let po CIDOC-u: Muzejska dokumentacija na Slovenskem ob koncu tisočletja. V: *Argo* 43/ 1, 2000, 24.
- SIMIKIČ**, Alenka: Dokumentacijski oddelek. V: *Slovenski etnograf* 32, 1980-1982, 168-183.
- SIMIKIČ**, Alenka in Marjeta Mikuž: Projekt formiranja Muzejsko-galerijskega dokumentacijskega centra (INDOC). V: *M'ars* 3/ 1, 1991, 47-50.
- SOSIČ**, Barbara: Oblikovanje predloga za delovno področje kustosa dokumentalista / dokumentacijskega tehnika. V: *Argo* 44/ 1, 2001a, 147-152.
- ZLODI**, Goran: *Mogućnosti uspostavljanja interoperabilnosti među shemama metapodataka u muzejskom okruženju*. Doktorska disertacija. Zagreb: Univerza v Zagrebu, Filozofska fakulteta, 2007.

SUMMARY

The article is based on discussions among members of the Section for Museum Documentation within the Slovenian Museums Association, who observed challenges in defining which tasks align with their professional scope. They noted that most institutions lack standardized documentation systems and clearly defined work procedures. Building on these observations, the authors formulated a hypothesis: improving museum documentation in Slovenia requires the establishment of a high-quality and effective documentation system, which depends on two key factors—*the organization of work and processes*, and *a well-considered composition of personnel with appropriate professional profiles*.

To provide context, the authors presented a brief overview of past challenges in museum documentation in Slovenia, spanning from the first evaluation of documentation conditions in museums in 1976 to the most recent in 2017. All evaluations consistently highlight documentation as the most critical yet weakest aspect of museum operations. The authors support the first part of their hypothesis by examining theoretical and professional sources, as well as relevant legislation, demonstrating that an effective documentation system can be implemented in any museum, regardless of its specific focus or size, provided it adheres to the principles outlined in the hypothesis.

To substantiate the second part of their hypothesis, they analyzed the personnel requirements for documentarists, tracing developments from the post-World War II period to 2020, when the latest recommended systematization by the Service for Movable Heritage and Museums (SPDM) was published. Their analysis reveals a persistent shortage of qualified staff, a problem exacerbated by the growing reliance on digital tools and information technology in documentation processes.

The authors structured their research using a deductive method to examine existing theories and documented knowledge, and an inductive method whereby they formed new knowledge based on collected data from the observed sample. They validated the working hypothesis through a case study of the organization of the Documentation Service of the Museums and Galleries of Ljubljana (MGML), which has operated in accordance with professional guidelines and in alignment with its internal regulations since 1991. They conducted an analysis of the personnel composition and profiles through a direct tabular comparison of the recommended systematization of the SPDM and the systematization of the Documentation Service of MGML. The results allowed for conclusions that can be generalized and applied to other museums.

Based on the analysis, the authors conclude that successful management and development of the documentation system relies on the knowledge and skills of documentarists in the field of information technology. They also find that even museums without specialized services can achieve similar results if they follow professional recommendations and establish a documentation system supported by appropriate software that meets their operational needs.

The authors structured their research using a deductive approach to analyze existing theories and documented knowledge, complemented by an inductive method to generate new insights based on data collected from the observed sample. They tested their working hypothesis through a case study of the Documentation Service of the MGML, which has adhered to professional guidelines and internal regulations since its establishment in 1991. The study included an analysis of personnel composition and profiles, achieved through a direct tabular comparison of the recommended systematization by the SPDM and the actual systematization within MGML's Documentation Service. The findings yielded conclusions that can be generalized and applied across other museums.

The analysis led the authors to conclude that the successful management and development of a documentation system depends significantly on the knowledge and skills of documentarists in information technology. Additionally, they found that even museums without dedicated documentation services can achieve comparable results by adhering to professional guidelines and implementing a documentation system supported by suitable software tailored to their operational needs.

mag. Tita Porenta

muzejska svetnica, Muzeji radovljiske občine
tita.porenta@mro.si

mag. Darko Knez

muzejski svetnik, Narodni muzej Slovenije
darko.knez@nms.si

mag. Gorazd Knific

muzejski svetovalec, Muzej in galerije mesta Ljubljana
gorazd.knific@mgml.si

Nina Sotelšek

muzejska svetovalka, Narodni muzej Slovenije
Služba za premično dediščino in muzeje
nina.sotelsek@nms.si

Miha Špiček,

muzejski svetovalec, Slovenski etnografski muzej
miha.spicek@etno-muzej.si

Poslanstvo in oblike delovanja Sekcije za muzejsko dokumentacijo pri Skupnosti muzejev Slovenije

The Mission and Forms of Operation of The Section for Museum Documentation at The Association of Museums of Slovenia

IZVLEČEK

Sekcija za dokumentacijo je bila ustanovljena leta 2001 kot ena od sekcij Skupnosti muzejev Slovenije z namenom strokovnega povezovanja in sodelovanja na področju muzejske dokumentacije. Leta 2024 je sprejela pravilnik delovanja, ki opredeljuje njeno poslanstvo in način dela. Aktualno vodstvo sekcije si skupaj s članstvom, Skupnostjo muzejev Slovenije in drugimi deležniki prizadeva za organizacijo različnih oblik izobraževanj in sodelovanj med dokumentalisti, drugimi zaposlenimi v muzejih ter različnimi službami, pravnimi in fizičnimi osebami, ki skrbijo za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine in kulturne dediščine naravnega izvora. V prispevku bomo evidentirali organiziranost muzejske dokumentacije v Sloveniji ter vlogo Sekcije za muzejsko dokumentacijo v tem sistemu, skupaj z načini in oblikami njenega trenutnega delovanja.

Ključne besede: muzejska dokumentacija, dokumentacijski sistem, sekundarna dokumentacija, Sekcija za muzejsko dokumentacijo, dostop

ABSTRACT

The Section for museum documentation was founded in 2001 as one of the sections of The Association of Museums of Slovenia with the aim of professional integration and cooperation in the field of museum documentation. In 2024, it adopted the rules of operation, which define its mission and way of working. The current management of section, together with the membership, The Association of Museums of Slovenia and other stakeholders, strives to organize various forms of training and cooperation between Slovene documentarians, other employees in museums and various services, legal and natural persons, who take care of the protection and preservation of cultural heritage and cultural heritage of natural origin.

In this article, we will check the organization of museum documentation in Slovenia and the role of The Section for museum documentation in this system, together with the ways and forms of its current operation.

Keywords: museum documentation, documentation system, secondary documentation, Section for Museum Documentation, access

1. UVOD

Sekcija za dokumentacijo je bila ustanovljena leta 2001 kot ena od sekcij Skupnosti muzejev Slovenije (v nadaljevanju SMS). Namenjena je strokovnemu povezovanju in sodelovanju na področju muzejske dokumentacije ter združevanju zaposlenih v zavodih, ki so člani SMS. Število članov sekcije se iz leta v leto povečuje, kar odraža potrebo po tovrstnem povezovanju in izobraževanju muzejskih delavcev. Z zagonom projekta Premična e-Dediščina¹ se pričakujejo še bolj intenzivne medinstitucionalne aktivnosti. Leta 2024 je sprejela pravilnik delovanja, s katerim se je preimenovala v Sekcijo za muzejsko dokumentacijo (v nadaljevanju SZMD) ter jasno opredelila svoje poslanstvo in načine dela.

Dokumentacija je zelo širok pojem. Tako kot npr. arhivisti ločijo dokumentarno in arhivsko gradivo, nastaja tudi v muzejih različna dokumentacija: dokumentacija o poslovanju zavoda in muzejska dokumentacija o predmetih in strokovni dejavnosti muzeja. SZMD naj bi se ukvarjala z muzejsko dokumentacijo, ki nastaja o muzejskih predmetih, s sekundarno (o strokovnih dejavnostih muzeja, o vzporednem gradivu, ki ga hranimo ob predmetih, in podatkovnih bazah, ki se navezujejo na naše fonde) ter terciarno muzejsko dokumentacijo, ki je še nismo natančneje vsebinsko opredelili.

Aktualno vodstvo sekcije si skupaj s članstvom, SMS in drugimi deležniki prizadeva za razvoj različnih oblik izobraževanja ter spodbujanje sodelovanja med dokumentalisti, zaposlenimi v muzejih, različnimi službami ter pravnimi in fizičnimi osebami, ki se ukvarjajo z varovanjem in ohranjanjem kulturne dediščine in kulturne dediščine naravnega izvora. V prispevku bomo predstavili organiziranost muzejske dokumentacije v Sloveniji ter vlogo SZMD v tem sistemu, s posebnim poudarkom na načinih in oblikah njenega trenutnega delovanja.

2. Okviri nastajanja, zbiranja in regulacije muzejske dokumentacije

V Sloveniji muzejsko dokumentacijo ustvarjajo, razvijajo in povezujejo številni deležniki. V nadaljevanju prispevka evidentiramo tiste, s katerimi bi si želela sekcija v bodoče razviti bolj jasno in tesnejše sodelovanje. V praksi ugotavljamo, da so pogledi teh deležnikov na pomen in potrebe muzejske dokumentacije precej različni.

Osnovni podatki in informacije o muzejskih predmetih ter gradivu nastajajo v državnih in pooblaščenih muzejih, ki izvajajo javno službo. Ti podatki so rezultat dela kustosov, dokumentalistov in drugih strokovnih kadrov, kot so konservatorji-restavratorji, kustosi pedagogi, sodelavci za stike z javnostmi, bibliotekarji in drugi.

Ministrstvo za kulturo RS, ustanovitelji pooblaščenih muzejev in sveti zavodov preko področne zakonodaje zavezujejo strokovni muzejski kader k izvajanju postopkov dokumentacije. Hkrati pa te službe od muzejev prejema poročila o izvedbi letnega programa. Zbrani podatki o dokumentirani dediščini so dostopni javnostim v obliki statističnih in vsebinskih poročil in služijo kot podlaga za pripravo različnih strateških dokumentov ter informiranja zainteresiranih.

Služba za premično dediščino in muzeje (v nadaljevanju SPDM) deluje z namenom razvoja dolgoročne in kakovostne strategije za slovenske muzeje in galerije. Predstavlja strokovni vezni člen med financerjem, Ministrstvom za kulturo RS (v nadaljevanju MK) in izvajalci javne muzejske službe.²

¹ Glej članek avtorjev N. Sotelšek, J. Kusetič in S. Drobnič, z naslovom Projekt »Premična e-Dediščina 2023-2025«, ki je objavljen v tem zborniku.

² Ustanovljena je bila leta 2008 s številnimi nalogami. Služba med drugim Ministrstvu RS za kulturo posreduje mnenje v postopku vpisa v razvid muzejev, izdaja soglasja za raziskave o dodelitvi arhivov arheoloških najdišč in najdenih premičnin z domnevo dediščine, koordinira priprave izvedenskih mnenj glede izvoza premične dediščine, pripravlja strokovne podlage za izdajo upravnih odločb, izvaja analize muzejske dejavnosti, predlaga merila za sofinanciranje muzejskih programov in projektov, pripravlja standarde za inventarizacijo in postopke dokumentiranja, interpretiranja in hranjenja premične dediščine in ministrstvu predlaga njihov sprejem in drugo.

Informacijsko-dokumentacijski center³ upravlja spletni portal Informacijski sistem kulturne dediščine, v okviru katerega delujeta Register nepremične kulturne dediščine in Register nesnovne kulturne dediščine. S projektom e-Dediščina prispeva k pospeševanju digitalizacije, učinkovitejšemu upravljanju kulturne dediščine in izboljšanju dostopa do nje.

SMS in njene sekcije, ICOM Slovenija⁴ (v nadaljevanju ICOM) ter Slovensko muzejsko društvo (v nadaljevanju SMD) kot strokovna društva na področju muzealstva povezujejo muzeje tako na državni kot mednarodni ravni. Udeležba na njihovih programih omogoča muzealcem pridobivanje novih znanj in veščin, ki prispevajo k razvoju muzejske stroke.

Muzeji se pod okriljem Zakona o varstvu kulturne dediščine povezujejo s sorodnimi dediščinskimi ustanovami, kot so arhivi, knjižnice ter Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Skupaj skrbijo za nepremično, premično in nesnovno kulturno dediščino, pri čemer sodelovanje zagotavlja celovito ohranjanje in upravljanje dediščine.

Premično kulturno dediščino zbirajo in posredujejo tudi zasebni zbiratelji, lokalne skupnosti ter drugi lastniki muzejskih zbirk zunaj javnega muzejskega sistema. Nekateri med njimi hranijo zelo dragoceno kulturno dediščino imajo specialno znanje o posameznih predmetih ali temah, muzejem pomagajo pri pridobivanju muzejskega gradiva in jih opozarjajo, če je dediščina na terenu ogrožena.

V letih 2004 in 2005 je Slovensko etnološko društvo na MK prijavilo projekt *Evidentiranje oz. terenska topografija neobdelanih in neobjavljenih etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev na slovenskem etničnem ozemlju* (T. PORENTA 2004, T. PORENTA 2006), katerega namen je bil vzpostaviti enoten način dela kustosov z zbirkami na terenu, opredeliti glavne izzive za delo s takimi zbirkami, povezati lastnike oz. upravljalce zbirk s pristojnimi muzeji in prispevati podatke v register premične kulturne dediščine.

MK v svojih poročilih namenja rubriko *Število evidentiranih zaokroženih zbirk na terenu*, kamor lahko vpisujemo tudi podatke o delu z zbiratelji. SMD v svojem pravilniku o Valvasorjevih odličjih nagrajuje donatorje in ozaveščene zbiralce za ohranjanje premične dediščine ter sodelovanje z muzeji s Častnim Valvasorjevim priznanjem (Pravilnik, 21. 9. 2023).

Za muzeje pa so izjemnega pomena tudi podporniki, donatorji, mecen, informatorji in prostovoljci, ki s svojimi prispevki pomembno bogatijo delo muzejev.

2.1 Izobraževanje na področju muzeologije

Na področju izobraževanja slovenske javne univerze ponujajo več programov za pridobitev muzeoloških znanj na dodiplomski in podiplomski ravni. Dodiplomski študij muzeologije izvajajo Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani (magistrski študij Muzejska pedagogika), Univerze v Mariboru (izbirni predmet Muzeologija in muzejski praktikum) ter Univerze na Primorskem (v okviru študijskega programa Kulturna dediščina je na voljo izbirni predmet Muzeologija). Zadnja vsako leto organizira tudi Mednarodno poletno šolo muzeologije in dediščine.

Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študij muzeologije na voljo na podiplomski doktorski ravni v okviru programa Humanistika in družboslovje, smer Heritologija.⁵ Ta ponudba študijskih programov prispeva k strokovnemu razvoju muzejskega kadra ter spodbuja raziskovanje in ohranjanje kulturne dediščine.

³ Naloge Informacijsko-dokumentacijskega centra za dediščino (kratica INDOK) so zagotavljanje podatkov za postopke varstva kulturne dediščine, vodenje registra nepremične in nesnovne kulturne dediščine, opravljanje naloge osrednjega dokumentacijskega centra za varstvo nepremične kulturne dediščine, vodenje osrednje specialne knjižnice za varstvo kulturne dediščine, vodenje postopkov razglašanja kulturnih spomenikov državnega pomena, izvajanje naloge, ki izhajajo iz predkupne pravice države glede kulturnih spomenikov, vodenje projekta celovite informacijske podpore procesom varstva nepremične kulturne dediščine (e-Dediščina).

⁴ ICOM, ang. International Council of Museums, slo. Mednarodni muzejski svet.

⁵ Letos je bila v sodelovanju med Oddelkom za arheologijo FF Univerze v Ljubljani, Univerzo Alma Mater Europea in Narodnim muzejem Slovenije organizirana 1. Erazmusova poletna šola heritologije, ki je v Slovenijo privabila tudi strokovnjake s področja sodobne muzejske dokumentacije ter na enem mestu zbrala domačo stroko.

Sekcija bi lahko v prihodnosti posvetila del svojega programa tudi predstavitvi konceptov posameznih študijskih programov z vsebinskimi poudarki na dokumentiranju muzejskega gradiva, kar se do sedaj še ni lotil nihče in s tem spodbudila dokumentaliste k nadgrajevanju prakse s teoretičnimi podlagami.

3. Vloga Sekcije za muzejsko dokumentacijo pri razvoju stroke

V slovenski muzejski strukturi ima pomembno vlogo tudi SZMD, ki deluje kot ena izmed interesnih sekcij SMS. Na skupščini SMS 12. februarja 2024 je bil sprejet Pravilnik o delu Sekcije za muzejsko dokumentacijo⁶, ki ureja njeno organiziranost ter predstavlja temelj za njeno nadaljnje delovanje in razvoj.

Pravilnik obsega 12 poglavij oziroma 21 členov, ki določajo načine delovanja sekcije, njenega vodstva in članstva. Članstvu je bil pravilnik predstavljen na prvem sestanku sekcije 12. marca 2024. Novi član sekcije prejme pravilnik ob izpolnitvi pristopnice, medtem ko so ga obstoječi člani prejeli skupaj z gradivom na omenjenem sestanku.

V nadaljevanju predstavljamo 3. in 18. člen pravilnika, ki opredeljujeta naloge sekcije. Ta člena sta osnova za oblikovanje vizije ter načrtovanje aktivnosti in progama delovanja sekcije. 3. člen določa devet ključnih nalog sekcije, med katerimi poudarjamo:

1. Skrb za interesno povezovanje in sodelovanje na področju dokumentacije muzejskega gradiva.

Člani si na različne načine izmenjujejo znanja in dobre prakse ter nudijo medsebojno pomoč in svetovanje pri organizaciji dokumentacije. Cilj tega povezovanja je spodbujanje formalnega poenotenja postopkov muzejske dokumentacije v okviru podzakonskih aktov, na primer pravilnikov, ki bi podrobno opredelili področje muzejske dokumentacije in določali organizacijske, tehnične podrobnosti ter zagotavljali enotno izvajanje standardiziranih postopkov. To pa bo v prihodnosti omogočilo bolj učinkovito vzpostavitev registra premične dediščine.

2. Spodbujanje in omogočanje izmenjave izkušenj med člani SZMD.

Sekcija se osredotoča na ustvarjanje priložnosti za člane, da med sabo delijo svoje strokovne izkušnje, rešitve in inovacije na področju muzejske dokumentacije. Člani SZMD si izkušnje izmenjujejo na teoretični in praktični ravni, kar predstavlja temelj letnega programa sekcije. V tem okviru sekcija organizira različne aktivnosti:

- Spletna predavanja s področja teorije in prakse muzejske dokumentacije. Doslej so člani razpravljali o gradivu brez znanega izročitelja (N. SOTELŠEK 23. 10. 2023 in 12. 2. 2024) in o vhodni dokumentaciji kot enem od postopkov v muzejski dokumentaciji (N. SOTELŠEK 22. 4. 2024). V prihodnje načrtujemo dodatna spletna predavanja o drugih postopkih primarne dokumentacije v skladu s standardom Spectrum.
- Srečanja članstva v živo, namenjena izmenjavi vprašanj in odgovorov na področju muzejske dokumentacije ter predstavitvam dobrih praks. Sem sodijo redni letni sestanki članstva, predstavitve primerov upravljanja fototeke (M. ŠPIČEK 15. 4. 2024 in K. JURJAVČIČ 30. 9. 2024) in podobno.

Še vedno pa obstajajo priložnosti za nadgradnjo delovanja sekcije, kot so predavanja in/ali mentorstvo za organizacijo muzejske dokumentacije na regionalni ravni, kar bi prispevalo k večji strokovni usklajenosti in širjenju dobrih praks med muzeji.

⁶ Pravilnik o delu sekcije za muzejsko dokumentacijo.

SZMD ponuja tudi obnovitvene tečaje za zaposlene, ki že delajo z dokumentacijo. Ti tečaji, pripravljeni na podlagi teorije muzejske dokumentacije in sprejetih mednarodnih standardov, spodbujajo kakovostno strokovno delo v muzejski dokumentaciji skladno s sodobnim muzeološkim delovanjem. Spomladi 2024 smo izvedli en tak obnovitveni tečaj, gradivo pa objavili na spletni strani SMS (www.sms.si, glej podstran SZMD, zavihek arhiv Sekcije za muzejsko dokumentacijo). Takšne aktivnosti so pomemben korak k dolgoročnemu izboljšanju kakovosti in usklajenosti dokumentacijskih procesov v slovenskih muzejih.

V prihodnjih letih je smiselno vzpostaviti tesnejše sodelovanje med SZMD in SPDM. Ključno je opredeliti skupne cilje, pri katerih bi SZMD delovala kot svetovalno telo za reševanje strokovnih dilem.

3. Organizacija izobraževanj in strokovnih usposabljanj: delavnic, strokovnih seminarjev, simpozijev, konferenc, okroglih miz, strokovnih ekskurzij, posvetov in drugih oblik neformalnega izobraževanja ter srečanj na področju muzejske dokumentacije.

V letu 2023 je SZMD organizirala posvet o digitalizaciji muzejskega gradiva in strokovno ekskurzijo v hrvaški Muzejski dokumentacijski center ter na oddelek za muzejsko dokumentacijo v Muzeju grada Zagreba. Velik odziv kolegov nas zavezuje, da s tovrstnimi programi nadaljujemo. Zato že načrtujemo strokovni posvet o beleženju in mreženju podatkovnih baz t. i. sekundarne dokumentacije in strokovno ekskurzijo v muzeje, ki bi predstavili sistem dokumentiranja sekundarne in terciarne dokumentacije v praksi ter inovativne načine posredovanja gradiva iz dokumentacije javnosti.

4. Skrb za povezovanje in sodelovanje s sorodnimi društvi, kulturnimi in raziskovalnimi ustanovami ter strokovnjaki v Sloveniji in tujini.

Teoretiki muzejske dokumentacije, kot sta Zbynek Z. Stransky in Ivo Maroević, delijo muzejsko dokumentacijo glede na njeno vsebino in funkcijo na primarno, sekundarno in terciarno (oziroma spremljevalno). Primarna dokumentacija nastaja v neposrednem stiku z muzejskim predmetom, sekundarna pa kot dokumentacijsko gradivo o predmetu ali zbirki v procesu raziskovanja, hrambe in komuniciranja. Ker digitalizacija in mreženje podatkov zahtevata poenotene postopke, ki v Sloveniji še niso formalizirani, sta izobraževanje in promocija dela muzejskih dokumentalistov še posebej pomembna.

Člani SZMD si prizadevajo za tesnejše sodelovanje z drugimi sekcijami SMS, ki vključujejo kustose zbirk, kustose pedagoge, sodelavce za stike z javnostmi, konservatorje-restavratorje, bibliotekarje in skrbnike tehniške dediščine z namenom, da v sodelovanju definirajo specifične zahteve za posamezne strokovne skupine in vrsto gradiva, ki ga dokumentirajo.

Poleg SMS slovenske muzealce povezujeta še dve stanovski organizaciji: slovenski odbor ICOM-a in SMD. Zadnje vsako leto podeljuje Valvasorjeve nagrade in priznanja ter se s SZMD povezuje na letnih zborovanjih.

Na mednarodni ravni vzpostavlja SZMD sodelovanje s CIDOC-om (v nadaljevanju CIDOC),⁷ enim od tridesetih odborov ICOM-a. CIDOC ponuja muzejem smernice za dobre prakse in razvoj dokumentacije ter organizira letne konference, na katerih se od leta 1991 srečujejo strokovnjaki s področij muzejev, knjižnic, arhivov in varovanja kulturne dediščine. Slovenija je že leta 1993 gostila CIDOC-ovo konferenco, SZMD si prizadeva, da bi ponovno dobila takšno priložnost.

Leta 2023 je posvet o digitalizaciji kulturne dediščine že pokazal pomen sodelovanja z drugimi strokami, saj so na njem sodelovali bibliotekarji in arhivisti ter predstavili svoje sisteme za digitalizacijo gradiva. Podobno je bila CIDOC-ova konferenca leta 2024 v Amsterdamu posvečena mreženju podatkovnih baz med muzeji, arhivi, knjižnicami in ostalimi znanstveno-raziskovalnimi ustanovami. Ta pristop bo nedvomno ključna smer razvoja v prihodnosti.

⁷ CIDOC, ang. International Committee for Documentation, slo. Mednarodni odbor za dokumentacijo.

Povezovanje z drugimi strokami se že kaže v članstvu SZMD. Pred leti je bila članica SZMD dokumentalistka z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Univerze v Ljubljani, v letu 2024 smo v sekcijo sprejeli članico iz Zavoda za spomeniško varstvo. Prav tako že imamo članico, ki je bila dolga leta arhivistka, kar bo zagotovo koristno pri mreženju informacij.

5. Promocija muzejev in muzejskega dela s posebnim poudarkom na promociji dela muzejskih dokumentalistov v strokovnih in splošnih javnostih kot pomemben segment muzejskega dela.

Osnovni cilj tega člena pravilnika je promoviranje potrebe po zaposlovanju muzejskih dokumentalistov in poudarjanje njihove vloge kot ključnega segmenta muzejskega dela. Za uresničitev tega cilja je treba natančno opredeliti delovne naloge dokumentalista, določiti njegovo vlogo v muzejskih delovnih procesih ter vzpostaviti možnosti za njegovo delovanje in napredovanje.

Pomembno je tudi razumevanje trenutnih in prihodnjih potreb na področju dokumentacije ter oblikovanje kadrovskega profila, ki bo ustrezal razvojnim zahtevam muzejev. Cilj je vzpostaviti splošno sprejeti model razdelitve odgovornosti med ključnimi strokovnimi profili v skrbi za dediščino:

- **Kustos** skrbi za vsebino dediščine.
- **Konservator** skrbi za fizično stanje dediščine.
- **Dokumentalist** skrbi za podatke o dediščini, nudi informacijsko podporo, sodeluje pri razvoju programskih orodij ter skrbi za dosledno izvajanje dokumentacijskega sistema.

Ta razdelitev odgovornosti omogoča, da vsak strokovni profil – ob podpori jasno določenih poslovnikov in usklajenih standardov – enakovredno prispeva k upravljanju in varovanju kulturne dediščine. V praksi bi bilo zelo dragoceno tudi povezovanje muzejskih dokumentalistov z dokumentalisti iz drugih strok (bibliotekarji in arhivisti) ter izmenjava izkušenj na področju dokumentacije, standardov in digitalnih rešitev.

SZMD že uporablja poseben zavihek na spletni strani SMS za promocijo svoje dejavnosti.⁸ Rezultate aktivnosti in projekte predstavlja na strokovnih srečanjih slovenskih muzealcev.⁹ Člani sekcije so predlagali, da izstopajoče posameznike, ki so delovali na področju muzejske dokumentacije, predlagamo za Valvasorjevo nagrado, projekte ustanov pa za Valvasorjeva priznanja. Oblikovala se je tudi pobuda o podeljevanju letne nagrade in priznanja za dosežke na področju muzejske dokumentacije, kar bi prispevalo k večji motivaciji in prepoznavnosti dela dokumentalistov. Te aktivnosti so ključne za krepitev položaja dokumentalistov v muzejski stroki in širši javnosti ter za zagotavljanje dolgoročnega razvoja in kakovosti dela na področju muzejske dokumentacije.

6. Strokovna podpora kandidatom za strokovni izpit na področju muzejske dokumentacije.

Za opravljanje strokovnega dela na področjih varstva kulturne dediščine v muzejih je potrebno opraviti strokovni izpit iz muzejske dejavnosti. Prijave na strokovni izpit razpiše MK, izobraževanje pa izvaja SPDM. Kandidati morajo po opravljenem strokovnem izpitu poznati postopke na področju muzejske dokumentacije že v splošnem delu izpita, podrobnejše vsebine (smisel dokumentiranja, osnovne postopke dokumentiranja, osnovne standarde na področju muzejske dokumentacije in dokumentacijo v digitalni obliki) pa dokumentalisti, če izberejo za posebni del izpita za muzejsko dokumentacijo. Kot predavatelj in ocenjevalec za strokovne izpite s področja muzejske dokumentacije sodeluje tudi član Izvršilnega odbora SZMD, mag. Gorazd Knific, ki je kandidatom na voljo za neposredna vprašanja oziroma nasvete med opravljanjem izpitov ter tudi kasneje. Glede na izražen interes med člani SZMD bi se lahko dodatno organizirali praktični prikazi dokumentacije

⁸ Skupnost muzejev Slovenije (SPLETNI VIR 1).

⁹ Leta 2023 je SZMD na Kongresu muzealcev v Kopru predstavil referat z naslovom *Sekcija za muzejsko dokumentacijo pri Skupnosti muzejev Slovenije in premična kulturna dediščina v digitalni obliki*, leta 2024 pa na Zborovanju SMD v Brežicah referat z naslovom *Poslanstvo in oblike delovanja Sekcije za muzejsko dokumentacijo pri Skupnosti muzejev Slovenije*.

digitalnih zbirk, ki jih slovenski muzeji že upravljajo ali jih načrtujejo za prihodnost. Takšni prikazi bi pripomogli k boljši pripravi kandidatov in omogočili jasnejše razumevanje zahtev, povezanih z dokumentacijo v digitalnem okolju. Cilj takšnih aktivnosti je izboljšati strokovno usposobljenost in pripravljenost kandidatov za delo na področju muzejske dokumentacije.

7. Posredovanje pobud članov SZMD Skupnosti muzejev Slovenije.

SZMD, kot ena največjih strokovnih sekcij SMS, se financira iz njenih sredstev. Predsedstvo se udeležuje sestankov in letne skupščine, kjer predstavlja delovanje in razvoj sekcije, posreduje sklepe in predloge članov ter letne programe in poročila.

Člani SZMD so izrazili željo po tesnejšem povezovanju z drugimi sekcijami, da bi učinkoviteje reševali skupne naloge, kot so dokumentacija specialnih zbirk in izmenjava izkušenj pri promociji muzejskih dejavnosti. Takšna sodelovanja bi okrepila povezovanje muzealcev in omogočila boljše strokovne rešitve za izzive, s katerimi se srečujejo muzeji.

8. Publiciranje strokovne literature in zbornikov iz teorije in prakse ter prevajanje referenčne tuje literature v slovenski jezik, v tiskanih in/ali elektronskih medijih, ki jih, v skladu s potrjenim letnim program dela, izda SMS.

Doslej je SZMD že prispevala k razvoju strokovne literature. Prevedla je dva priročnika za upravljanje muzejske dokumentacije (S. HOLM 2003 in B. SOSIČ 2021), v prihodnosti pa bo ažurno objavljala posnetke in gradiva s spletnih srečanj na spletni strani SMS.

Ob 25. obletnici delovanja, leta 2026, se načrtuje izid zbornika, kjer bodo zbrane vse aktivnosti od njene ustanovitve. Pri pripravi bodo sodelovali nekdanji vodje sekcije in predstavniki SMS, ki bodo prispevali zbrano dokumentacijo delovanja sekcije in pomagali predstaviti razvoj in vlogo SZMD v slovenskem muzealstvu. Ta publikacija bo pomemben prispevek k razumevanju zgodovine in razvoja muzejske dokumentacije ter promociji dela SZMD na širši strokovni in javni ravni.

9. Urejanje in vodenje dokumentacije o programu in strokovnem delu SZMD¹⁰

SZMD se osredotoča na sistematično zbiranje, urejanje in hrambo dokumentacije o svojem delovanju in strokovnem delu, kar predstavlja ključno podlago za pripravo analitičnih pregledov, poročil in publikacij. Velik izziv zato predstavlja zbiranje dokumentacije od nastanka sekcije leta 2001 do obdobja po epidemiji covida, ko je po nekajletnem premoru ponovno začela delovati. Za ta namen poteka aktivno vključevanje nekdanjih članov in članic, vodstev in sodelavcev, da posredujejo dokumente, fotografije in informacije o preteklem delovanju sekcije.

4. SKLEP

SZMD predstavlja pomemben člen slovenske muzejske skupnosti in ključno strokovno podporo pri razvoju muzejske dokumentacije. Njene naloge segajo od izmenjave dobrih praks, izobraževanja in organizacije strokovnih srečanj do sodelovanja z domačimi in mednarodnimi organizacijami ter promocije dela muzejskih dokumentalistov.

¹⁰ Tudi 18. člen določa, da morajo člani voditi zapisnike o vseh aktivnostih.

V svojem preteklem delovanju je pokazala, da lahko s povezovanjem in sodelovanjem dviguje raven strokovnosti, standardizacije in usklajenosti procesov na področju dokumentacije kulturne dediščine. Pri tem ima ključno vlogo tudi zbiranje in urejanje arhivskega gradiva, kar bo s pripravami na jubilejno publikacijo ob 25. obletnici delovanja omogočilo celovito refleksijo zgodovine in dosežkov SZMD.

Pomembno je, da SZMD še naprej krepi vezi z drugimi sekcijami SMS, sorodnimi organizacijami ter mednarodnimi strokovnimi združenji, kot je CIDOC, saj bo le z mreženjem in interdisciplinarnim sodelovanjem mogoče naslavljal kompleksne izzive sodobnega muzejskega dela. Nadaljnji razvoj muzejskih dokumentalistov kot poklicnega profila in širjenje zavedanja o njihovi pomembnosti za celoten proces dela z dediščino bo ključen za prihodnost slovenske muzeologije.

SZMD s svojim delovanjem potrjuje, da je natančna in strokovna dokumentacija temelj za ohranjanje, raziskovanje in posredovanje kulturne dediščine, njen prispevek pa je ključnega pomena za dolgoročno uspešno delovanje slovenskih muzejev.

LITERATURA IN VIRI

HOLM, Stuart: *Opredmeteni predmeti: kako dokumentirati muzejsko zbirko*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2003.

JURJAVČIČ, Katarina, Andreja Zupanec Bajželj, Monika Močnih in Irena Uršič: Predstavitev fototeke Muzeja novejše in sodobne zgodovine, 30. 9. 2024; <https://sms-muzeji.si/predstavitev-fototeke-muzeja-novejse-in-sodobne-zgodovine-slovenije/>, 16. 12. 2024.

PORENTA, Tita: Pred pričetkom projekta »Evidentiranje oziroma terenska topografija neobdelanih in neobjavljenih etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev na Slovenskem etničnem ozemlju. Glasnik Slovenskega etnološkega društva 44/ 3–4, 2004, 25–29.

PORENTA, Tita: Rezultati projekta Evidentiranje oziroma terenska topografija neobdelanih in neobjavljenih etnoloških in sorodnih zbirk, ki se hranijo zunaj pristojnih muzejev na Slovenskem etničnem ozemlju. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 46/ 1, 2006, 19–25.

PRAVILNIK o delu sekcije za muzejsko dokumentacijo; <https://sms-muzeji.si/wp-content/uploads/2024/11/Pravilnik-Sekcije-za-muzejsko-dokumentacijo-1.3.2023-predlog-sekcije-1.pdf>, 12. 11. 2024.

PRAVILNIK o podeljevanju Valvasorjevih odličij za izjemne dosežke na področju muzejstva, 21. 9. 2023; http://www.smd-drustvo.si/Arhiv%20dokumentov/3%20Valvasor/2024/Pravilnik_o_podeljevanju_Valvasorjevih_odlicij.pdf, 16. 12. 2024.

SOSIČ, Barbara (ur.): *Priročnik za dokumentiranje muzejskih zbirk*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2021.

SOTELŠEK, Nina: Gradivo, pridobljeno na terenu 1. del, 23. 10. 2023; <https://sms-muzeji.si/spletno-srecanje-gradivo-pridobljeno-na-terenu/>, 16. 12. 2024.

SOTELŠEK, Nina: Gradivo, pridobljeno na terenu 2. del, 12. 2. 2024; <https://sms-muzeji.si/spletno-srecanje-gradivo-pridobljeno-na-terenu/>, 16. 12. 2024.

SOTELŠEK, Nina: Vhodna dokumentacija, 22. 4. 2024; <https://sms-muzeji.si/sekcija-za-dokumentacijo/>, 16. 12. 2024.

SPLETNI VIR 1: Skupnost muzejev Slovenije; <https://sms-muzeji.si/>, 16.12.2024.

SPLETNI VIR 2: Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino; <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-kulturo/o-ministrstvu/direktorat-za-kulturno-dediscino/informacijsko-dokumentacijski-center-za-kulturno-dediscino/>, 16.12.2024.

SPLETNI VIR 3: Služba za premično dediščino in muzeje; <https://www.nms.si/si/muzej/spdm>, 16.12.2024.

ŠPIČEK, Miha: Predstavitev fototeke Slovenskega etnografskega muzeja, 15. 4. 2024; <https://sms-muzeji.si/predstavitev-fototeke-slovenskega-etnografskega-muzeja/>, 16. 12. 2024.

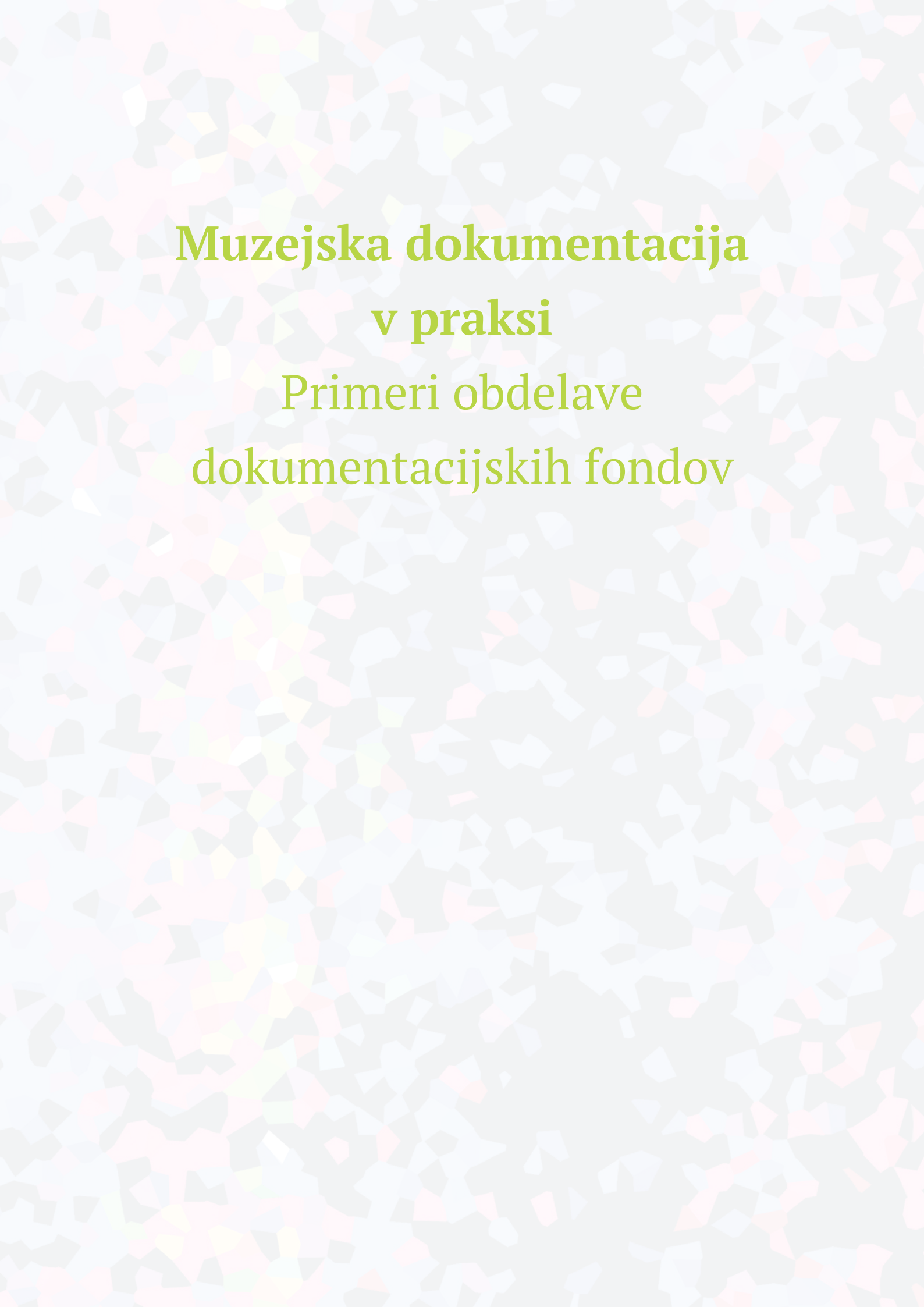
ZVKD-1 – Zakon o varstvu kulturne dediščine, *Uradni list RS* 8/11, 15. februar 2008.

SUMMARY

Section for museum documentation (in continuation section) began its work more than 20 years ago, at a time when museums were just starting their journey toward digital transformation. Over this period, museum documentation has evolved from merely maintaining an inventory book in analog form to becoming a comprehensive activity that supports all areas of museum operations. This progress brings numerous new challenges. Digitalization, data networking, and the use of advanced modern technologies require standardized procedures, high-quality data capture, and skilled personnel capable of keeping pace with constant changes. Thus, education and the promotion of museum documentalist work are of critical importance.

In 2024, the Association of Museums of Slovenia approved the section rules, which define its mission and tasks. Main focus is fostering collaboration and cooperation in the field of museum material documentation, encouraging and facilitating the exchange of experiences among section members, and organizing training and professional development activities such as workshops, professional seminars, symposiums, conferences, and roundtable discussions.

Section promotes connections and cooperation with related associations, cultural and research institutions, and experts in Slovenia and abroad. Furthermore, it actively promotes the work of museum documentalists to professional and general audiences, provide expert support to candidates preparing for professional certification in museum documentation, relay member proposals to the Association of Museums of Slovenia, publish theoretical and practical contributions in professional journals and anthologies, and translate key foreign reference literature into Slovene. These publications, whether printed or electronic, are issued by the Association of Museums of Slovenia in line with the approved annual work program.

Muzejska dokumentacija

v praksi

Primeri obdelave

dokumentacijskih fondov

dr. Monika Močnik

muzejska svetovalka, Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

monika.mocnik@muzej-nz.si

Fotografski fond Marjana Cigliča kot primer sistematičnega urejanja gradiva za optimalno digitalno dostopnost

The Marjan Ciglič photographic collection as an example of the systematic curation of materials for optimal digital accessibility

IZVLEČEK

Marjan Ciglič je bil izjemen fotografski mojster, ki je več kot štirideset kot fotoreporter ustvarjal vizualne poudobe za časopisno hišo Dnevnik, sicer pa je ustvarjal od druge polovice 20. stoletja pa vse do leta 1997. Njegova bogata fotografska zapuščina je svoje mesto našla v Muzeju novejšje in sodobne zgodovine Slovenije in je na tak način postala dostopna za vso zainteresirano javnost. Marjan Ciglič je originalne negative skrbno shranjeval v škatlice, posebej pa velja omeniti njegovo kontinuirano dokumentiranje dogodkov na fotografijah, zato velja za pionirja arhiviranja in dokumentiranja fotografskega gradiva. Prav ti zapisi so temelj ter osnovni vir za vse nadaljnje raziskave fotografske zapuščine in imajo pomembno vlogo za ohranjanje dediščine, zato bo v tem članku poudarek predvsem na tem sklopu. Raziskovanje vsebin in dopolnjevanje dokumentacije so za optimalno digitalno dostopnost prav tako pomembne kot sama digitalizacija gradiva. Uspešnost iskanja vsebin s ključnimi besedami je odvisna predvsem od natančnih zapisov – več je podatkov o dogodku, večja verjetnost je, da se bo iskana vsebina našla. V članku bo ta specifičnost prikazana kot primerjava med Cigličevimi originalnimi dnevniškimi zapisi s podatki, ki so bili dodatno vneseni v razpredelnico, pri čemer je potrebno še posebej poudariti, da je ravno ta del sistematičnega urejanja »živa stvar«, namreč podatki se lahko z novimi spoznanji ves čas dopolnjujejo.

Ključne besede: Marjan Ciglič, fotografski fond, raziskovanje, digitalna dostopnost

ABSTRACT

Marjan Ciglič was an exceptional photographer who worked as a photojournalist for the newspaper Dnevnik for more than forty years. He was an active photographer from the second half of the 20th century until 1997. Ciglič's rich photographic legacy has found its home in the National Museum of Contemporary History of Slovenia and has thus become accessible to all interested members of the public. Marjan Ciglič carefully stored the original negatives in boxes, and his uninterrupted photographic documentation of events is particularly noteworthy and is therefore considered a pioneer in archiving and documenting photographic material. These records form the foundation and primary source for all further research into the photographic heritage and play an important role in preserving it, so the focus of this article will be on this area. Studying content and completing documents are as important for optimal digital accessibility as the digitisation of the material itself. The success of content searches using keywords depends primarily on the accuracy of records – the more information you have about an event, the more likely it is that the content you are looking for will be found. In this article, this specificity will be shown as a comparison between Ciglič's original diary entries and the data that have been additionally entered into the table. It must be emphasised that this part of systematic curation makes it a “living being”, as the data can be continuously updated with new insights.

Keywords: Marjan Ciglič, photographic fond, research, digital accessibility

Marjan Ciglič in njegov fotografski opus

Marjan Ciglič¹ (1924-1998) se je s fotografijo prvič srečal leta 1938, star komaj štirinajst let, ko ga je fotografski mojster France Jug iz Kranja vzel pod svoje okrilje. Med drugo svetovno vojno, ko je bil med drugim prisilno mobiliziran v nemško vojsko, kjer je po 11 mesecih dezertiral in se pridružil Prešernovi brigadi, je le malo fotografiral, je pa zato več risal. Najrajši je risal sovojake, opremil pa je tudi različne publikacije, ki so izhajale v sklopu partizanskega delovanja (SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521). Po vojni je zaprosil za demobilizacijo, ki jo je dobil leta 1946 ter se takoj vrnil v fotografske vode. Najprej je deloval na Primorskem, nato pa je bil napoten v Ljubljano. Najprej je delal v Fotoliku, vendar sta leta 1949 njegovo fotografsko pot za 11 mesecev prekinila aretacija in izgon na Goli otok. Po vrnitvi je nadaljeval z delom v Fotoliku do leta 1956, nato pa je eno leto fotografiral pri fotografskem mojstru Stanetu Potrču. Leta 1957 se je kot fotoreporter zaposlil pri časopisni hiši Dnevnik in ostal tam vse do leta 1997, oz. vse dokler je zmozel iti na pot, čeprav se je uradno upokojil že leta 1983. Ciglič je bil tako prisoten pri časopisni hiši skoraj od začetka (prvi izvod časopisa *Dnevnik* je izšel leta 1951) in rasel skupaj z njim, hkrati pa je bil eden od najvidnejših ljudi pri nastanku in delovanju *Nedeljskega dnevnika*, ki je prvič izšel leta 1962. Njegov izjemen fotografski opus je nastajal več kot 40 let, Ciglič pa je za svoje delo prejel več nagrad, med katerimi najbolj izstopata Petkova plaketa, ki jo je prejel leta 1973, in Tomšičeva nagrada, ki jo je prejel leta 1980. Marjan Ciglič je umrl leta 1998 (M. MOČNIK 2023, str. 327-329).

Leta 2001 je muzej s fotografskim fondom Marjana Cigliča postal bogatejši za okoli 300.000 posnetkov. Takrat je namreč časopisna hiša Dnevnik praznovala 50. obletnico delovanja in ob tej priložnosti in v zavedanju, da je Cigličev fotografski opus pravzaprav zapuščina za ves slovenski narod, muzeju podarila vse posnetke in njegove dnevniške zapise, ki so za vsebinsko interpretacijo in nadaljnja raziskovanja prav tako pomembni kot samo fotografsko gradivo. Cigličevo življenjsko delo je danes nepogrešljiv del največje nacionalne fotografske zbirke, v kateri se hrani več kot 4 milijone fotografskih enot in jo hrani Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije.

Osnovni postopki strokovne obdelave fotografskega gradiva Marjana Cigliča

Strokovna obdelava na fotografskem fondu Marjana Cigliča v glavnem zajema pet sklopov - fizično ureditev posnetkov, inventarizacijo, digitalizacijo oz. digitizacijo,² raziskovanje ter vnos posnetkov in podatkov v program za vodenje muzejske dokumentacije Galis. (M. MOČNIK 2020, str. 155).

Marjan Ciglič je originalne negative hranil tako, da jih je zvil v kolute, vstavil v manjše škatlice in jih (po večini) opremil z mesecem in letom nastanka. Posledično je bilo za dolgoročno hrambo negative potrebno najprej fizično urediti – s posebno restavratorsko tehniko so se negativni zravnali, nato pa narezali ter vstavili v arhivske srajčke in arhivske mape. Sledila je sistematična inventarizacija posnetkov, ki se na podlagi ustvarjalčeve originalnosti izvaja na način, da inventarna številka vsebuje meta podatke, in sicer podatke o avtorju in času nastanka, (primer: MC740322_5; MC = Marjan Ciglič, 74 = leto 1974, 03 = marec, 22 = zaporedna številka negativa, 5 = zaporedna številka posnetka na negativu) (M. MOČNIK 2020, str. 164). V tretjem sklopu je sledila digitizacija gradiva, ki se v osnovi izvaja na dva načina, in sicer se za splošno uporabo digitizira posamezne posnetke, pri čemer je potrebno paziti, da se inventarna številka na originalnem negativu ujema z digitalnim posnetkom, zaradi obsega fonda pa se pri raziskovanju uporabljajo tudi t.i. kontaktne kopije, kjer je digitizirana celotna stran posnetkov, ki so vloženi v eno arhivsko srajčko. Te še posebej prav pridejo pri raziskovanju posameznih posnetkov, saj se je pred tem vsebino na originalnih negativih iskalo s pomočjo svetlobne mize in lupe, kar je bilo lahko zelo zamudno.

¹ O življenju Marjana Cigliča ter urejanju fotografskega fonda ter njegovih specifičnih značilnostih sem pripravila že več objav: podrobnejša vsebina je na voljo na: Močnik, Monika: Fotografski fond Marjana Cigliča v Fototeki Muzeja novejša zgodovine Slovenije: fond Marjana Cigliča kot primer arhivskega dela s fotografskim gradivom, V: Arhivi 43/ 1, 2020, 155-178; Močnik, Monika: Življenje fotoreporterja Marjana Cigliča in njegova zapuščina v Muzeju novejša zgodovine Slovenije. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2023 in Močnik, Monika (ur.): Marjan Ciglič – Mojster za vse čase, katalog ob istoimenski razstavi. Ljubljana: Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije, 2024. Katalog in razstava sta obeleževala 100. obletnico rojstva Marjana Cigliča.

² Digitizacija je postopek pretvarjanja analognih informacij v digitalne (binarne), digitalizacija pa je pretvorba analognih procesov v digitalne. Digitalizacija je oblika uporabe digitiziranih informacij v digitalnem okolju, kot so na primer baze podatkov, spletne strani, socialna omrežja itd. V nekaterih besedilih se za oba termina uporablja posplošen termin digitalizacija.

Slika 1: Primer kontaktne kopije, na kateri so razvidne inventarne številke posnetkov in negativov, posnetki pa prikazujejo Osino podoknica oz. Podoknico Nedeljskega, ki je bila ena od tradicionalnih Dnevnikovih akcij (foto: MNSZS).

Nadaljnja strokovna obdelava gradiva zajema raziskovanje dogodkov na posnetkih in dopolnjevanje dokumentacije z novimi podatki. Zaključna faza strokovne obdelave Cigličevega fonda pa zajema vnos posnetkov in podatkov v sistem Galis – program za vodenje muzejske dokumentacije. Za vnos v sistem morajo biti posnetki predhodno urejeni, zato je iskanje posnetkov v Galisu hitro in učinkovito (M. MOČNIK 2020, str. 165).

Kljub doslednosti Marjana Cigliča pa se v njegovem fondu nahaja tudi majhen odstotek posnetkov, ki nimajo osnovnih podatkov, zato se uporablja drugačen pristop. V tem primeru je treba najprej raziskati, za kateri dogodek gre, pri čemer je temeljno branje fotografije in poznavanje specifičnih zgodovinskih obdobj. Kontaktne kopije takšnih posnetkov se do končne ugotovitve, za kateri dogodek gre, označijo kot neopredeljene.³

Primer raziskovanja z namenom dopolnjevanja dokumentacije za optimalno digitalno dostopnost

Pri raziskovanju Cigličevega fonda so poglavitni vir njegovi dnevniški zapisi, v katerih najdemo osnovne podatke o vsebini na fotografijah. Navadno je zapisan datum, kratek opis dogodka in kraj. Podobno kot pri fizičnem urejanju negativov, je bil za dolgotrajno ohranitev originalnih dnevniških zapisov bistven prepis vsebine v elektronsko obliko – v Excelove razpredelnice. Prepis pa je bil nujen tudi za lažje in hitrejšo iskanje željenih posnetkov, saj nam elektronski zapis omogoča iskanje po ključnih besedah, sistem pa nato samodejno izloči popise z iskano besedo in pripravi ožji izbor. Poleg Cigličevih dnevnikov sta pri raziskovanju fonda najpomembnejša vira časopis *Dnevnik* in tednik *Nedeljski dnevnik*, saj so številne objave v časopisu in tedniku pospremile njegove fotografije. Pri raziskovanju pa so pomembni tudi ustni viri, spletni viri, relevantna strokovna literatura idr. Nova spoznanja se nato pripišejo v razpredelnico, ki temelji na Cigličevih dnevniških zapisih. Na tak način se dopolnjuje dokumentacijo Cigličevega fonda, ki je za vsa nadaljnja raziskovanja prav tako pomembna kot samo fotografsko gradivo.

Potek dokumentiranja posnetkov natančneje prikazuje spodnja razpredelnica. Gre za prepis Cigličevih dnevniških zapisov v Excelovo razpredelnico in dopolnitvami, ki so ključne za digitalno dostopnost. Besedilo v tretji, peti in šesti koloni je prepis iz Cigličevega dnevnika, pri čemer vsebini v četrti in peti koloni služita kot primerjava, kaj je o dogodku napisal Ciglič in dopolnjena vsebina na podlagi naknadnih raziskovanj. Ostale kolone so bile za potrebe sistematičnega urejanja dodane naknadno, sicer pa osnovo predstavlja 9 kolon:

Prva kolona – avtor/fond, druga kolona - inventarna številka oz. kratica fonda (MC), tretja kolona – Cigličev zapis o vsebini posnetka, četrta kolona – dopolnjena vsebina (dopolnjuje se lahko večkrat), peta kolona – kraj dogodka (iz Cigličevega zapisa), šesta kolona - datum (iz Cigličevega zapisa), sedma kolona – klasifikacija, osma kolona – št. posnetkov za dotični dogodek in deveta kolona – opombe, kjer je navadno navedeno, kdaj je bila o tej temi objavljena fotografija v časopisu *Dnevnik* ali tedniku *Nedeljski dnevnik*.

Ta podatek služi predvsem kot nadaljnja usmeritev za morebitnega raziskovalca, namreč v več primerih je v časopisu ob Cigličevi fotografiji objavljen daljši članek. V tem primeru se v razpredelnico napiše samo ključne podatke, ker prostor ne dopušča predolgih tekstov, raziskovalec pa lahko z naknadnim pregledom članka v časopisu dobi dodatne informacije. V splošni klasifikaciji je v razpredelnici lahko naveden tudi darovalec, v tem primeru Časopisna hiša *Dnevnik*, format originala, npr. Leica idr.

³ Primer raziskovanja fonda, ki se navezuje na fotografije brez osnovnih podatkov, je objavljen v članku: Močnik, Monika: Posebnosti in izzivi pri delu s fotografskim fondom Marjana Cigliča – primer raziskovanja fonda s poudarkom na potresu v Skopju leta 1963. *Kronika* 72/ 3, 2024, 607–622.

	Inventarna številka	Cigličev dnevniški zapis	Dopolnjevanje dokumentacije z raziskovanjem	Kraj	Datum	Klasifikacija	število posnetkov	Objava v časopisu
Ciglič Marjan	MC720421_1-14 in MC720445_1-9	Pohod pionirjev ob žici okupirane Ljubljane	Več kot 15.000 pionirjev n'jih razrecoiv ljubljanskih osnovnih šol je odprlo prireditve leta 1972 XVI. Pohoda po poteh partizanske Ljubljane. V sredo so pionirji obšli traso, šišenski pionirji so v svoji občini celo sklenili živo verigo vseovsod, kjer je bilo med vojno mesto obdano z žico, kot zaključek pa so bile na številnih krajih pros ave. Na njih so pionirjem govorili nekdanji borci, najimajši udeleženci pohoda da so pripravili krajše sporede. Na proslavi v Gramozni jami je bežigrajskim pionirjem spregovoril tudi predsednik mestne skupščine Ljubljane inž. Mha Kšak. Druge prireditve XVI. pohoda po poteh partizanske Ljubljane bodo 5. in 6. maja. Na sliki: pionirji ob spominskem kamnu, kjer je bila nekdež bodoča žica.	Ljubljana	26/04/1972	spominski pohodi, otroci	23	V Dnevniku objavljeno 28. 4., uvodna stran
Ciglič Marjan	MC720421_15-23	Podpis sporazuma v Litostroju	Predvčerajšnjim je v Litostroju osem temeljnih organizacij združenega dela podpisalo samoupravni sporazum, ki pomeni prvi tak samoupravni akt pri nas ter uresničevanje ustavnih dopoln v praksi. Podpisani sporazum obravnava celotno področje notranjega samoupravnega dogovarjanja v kolektivu. Sporazum so podo'sali predsedniki delavskih svetov TOZD. V bodočem delavskem svetu Litostroja bodo tvorili dvotretjinsko večino člani TOZD proizvodni's enot. Samostojne obračunske enote bodo združene v eno organizacijo in bodo brez režijskih služb. MC720421_21	Ljubljana	26/04/1972	tovarne, sporazumi	9	V Dnevniku objavljeno 28. 4., str. 7
Ciglič Marjan	MC720428_1-17	Doriti Medvode, odl'kovanja Tobačna tovarna	Predsednik občinske skupščine občine Ljubljana-Vič inž. Savko Korbar je izročil odl'kovanja 21 članom delovnega kolektiva Tobačne tovarne Ljubljana, s katerimi jih je predsednik republike odklikoval za njihovo oclo v tovarni, ki je lani praznovala 100-letnico svojega obstoja. V imenu odklikovancev se je za odklikovanja zahvalil direktor tovarne Rudolf Srimšek. MC720428_4	Medvode, Ljubljana	26/04/1972	kemična industrija, tovarne	17	V Dnevniku objavljeno 28. 4., str. 6
Ciglič Marjan	MC720429_1-12	Srebrne značke v Križankah	Predvčerajšnjim je v Viteški tovarni v Križankah predsednik mestne konference SZDI Ljubljana Beno Zupančič podelil srebrna priznanja OF zaslužnim javnim delavcem in organizacijam. Priznanja je dobilo prek 100 posameznikov ter TVD Partizan Dol ori Ljubljani, posvetno društvo Savlje-Kleče, KO SZDL Poljane, KO Rdečega križa Stara Ljubljana, občinska zveza prijateljev mladine Ljubljana-Center, osnovna organizacija RK Dravlje, KO ZZB NOV »Milan Majcen-Hirko Smrekar« organizacija ZMS Šiška, gasilsko društvo Škofljica in krajevna skupnost Preserje. MC720429_6	Ljubljana	26/04/1972	značke, priznanja, gledališča	12	V Dnevniku objavljeno 28. 4., str. 6

Slika 2: Sistematično urejanje v razpredelnici služi tudi kot osnova za prenos podatkov v program za vodenje muzejske dokumentacije Galis (foto: MNSZS).

V nadaljevanju bodo na specifičnih primerih predstavljene primerjave med Cigličevim dnevniškim zapisom in podatki, pridobljenimi tekom raziskovanja, pri čemer bo kot temeljni vir predstavljen časopis Dnevnik.

Obdarovanje in fotografiranje prvih novorojenčkov 1. januarja je bila ena od tradicionalnih promocijskih akcij časopisne hiše Dnevnik. Akcija je trajala več kot 40 let, vse do Cigličeve smrti, Ciglič pa je veljal za »botra« novorojenčkov. Marjan Ciglič je v svoj dnevnik za dotični primer zapisal takole:

Novorojenčki v mestni porodnišnici, v Šlajmarjevi ulici, Ljubljana, 1. januar 1967 (M. CIGLIČ 1. 1. 1967).

Slika 3: Izsek iz časopisa Ljubljanski dnevnik. Vir: arhiv časopisne hiše Dnevnik.

Ciglič je v zvezi s tem dogodkom posnel 11 fotografij, na katerih so dojenčki in mamice, vendar se iz popisa in fotografije ne razbere, kdo točno je na fotografiji. V časopisu Dnevnik so vsako leto objavili tudi reportažo o dogodku, kjer so navedli osnovne podatke – imena in priimke otrok in mamic. Prvega januarja 1967 sta se prva rodila dva fantka, in sicer se je mati Marija Hočevnar razveselila sina Francija, mati Marija Pužnik pa se je razveselila sina Aleša. Poleg tega, da so mamice dobile neprecenljive fotografije svojih novorojenčkov, kar je danes zaradi fotoaparatorov na telefonih samoumevno, so prejele, kot je razvidno iz spodnjega izseka, tudi številna praktična darila. Iz konteksta današnjih splošnih uredb o varstvu osebnih podatkov je vsebina zanimiva tudi z vidika, da so poleg imen in priimkov objavljeni tudi drugi osebni podatki, npr. starost matere, naslov idr. (Ljubljanski dnevnik, 4. 1. 1967, str. 5).

Naslednji primer se navezuje na zgodbo dveh posameznikov, ki je zaradi svoje unikatnosti kot zanimivost svoje mesto našla v časopisu. Cigličev dnevniški zapis se glasi takole:

Po 34.letih, srečanje brata in sestre, na fotografijah Pepca Janeš-Lovšin, fotografirano v Sodražici, Sodražica, Ljubljana, 11. januar 1967 (M. CIGLIČ 11. 1. 1967).

Teden dni potem, ko je Ciglič posnel fotografije, so v časopisu Dnevnik vsebini namenili celo stran. S pomenljivim naslovom »Mrtva« sestra in brat po 34 letih spet skupaj (M. RAZTRESSEN 1967, str. 5), so napovedali nenavaden razplet dogodkov s srečnim koncem, še bolj kot sam naslov pa so bile povedne besede: »Sestra ni mogla več zadržati solz v očeh. Ni mogla več ustaviti koraka. Stekla je prosti bratu in mu padla v objem.« (M. RAZTRESSEN 1967, str. 5). Izkazalo, da se je Jože Janeš, takrat 37-letni delavec v ljubljanskem železniškem podjetju za popravila vozil, s svojo ženo po dolgih letih odpravil v Čabar, kjer je preživel del svoje mladosti. Tam so ga prepoznali domačini, med njimi je bil tudi njegov bratranec, ki ga Jože ni takoj prepoznal. Mislil je namreč, da razen dveh sinov in žene nima več nobenega sorodnika in da so vsi umrli med drugo svetovno vojno. Naslednji dan, ko se je Jože že vrnil v Ljubljano, je v Čabar prišel še njegov drugi bratranec. Povedali so mu, da je na obisk prišel Jože in tudi vse, kar so o njem izvedeli. Bratranec se je odpravil v Sušje pri Žlebiču, kjer je živela Jožetova sestra Pepca Janeš-Lovšin (takrat stara 49 let), za katero je Jože mislil, da je umrla in ji povedal, da je njen brat še vedno živ. Pepca se je takoj naslednji dan, skupaj z možem in sinom odpravila v Ljubljano, kjer je po 34-ih letih zopet videla svojega brata. Pepca je Jožetu povedala še, da je živ tudi njegov brat Tone, ki je bil takrat star 40 let, da živi v Odesi in tudi z njim so se nato dogovorili za srečanje (M. RAZTRESSEN 1967, str. 5).

Slika 4: Jože Janeš (foto: Marjan Ciglič, hrani: MNSZS).

V časopisu so objavili intervjuje, ki so jih naredili z obema, opisana je bila Jožetova in Pepcina družinska zgodba, njuna ločitev v mladosti in proces ponovnega snidenja po več kot 30. letih, ki se je iz navadnega potovanja v kraj, kjer je Jože preživel del otroštva spremenil v dan, ki sta si ga oba za vedno zapomnila, Jože pa je dogodek pospremil z besedami: »*Slučaj je hotel, da sem srečal svoje.*« (M. RAZTRESSEN 1967, str. 5.). V objavi sta bili objavljeni tudi fotografiji Jožeta in Pepce, ki jih je posnel Marjan Ciglič, sicer pa je v vezi s tem dogodkom posnel 13 fotografij.

Kot zadnji pa bo prikazan še en zanimiv primer dopolnjevanja dokumentacije, ki poleg časopisa kot glavnega vira vsebuje tudi ustni vir. Ciglič je v svoj dnevnik zapisal tako:

»*Ladjedelnica*« v Šiški, Ljubljana, 31. januar 1963 (M. CIGLIČ 31. 1. 1963).

Leta 2016 je bila v časopisu Dnevnik v rubriki Porumenela fotografija⁴ objavljena reportaža z naslovom *Ladjedelnica v Šiški*, ki je bila sicer v časopisu objavljena že leta 1966. Oskar Selan iz Ljubljane je gradil 10 metrov dolgo in 3 metre široko jadnico, za katero je sam pripravil načrte, krivil in obdeloval les idr., novinar pa je reportažo takrat zaključil z besedami: »*Ali mu bo uspelo ali ne, pa žal ne vemo.*« Leta 2022 se je na muzej obrnila gospa Doris Milojkovic Prunk, ki danes živi v Avstraliji in je zasledila objavo na muzejskem družbenem omrežju. Izkazalo se je, da je bil Oskar Selan njen dedek, ladjo pa je poimenoval po njej, svoji vnukinji, in njenem bratu – *Samo in Doda*. Selan je v Kraljevini SHS služil vojaški rok v kraljevi mornarici, kot telegrafist na tovornih ladjah pa je prepotoval cel svet. Umrl je leta 1979 v Ljubljani. Barka *Samo in Doda* je bila poročno darilo za njegovo hčer Rijo, Dorisino mater. Ker Dorisini starši niso bili ljubitelji morja, so barko prodali študentom. Ti so se z njo odpravili v Afriko, po prihodu nazaj pa je barka doživela žalostno usodo in je v Portorožu propadla. Kljub temu se je družinska tradicija nadaljevala: Dorisin stric Pavle je gradil katamarane, brat Samo je lastnik velike jadrnice, nečak Jure pa je končal pomorsko fakulteto v Piranu in danes živi na Floridi, kjer je zaposlen kot manager v proizvodnji prestižnih jaht.⁵

Slika 5: »Ladjedelnica« (foto: Marjan Ciglič, hrani: MNSZS).

⁴ Rubrika Porumenela fotografija je nastala po tem, ko je muzej od Časopisne hiše Dnevnik prejel Cigličev fond kot darilo, na tak način pa se je med njima vzpostavilo dolgoletno sodelovanje. V rubriki je bila v časopisu Dnevnik enkrat na teden objavljena Cigličeva fotografija, ki je ilustrirala zanimive dogodke izpred petdesetih let, o katerih so poročali v časopisu (npr. junija 2018 so bile objavljene fotografije, ki so bile objavljene v Dnevniku junija 1968). Rubrika je pri številnih bralcih vzbudila nostalgijo, saj je pogosto prikazovala dogodke, ki so jih doživeli sami ali pa so se jih spomnili.

⁵ Dotični primer je bil kot zanimivost predstavljen tudi na razstavi Marjan Ciglič – mojster za vse čase, ki je nastala leta 2024 ob Cigličevi 100. obletnici rojstva in je bila na ogled v muzeju do 10. februarja 2025, sicer pa je bil prvič predstavljen v doktorski disertaciji.

ZAKLJUČEK

Sistematično urejanje fotografskega fonda je ena od ključnih nalog, ki jih za diseminacijo in ohranitev gradiva izvajajo kustosi, ki skrbijo za fotografske zbirke, pri čemer je potrebno upoštevati specifičnost posameznega fonda oz. zbirke. Fotografski fond Marjana Cigliča pri sistematičnem pristopu izstopa predvsem po tem, da sloni na osnovi ustvarjalčeve originalnosti, ki izvira iz njegovega hranjenja posnetkov in dnevniških zapisov. Tak način je omogočil, da že sama inventarna številka posnetka vsebuje meta podatke o vsebini, hkrati pa njegovi dnevniški zapisi predstavljajo temeljni vir pri raziskovanju posnetkov. Pomemben del sistematičnega urejanja so tudi elektronske baze oz. dokumentacijski sistemi, v katerih so osnovni podatki o posameznih posnetkih, ki se vedno znova dopolnjujejo. To velja predvsem za vsebino na Cigličevih fotografijah, ki predstavlja osnovno bazo iskanja po ključnih besedah. Dopolnjevanje dokumentacije je prav tako pomembno kot samo fotografsko gradivo, saj bi bili lahko posnetki brez kakršnihkoli informacij oz. brez konteksta tudi neuporabni. Sistematično urejanje fonda na strokovni ravni prinaša veliko prednosti, vendar pa je potrebno posebej poudariti, da bo preteklo še veliko časa, da bo ves Cigličev fond na voljo v digitalni obliki.

POVZETEK

Fotografska zapuščina Marjana Cigliča se zagotovo umešča med pomembno nacionalno kulturno dediščino, saj je dokumentiral neponovljive dogodke iz preteklosti, ki so zaznamovali specifična obdobja, v katerih je ustvarjal. Cigličev fond je izjemen tako po kvaliteti kot kvantiteti, v svojem več 40-letnem ustvarjanju je namreč posnel več kot 300 tisoč posnetkov, predvsem za časopisno hišo Dnevnik. Dokumentarne vrednosti njegovih fotografij so se zavedali tudi pri časopisni hiši, zato so njegovo zapuščino leta 2001 v celoti predali muzeju, fotografsko gradivo pa je zato na voljo širši zainteresirani javnosti. Da lahko javnost dostopa do omenjenega gradiva, pa je potrebna predhodna sistematična ureditev na strokovni ravni, ki se izvaja na način, da se fond v najširšem pomenu digitalizira in s tem olajša dostop do izbranega gradiva in se hkrati tudi zaščiti z namenom, da bo gradivo še dolgo na voljo za vse prihodnje generacije. Strokovna obdelava na fotografskem fondu v glavnem zajema pet sklopov, in sicer fizično ureditev posnetkov, inventarizacijo, digitalizacijo oz. digitizacijo, raziskovanje ter vnos posnetkov in podatkov v sistem Galis. Vsak od sklopov ima pomembno vlogo, za optimalno digitalno dostopnost pa je poleg digitizacije posnetkov pomemben sklop tudi raziskovanje in dokumentiranje posnetkov. Temeljni vir pri raziskovanju fonda so Cigličevi originalni dnevniški zapisi, ki tvorijo osnovo za dokumentiranje posnetkov. Pomemben vir sta zaradi objav fotografij tudi Dnevnik in Nedeljski dnevnik, sicer pa so pomembni tudi ustni viri, spletni viri, relevantna strokovna literatura idr. Nova spoznanja se dopolnjujejo v sistemu, ki omogoča iskanje vsebine s pomočjo različnih klasifikacij, z dopolnjevanjem dokumentacije pa se poveča tudi verjetnost, da se bodo iskane vsebine našle, kar je v pričujočem članku prikazano na treh specifičnih primerih.

LITERATURA IN VIRI

Ladjedelnica v Šiški. Porumenela fotografija, leto 1963. *Dnevnik*, 25. januar 2013, 27.

MOČNIK, Monika: Fotografski fond Marjana Cigliča v Fototeke Muzeja novejšje zgodovine Slovenije: fond Marjana Cigliča kot primer arhivskega dela s fotografskim gradivom. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije* 43/ 1, 2020, 155–178.

MOČNIK, Monika: *Življenje fotoreporterja Marjana Cigliča in njegova zapuščina v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2023.

MOČNIK, Monika: Posebnosti in izzivi pri delu s fotografskim fondom Marjana Cigliča – primer raziskovanja fonda s poudarkom na potresu v Skopju leta 1963. *Kronika* 72/ 3, 2024, 607–622.

Prva – Ljubljana: V ljubljanskih porodnišnicah. *Ljubljanski dnevnik*, 4. januar 1967, 5.

RAZTRESEN, Marjan: »Mrtva« sestra in brat po 34 letih spet skupaj: Čisto navadno potovanje v Čabar se je končalo nenavadno – in srečno. *Ljubljanski dnevnik*, 18. januar 1967, 5.

Arhivski viri:

Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije:

Fotografski fond Marjan Ciglič (MC), Fototeka.

Marjan Ciglič, dnevniški zapisi:

dnevniški zapisi z dne 31. januarja 1963.

dnevniški zapisi z dne 1. januarja 1967.

dnevniški zapisi z dne 11. januarja 1967.

SI AS 1589/IV, CK ZKS, šk. 4521, Oris političnega delovanja Marjana Cigliča.

SUMMARY

The photographic legacy of Marjan Ciglič can be considered to constitute significant national cultural heritage, as he documented historic events that defined the specific periods in which he worked. The Ciglič fond is remarkable both in terms of quality and quantity, as he took more than 300,000 photographs, mainly for the newspaper *Dnevnik*, in a career that lasted over 40 years. The newspaper was aware of the documentary value of his photographs, so in 2001 his work was handed over to the museum in its entirety, and the photographic material is now available to the general public. However, in order for the public to be able to access this material it is necessary that the collection is first systematically organised by digitising it in the broadest sense, thus facilitating access to the selected material and at the same time preserving it, so that it will be available for generations to come. The processing of the photographic fond involves five stages: the physical organisation of the images, inventorying, digitisation, research and the entry of images and data into the Galis documentation system. Each of the stages is important and optimal digital accessibility is ensured by digitising the images, as well as by studying and documenting them. Ciglič's original diary entries serve as the main source for studying the collection and form the basis for documenting the photographs. The *Dnevnik* and *Nedeljski dnevnik* are also important sources as they are the ones who published the photographs, as are oral sources, online sources, relevant specialist literature, etc. New discoveries are integrated into a system that allows content to be searched using different classifications. As the documentation is updated, the likelihood of finding content increases. This is illustrated in this article using three specific examples.

Irena Uršič

muzejska svetovalka, Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije

irena.ursic@muzej-nz.si

Dokumentacijska procesa obsežnih fotografskih fondov Naceta Bizilja in Joca Žnidaršiča

Processes of Documentation of the Extensive Photographic Collections of Nace Bizilj and Joco Žnidaršič

IZVLEČEK

Prispevek obravnava dokumentacijska procesa dveh izmed najobsežnejših fotografskih fondov v Muzeju novejšje in sodobne zgodovine Slovenije. Prvi se je začel leta 2010 z v celoti podarjenim fotografskim opusom fotoreporterja in urednika fotografije pri Dnevniku Naceta Bizilja. Drugi poteka od leta 2020 in je osredotočen na deloma podarjen in deloma odkupljen fotografski opus Joca Žnidaršiča, fotoreporterja in urednika fotografije pri Delu. Oba eminentna in kreativna ustvarjalca fotografskih podob v drugi polovici 20. stoletja in v začetku 21. stoletja je avtorica prispevka aktivno vključevala v muzejski dokumentacijski proces. Prispevek osmišlja pomen dokumentacije novinarske fotografije, izbrano strategijo dokumentacije in njene učinke, pričevanjsko dimenzijo in osvetljuje dotično dokumentacijsko izkušnjo v digitalni dobi. Obenem prispevek predstavlja tudi dokumentacijske zagate, ki so ob dokumentiranju tako obsežnih fondov še bolj poudarjene.

Ključne besede: fotografski fond, novinarska fotografija, muzejska dokumentacija, Nace Bizilj, Joco Žnidaršič

ABSTRACT

The article discusses the processes of documentation of two of the most extensive photographic collections in the National Museum of Contemporary History of Slovenia. The first began in 2010 with the entirely donated photographic opus of photojournalist and photo editor at Dnevnik, Nace Bizilj. The second has been ongoing since 2020 and focuses on the partly donated and partly purchased photographic opus of Joco Žnidaršič, photojournalist and photo editor at Delo. The author of the article actively included in the museum's documentation process both eminent and creative creators of photographic images in the second half of the 20th and beginning of the 21st century. The article discusses the significance of the documentation of journalistic photography, the chosen documentation strategy and its effects, the testimonial dimension and sheds light on the relevant documentation experience in the digital age. At the same time, the article also presents the documentation conundrums that are even more emphasized when documenting such extensive collections.

Keywords: photographic collection, journalistic photography, museum documentation, Nace Bizilj, Joco Žnidaršič

Nace Bizilj in Joco Žnidaršič

Nace Bizilj (rojen leta 1944 v Gameljnah pri Ljubljani) se je z obsežnim fotografskim opusom uveljavil kot eminentni slovenski fotoreporter druge polovice 20. stoletja. V letih 1962–1968 je fotografiral za podjetje Foto Slovenija, v letih 1968–2003 pa se je uveljavil kot fotoreporter in prvi urednik fotografije pri časopisu Dnevnik. Leta 2024 je za posebno uspešne dosežke na kulturnem področju prejel medaljo za zasluge – odlikovanje Republike Slovenije. Muzeju novejša in sodobna zgodovina Slovenije je leta 2010 podaril celoten fotografski opus in sodeloval pri devetletnem prostovoljnem dokumentiranju fotografij (2011–2019). Poživil je odnos do fotografij, ki zmorejo širši družbeni pomen pridobiti le kot skupna kulturna dediščina naroda. Postal je zgled drugim slovenskim profesionalnim fotoreporterjem, ki so začeli razmišljati o prihodnji hrambi fotografskih opusov v muzeju: Tomiju Lombarju, Jocu Žnidaršiču, Alešu Černivcu in Igorju Modicu. Muzej novejša in sodobna zgodovina Slovenije je v največji meri po zaslugi Biziljevega zgleda in razstave *Samostojni! Fotografije in fotoreporteri o samostojni Sloveniji in vojni* v letih 2018–2022 postal bogatejši za največjo, milijonsko, pridobitev fotografskega gradiva in obenem za najobsežnejšo pridobitev fotografij iz časa osamosvojitve Slovenije v zgodovini muzeja.

Joco Žnidaršič (Šoštanj, 1938–Ljubljana, 2022) je prvi slovenski fotoreporter, ki se je s fotografijami povzpел do najvišjih slovenskih, nekdanjih jugoslovanskih in mednarodnih nagrad na področjih reportažne in umetniške fotografije. Bil je prvi, ki je na jugoslovanskih fotografskih razstavah prejel vse prve nagrade, prvi slovenski fotoreporter med Prešernovimi nagrajenci in prvi med prejemniki nagrade World Press Photo. Njegovo izjemno delo sta nagradila dva predsednika Republike Slovenije. Kot fotoreporter je v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja deloval pri Tribuni, Tedenski tribuni in Tovarišu. Skokovit vzpon je doživel kot dolgoletni urednik fotografije na Delu, kjer je deloval v obdobju 1974–1998. Z impresivnimi fotomonografijami se je proslavil tudi kot samostojni ustvarjalec. Ustvaril je enega od najbolj prepoznavnih opusov fotografij v slovenski zgodovini. Muzej novejša in sodobna zgodovina Slovenije je lastnik večjega dela obsežnega fotoreporterjevega opusa iz obdobja 1960–1992 in posameznih sklopov fotografij iz obdobja po letu 1998.

Fotografija 1: Nace Bizilj na razstavi Nace Bizilj – fotoreporter v tedanjem Muzeju novejša zgodovina Slovenije, 2019 (foto: Sašo Kovačič/MNSZS).

Fotografija 2: Joco Žnidaršič na razstavi Leta preloma v Cankarjevem domu v Ljubljani, 2021 (foto: Daniel Novakovič/STA).

Struktura fotografskega gradiva ob prenosu v muzej

Fotografsko gradivo Naceta Bizilja s 300.000 enotami obsega črno-bele in barvne fotografske filme, večinoma formata leica, črno-bele negative formata 6 x 6 cm in 6 x 9 cm ter barvne digitalne fotografije. Ob prenosu v muzej je bilo shranjeno v dveh oblikah: dve tretjini gradiva so predstavljali koloti fotografskih filmov v kovinskih in kartonastih škatlicah, tretjino pa že izrezani fotografski filmi v mapah za shranjevanje fotografskih filmov. Kratke zabeležke o vsebini fotografij so bile na škatlicah, nekoliko več vsebinskih zapisov pa v dveh beležkah, kamor je Nace Bizilj mesečno vpisoval dogodke, ki jih je fotografiral med letoma 1983 in 1995. Iz devetdesetih let 20. stoletja pa so bili črno-beli in barvni fotografski filmi v mapah že oštevilčeni in so vsebovali kratek popis vsebine ter navedbo meseca in leta fotografiranja.

Fotografije 3: Struktura fotografskega gradiva Naceta Bizilja in vsebinskih beležk ob prenosu gradiva v muzej. Avtorji: Sašo Kovačič, Sarah Poženel, Irena Uršič/MNSZS.

Fotografsko gradivo Joca Žnidaršiča je ocenjeno na 300.000 enot. Obsega črno-bele negative in barvne posnetke, večinoma formata leica, črno-bele in barvne fotografske filme formata 6 x 6 cm, diapozitive in barvne

digitalne fotografije. Fotografski filmi so bili ob prenosu v muzej le izjemoma shranjeni v mapah, večinoma so bili v papirnatih kuvertah z manj prosojnimi zaščitnimi ovoji, diapozitivi pa večinoma v originalnih škatlicah. Poleg izvirnega gradiva so tudi kontaktne kopije fotografskih filmov, ki jih je dal avtor natisniti sproti, saj so služile lažjemu pregledovanju in iskanju fotografij, pa tudi sprotnemu označevanju izbranih motivov. Glavne metapodatke (kratko vsebino, mesec in leto nastanka fotografij ter avtorstvo) je avtor zapisoval na kuverte s fotografskimi filmi, ponekod pa so bile kratke rokopisne zabeleške na posameznih lističih.

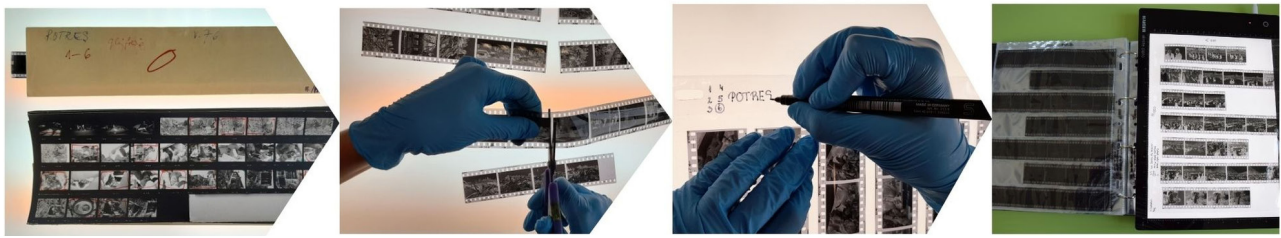
Fotografije 4: Struktura fotografskega gradiva Joca Žnidaršiča ob prenosu v muzej (foto: Irena Uršič/MNSZS).

Ključna metodološka izhodišča

Po pridobitvi gradiva z ureditvijo pogodbe o prenosu lastninske pravice in materialnih avtorskih pravic so bila določena ključna metodološka izhodišča dokumentacijskega procesa: vzpostavitev inventarne knjige, poseg v izvirnik, prepis rokopisnih vsebinskih podatkov, vključevanje avtorjev fotografij v proces dokumentacije, kontinuirano delo in digitizacija fotografskega gradiva.

Inventarizacijski postopek je pomenil takojšnjo vzpostavitev inventarne knjige brez predhodnega akcesijskega postopka, čeprav je le-ta Spectrumov osnovni postopek. Tej odločitvi je botrovalo več dejstev: gradivo je bilo preveč obsežno, premalo urejeno, pritisk javnosti po čimprejšnjem dostopu do fotografij pa prevelik, da bi lahko v dostojnem časovnem obdobju izvedli najprej akcesijo. Inventarizacija je tako zajela oba celotna fotografska fonda, vsak fotografski film je prejel svojo zaporedno inventarno številko z inicialkama avtorja fotografij (npr. NB1, JŽ1), znotraj posameznega fotografskega filma pa so originalne številke posameznega fotografskega posnetka ali dopisane številke (samo v primeru manjkajočih originalnih števil) določale inventarno številko posameznega fotografskega posnetka (npr. NB1/5, JŽ1/8). Inventarna knjiga se je v obeh primerih vzpostavila v Excelu. Čeprav je bilo leta 2010/2011 (ko se je začel proces dokumentiranja Biziljevih fotografij, že drugo leto od vzpostavitve novega muzejskega dokumentacijskega programa Galis, se je dokumentiranje v Excelu izkazalo za manj zamudno. Leta 2020, ko se je začel proces dokumentiranja Žnidaršičevih fotografij, se je inventarna knjiga prav tako vzpostavila v Excelu. Dokumentiranje skupaj z avtorjem je namreč zaradi epidemije covida potekalo izven muzeja, v prostoru brez internetne povezave, kar je uporabo programa Galis onemogočalo.

Poseg v izvirnik je pomenilo fotografske filme iz izvirnih oblik hranjenja prestaviti v prozoren poliestrski zaščitni material, ki je fotoaktivnostno testiran (PAT test). Prozornost zaščitnega materiala je bila pomembna zaradi varnejšega pregledovanja izvirnega gradiva (brez kontakta z originalnim nosilcem), zaradi lažjega in bistveno hitrejšega iskanja in zaradi digitizacije celotnih fotografskih filmov z vzpostavitvijo digitalnih kontaktnih kopij. Pri premestitvi se fotografski filmi režejo na dolžino, primerno velikosti zaščitnega materiala, obenem pa se natančno prepíše vse rokopisne metapodatke z izvirnega zaščitnega materiala in določi inventarno številko.

Fotografije 5: Premestitev fotografskih filmov iz izvornih zaščitnih materialov v transparentne poliestrske mape s PAT testom vključuje natančno rezanje fotografskih filmov in dosleden prepis metapodatkov ter zapis inventarne številke na mapi fotografskega filma, v inventarni knjigi in na kontaktni kopiji (v analogni in digitalni obliki) (foto: Irena Uršič/MNSZS).

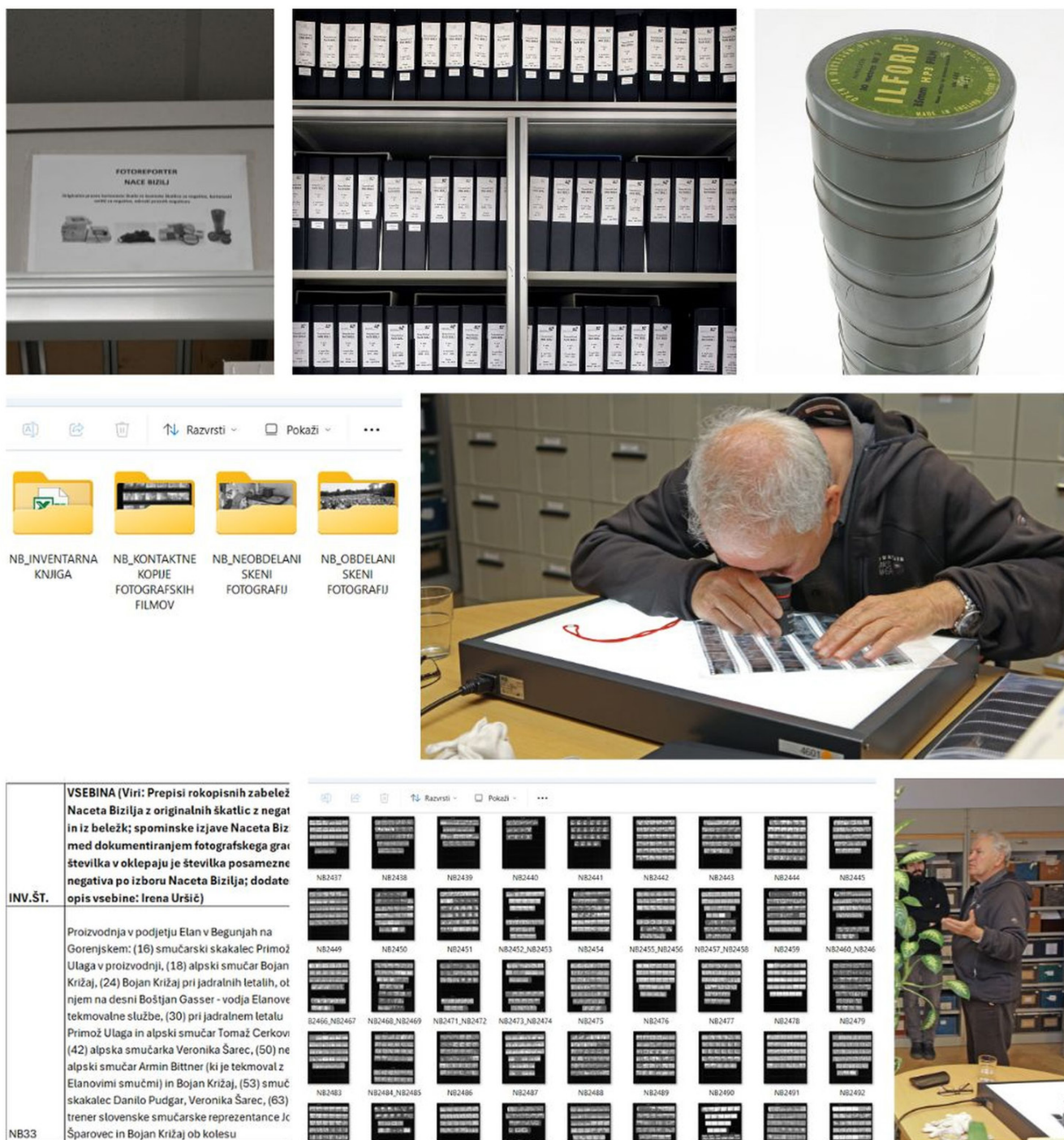
V vsebinski del dokumentacijskega procesa sta bila Nace Bizilj in Joco Žnidaršič aktivno vključena. Nace Bizilj je v muzej prihajal kontinuirano devet let (2011–2019), enkrat na teden. Z njegovo pomočjo se je vzpostavil inventar z izjemnim podatkovnim bogastvom imen, krajev in dogodkov, ki v izvirnem gradivu pogosto niso bili zabeleženi. Joco Žnidaršič je pri dokumentaciji sodeloval tri leta (2020–2022), vse do smrti. Inventarna knjiga, ki je z njegovo pomočjo postala vsebinsko izredno bogata, vključuje, podobno kot pri Bizilju, tudi fotoreporterjevo refleksijo, kar daje dokumentaciji fotografskega opusa svojevrstno nadgradnjo in širino. Spomini obeh fotoreporterjev o nastajanju fotografij in o fotografskih motivih so bili nenadomestljiv in neprecenljiv vir v dokumentacijskem procesu.

Med rezultati in zagatami

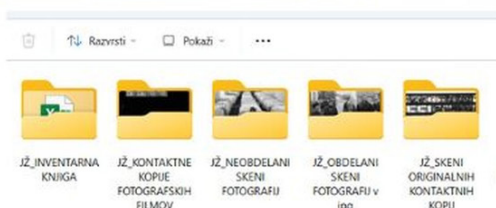
Zastavljen dokumentacijski proces se je izkazal za učinkovit način upravljanja z zelo obsežnimi zbirkami novinarske fotografije, obenem pa so se ob dokumentiranju in proučevanju gradiva pojavile tudi zagate.

Fotografski fond Naceta Bizilja je po devetletnem kontinuiranem delu urejen v celoti, pri fotografskem fondu Joca Žnidaršiča pa je urejena tretjina celotnega gradiva. Podatkovno bogati inventarni knjigi v Excelu sta osnova za prenos v Galis in s tem za nadaljnje aktivnosti pri dopolnjevanju dokumentacije in proučevanju zbirk. Sočasno z dokumentiranjem sta se in se še vedno izvajata digitizacija celotnih fotografskih filmov in posameznih fotografskih posnetkov ter digitalizacija. Sledljivost med analognim in digitalnim gradivom je popolna.

Zagate pri tovrstnem načinu dokumentacijskega procesa pa so zlasti rezultat pritiska oz. pričakovanja po čim hitrejši dostopnosti fotografij javnosti. Hitro izvajanje dokumentacijskih postopkov namreč lahko privede do napak in nenatančnosti, zlasti pa do pomanjkanja detailnejših podatkov o vsebini fotografij in s tem do oteženega iskanja določene vsebine. Dobra dokumentacija, ki vrednost zbirke le še povečuje, pač terja svoj čas. Dejstvo je, da bi bila dokumentacija fotografskega fonda s 300.000 fotografijami, ki bi obsegala povprečno zgolj deset dokumentiranih fotografij na dan, končana šele po dvainosemdesetih letih. Sledi ugotovitev, da mora dokumentacijski proces obsežnega fonda, ki ga izvaja en sam kustos, imeti dober temelj, na katerem se lahko dokumentacijo redno dopolnjuje in primerja rokopisne, ustne, časopisne in druge vire o fotografijah.

Fotografije 6: Nace Bizilj med dokumentacijskim procesom v muzeju ter njegov fotografski opus v analogni in digitalni obliki (foto: Sašo Kovačič, Sarah Požnenel, Irena Uršič/MNSZS).

INV.ŠT. JŽ3163	VSEBINA (Viri: Prepisi rok kuvert; spominske izjave fotografskega gradiva; do Slovensko ljudsko gledali dramskega dela Ivana Cankarja, Anica Kumer, Janez Bernik, Belak, Marjanca Krošl, Štefan Pristov (vir: Tovariš, št. 8, Na novo odkriti Ivan Cankar Ljubnem (Joco Žnidaršič: invalidna urarka Marika Žnidaršič nečak Matej (vir: Tovariš, fotoreportarže: Daljno oz	
------------------------------	---	--

Fotografije 7: Digitizacija fotografskih filmov v muzeju in fotografski opus Joca Žnidaršiča v analogni in digitalni obliki (foto: Sašo Kovačič, Irena Uršič/MNSZS).

SKLEP

Ob pridobitvi obsežnih fotografskih fondov znamenitih slovenskih fotoreporterjev v drugi polovici 20. stoletja – Naceta Bizilja in Joca Žnidaršiča – so bila sprejeta ključna metodološka izhodišča o procesu dokumentacije. Vključevala so fizični poseg v izvirno gradivo, doslednost prepisa izvirnih rokopisnih podatkov, beleženje spominov avtorjev fotografij in njuno vključitev v proces dokumentiranja, kontinuirano delo, vzpostavitev inventarne knjige v digitalni obliki in digitizacijo analognega gradiva s skeniranjem posameznih fotografskih posnetkov in z ustvarjanjem digitalnih kontaktnih kopij fotografij. Sad tako načrtanega dokumentacijskega procesa so urejenost in transparentnost izvirnega gradiva, podatkovna razsežnost inventarne knjige ter hitra sledljivost med analognim fotografskim gradivom, digitizirano obliko le-tega in metapodatki. Potreba po čim hitrejšem procesu dokumentacije, ki jo je narekovala tudi javnost s povpraševanjem po fotografijah, pa je povzročila tudi nekaj zagat, a so v dotičnem primeru dobrega dokumentacijskega temelja tudi te zagate rešljive.

LITERATURA IN VIRI

FREUND, Alexander in Alistar Thomson (ur.): *Oral History and Photography*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

PIRNAT SPAHIĆ, Nina in Irena Uršič (ur.): *Leta preloma – fotografska razstava / The breakup years – Photography exhibition*. Ljubljana: Cankarjev dom, 2021.

SOSIČ, Barbara (ur.): *Priročnik za dokumentiranje muzejskih zbirk*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2021.

ŠPAROVEC, Jožefa: Dokumentiranje fotografskega gradiva Muzeja novejšje zgodovine Slovenije. V: Darko Knez (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Jesenice, Kranjska Gora, 7.-8. 10. 2011*, Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, 2011, 39–48.

URŠIČ, Irena: *Nace Bizilj – fotoreporter: katalog retrospektivne razstave, Pomladni sij*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2019.

VODOPIVEC, Jedrt in Jože Urbanija (ur.): *IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, Arhiv Republike Slovenije, 2005.

SUMMARY

On acquiring the extensive photographic collections of the famous Slovene photojournalists of the second half of the 20th century – Nace Bizilj and Joco Žnidaršič – key methodological starting points for the documentation process were adopted. They included physical intervention in the original material (cutting photographic films and transferring them from the original forms of storage to a transparent form), consistency in the transcription of original handwritten data, the inclusion of the authors of the photographs in the documentation process by recording the authors' memories of the creation of the photographs, continuous work, the establishment of basic documentation in digital form and the digitization of analogue material by scanning individual photographic images and creating digital contact copies of photographs. The fruits of the documentation process outlined in this way are the orderliness and transparency of the original material, the dimension of data of the original digital inventory book and traceability among analogue photographic material, its digitized form and metadata. The need for the documentation process to be as fast as possible, which was also dictated by the public's demand for photographs, also caused some difficulties, since an accelerated implementation of the documentation process can lead to reduced accuracy, an absence of more detailed descriptions of the content of the photographs, and a less in-depth examination of manuscript, oral and newspaper sources.

mag. Nika Novak

višja kustodinja dokumentalistka, Muzej za arhitekturo in oblikovanje

nika.novak@mao.si

Zapuščina arhitekta Edvarda Ravnikarja v MAO: izzivi digitalizacije arhitekturne zbirke

Edvard Ravnikar's Legacy at MAO: The Challenges of Digitizing the Architectural Collection

IZVLEČEK

Prenos zapuščine enega najpomembnejših slovenskih arhitektov, Edvarda Ravnikarja, ni samo izjemnega pomena za arhitekturno zbirko Muzeja za arhitekturo in oblikovanje, temveč tudi širše, daje nacionalno pomembnost ohranjanja izjemnega avtorjevega opusa. Na zapuščino arhitekta Edvarda Ravnikarja bomo v prispevku pogledali z različnih vidikov. Glavni poudarek bo na predstavitvi specifik in dilem, ki se porajajo ob urejanju tovrstnih zapuščin vključno z izzivi, ki nam jih prinaša digitalizacija, poskušali pa bomo tudi opredeliti, kaj vse nam digitalno obdelane muzejske zbirke kot končen produkt procesa zbiranja, urejanja in popisovanja predmetov omogočajo.

Na primeru Edvarda Ravnikarja bomo pokazali, da so lahko zapuščine posamičnih arhitektov precej obsežne ter po tipu gradiva dokaj kompleksne in raznolike (makete, načrti, zapiski, korespondenca, risbe, skice, 3D predmeti, fotografije, plakati...). Dotaknili se bomo tudi vprašanja, kako znotraj muzejske zbirke pod nadzorom ohranjati tako raznolike predmete. Obrazložili bomo pomen klasifikacijskega sistema v okviru muzejske podatkovne baze Kronos, ki smo ga vzpostavili za vrednotenje posameznih predmetov.

Ključne besede: arhitekturna zbirka, Edvard Ravnikar, digitalizacija, klasifikacija muzejskega gradiva, digitalna dostopnost

ABSTRACT

The transfer of the legacy of one of the most important Slovenian architects, Edvard Ravnikar, is not only of exceptional importance for the architectural collection of the Museum of Architecture and Design, but also more broadly, gives national importance to the preservation of the author's exceptional oeuvre. In this article, we will look at the legacy of architect Edvard Ravnikar from different perspectives. The main focus will be on the presentation of specifics and dilemmas that arise when organizing such legacies, including the challenges that digitization brings us. We will also try to define what all digitally processed museum collections allow us, as the final product of the process of collecting, organizing and cataloging objects.

Using the example of Edvard Ravnikar, we will show that the legacies of individual architects can be quite extensive and complex, and also diverse in terms of the type of material (models, plans, notes, correspondence, drawings, sketches, 3D objects, photographs, posters...). We will also address the question of how to keep such diverse objects under control within the museum collection. We will explain the importance of the classification system within the museum's Kronos database, which we have established for the evaluation of individual objects. Through individual cases, we will show which professional decisions were necessary in the mentioned case.

Keywords: architectural collection, Edvard Ravnikar, digitization, classification of museum objects, digital accessibility.

UVOD

Z urejanjem zapuščine enega najpomembnejših slovenskih arhitektov, Edvarda Ravnikarja, se v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje (v nadaljevanju MAO) sistematično ukvarjamo od leta 2019. Je ena najboljsežnejših zapuščin, ki jih hranimo v naši arhitekturni zbirki. Ravnikarjeve načrte in drugo gradivo, ki je bilo pred tem v lasti Fakultete za arhitekturo v Ljubljani¹, smo v muzej sprejeli že leta 2006, v letu 2022 in 2023 pa sta zbirko dopolnili še obsežni donaciji dedičev, arhitektovega sina Edvarda Ravnikarja mlajšega in hčere Ane Mavko. Posamični Ravnikarjevi načrti, skice in drugi predmeti so v muzejsko zbirko prišli tudi kot del zapuščin drugih ustvarjalcev² ali preko manjših odkupov oz. donacij zasebnikov.

Prenos zapuščine Edvarda Ravnikarja je izjemnega pomena za arhitekturno zbirko MAO in je eden od njenih konstitutivnih delov. Gre za približno pet tisoč enot dokaj raznovrstnega gradiva: poleg Ravnikarjevih arhitekturnih in urbanističnih načrtov, risb, skic, maket in projektne dokumentacije, ki so najbolj pogosti sestavni deli zapuščin arhitektov, najdemo v zapuščini Edvarda Ravnikarja tudi plakate različnih domačih in tujih oblikovalcev, brošure, razne fotografije, zapiske, pisma in drugo korespondenco, odlikovanja, šolska spričevala, publikacije in knjige, časopisne izrezke, strokovne članke iz tujih revij, risarske pripomočke, Ravnikarjeva slikarska dela, načrte iz Plečnikove šole in za Plečnikove projekte, pri katerih je kot risar sodeloval Ravnikar, študentske vaje Smeri B, diplomske naloge, katerih mentor je bil Ravnikar³ in še marsikaj drugega.

Pri delu z Ravnikarjevo zapuščino smo bili postavljeni pred izziv, kako tako zajeten korpus predmetov sistematizirati, urediti in digitalizirati tako, da bo zbirka postala operabilna, uporabna in obvladljiva, ne da bi pri tem izgubili podatke ali zabrisali proces in okoliščine njenega nastanka.

Muzejski postopki obdelave gradiva in s tem povezane dileme

Pot predmetov tako obsežne zapuščine, kot je Ravnikarjeva, od izvoza gradiva predhodnih lastnikov do trajne hrambe v muzejski zbirki predstavlja precejšen izziv. Pri tem projektu smo sodelovali različni akterji: kustos za arhitekturo, kustosinji dokumentalistki, k sodelovanju pa smo povabili tudi arhitektove nekdanje sodelavce pa tudi raziskovalce in druge strokovnjake arhitektovega dela. Za osnovne dokumentacijske postopke (od priprave vhodnih listov do digitalne hrambe dokumentacije o donaciji zapuščine v muzejski podatkovni bazi Kronos, modul Pridobivanje, kjer so hranjeni vsi podatki vključno z digitalizirano dokumentacijo o pridobitvi: seznam predmetov, darilna pogodba, vhodni obrazec) je poskrbela kustodinja dokumentalistka. Klasifikacija gradiva je bila opravljena s strani kustosa skrbnika arhitekturne zbirke. Pred digitizacijo gradiva, pri kateri sta prav tako aktivno sodelovali kustodinji dokumentalistki vključno s kustosom zbirke, pa je bilo prvotno ob raziskavi posameznih arhitektovih projektov ključno sodelovanje med kustosom zbirke in zunanjimi strokovnjaki, ki so dopolnjevali ključne podatke o predmetu, preden je le ta postal del zbirke. Pri vrednotenju predmetov iz Ravnikarjeve zapuščine (pa tudi drugih zapuščin arhitektov) nam je bilo v pomoč, da smo bili vsi, ki smo bili vključeni v proces urejanja zapuščine, opremljeni vsaj z osnovno predstavo o tem, na kakšen način je potekalo delo v arhitekturnem biroju in kako nastajajo posamični projekti. Načrti in drugo gradivo imajo namreč že v svojem primarnem okolju različno vrednost in funkcijo, odvisno od tega, v kateri fazi procesa nastanejo. Za razumevanje in vrednotenje gradiva je zato ključno, da so sestavni del obdelave in inventarizacije gradiva tudi intervjuji in dokumentiranje delovnega procesa v birojih, od koder je gradivo prišlo oz. kjer imamo še dostop do pričevanj. Ravnikarjev princip dela nam je pojasnila arhitektka Majda Kregar, ki je bila njegova študentka in dolgoletna sodelavka pri številnih ključnih projektih od zgodnjih šestdesetih let do arhiktove smrti.

Ker Ravnikarjevo delo sega tudi izven področja arhitekture in urbanizma, sta pri pregledu materialov občasno sodelovali tudi kustosinja za vizualne komunikacije ter kustosinja za industrijsko oblikovanje.

¹ Kot pedagog je na omenjeni fakulteti deloval med letoma 1946 in 1980 (F. IVANŠEK 1995, str. 13–30).

² Na primer v zapuščini fotografa Janeza Kališnika najdemo številne fotografije (tudi negative), ki prikazujejo Ravnikarjeve stavbe, gradnjo itd..

³ Pri njem je diplomiralo 659 študentk in študentov (N. MUŽIČ 1995, str. 463–484).

Ustrezno vodeni dokumentacijski postopki so bili v začetni fazi ključnega pomena pri nadaljnjem obdelovanju in vrednotenju gradiva. Pri obdelovanju Ravnikarjeve zapuščine smo upoštevali primarne dokumentacijske postopke, od vhoda predmeta, akvizicije, ki zajema bodisi inventarizacijo ali akcesijo predmetov, do ustrezne sledljivosti predmeta v muzeju.

Pri sprejemu obsežnih zapuščin arhitektov, kot je Ravnikarjeva, je muzeju večinoma na razpolago le okvirni popis in približna ocena števila vseh predmetov. Celoten nabor materialov iz Ravnikarjeve zapuščine smo zato najprej natančno pregledali. Prvi cilj je bil ugotoviti, h kateremu projektu pravzaprav sploh sodijo posamični načrti in drugo gradivo, kar pa se je izkazalo za precej zahteven proces, ne le zaradi same količine gradiva, temveč tudi zaradi pomanjkanja informacij o posamičnih predmetih, kot so datacija, podatki o investitorju itd., ki bi nam pri identifikaciji lahko pomagale.

Pred digitalizacijo gradiva je torej s strani odgovornega kustosa, skrbnika arhitekturne zbirke najprej potekal vsebinski pregled materialov, sledila je aktivna faza klasificiranja gradiva, ki je nemalokrat predstavljala dilemo in vprašanje uvrščanja posameznih predmetov v zbirko. Predmetom smo dodelili status muzealije oz. muzejskega predmeta⁴ in ga z naborom različnih podatkov in s pripadajočo digitalno fotografijo vnesli v muzejsko podatkovno bazo Kronos. Slednjo fazo sva izvedli kustosinji dokumentalistki. Digitalna fotografija oziroma skenogrami predmetov smo na Dokumentaciji MAO dokumentirali v modulu za Dokumentacijo kot samostojno enoto s pripadajočimi podatki ter ustvarili povezave na posamezne predmete v inventarni ali akcesijski knjigi. Predmete, ki jih nismo vpisali v inventarno (muzealije) ali akcesijsko knjigo (muzejski predmeti), smo razvrstili v naslednje kategorije: fototeka (fotografije maket, postavitev razstav, itd., slikovna dokumentacija (reprodukcije načrtov, natečajna dokumentacija, ...) in tekstovna dokumentacija (pisma, vabila itd.). Kot že omenjeno, velik del zapuščine predstavlja tudi fotografsko gradivo, ki je precej raznoliko. Del predstavljajo fotografije visoke estetske kvalitete, ki jo jih posneli poklicni fotografi, kot sta na primer Janez Kališnik in Damjan Gale, sicer pa gre v večji meri za posnetke, ki imajo predvsem dokumentarno vrednost in avtor fotografij pogosto ni znan. Te fotografije prikazujejo gradnjo objektov, stanje na terenu pred začetkom gradnje, še zlasti veliko je fotografij maket, najdemo pa tudi fotografije postavitev raznih razstav, pa tudi posnetke, ki prikazujejo Ravnikarja s svojimi študenti na raznih ekskurzijah, pri izdelavi maket in podobno. Med drugim nam podatkovna baza Kronos omogoča tudi digitaliziranje člankov in literature in povezovanje na posamezne predmete. V smislu vrednotenja, klasificiranja muzejskega gradiva se je uporabljena podatkovna baza izkazala za zelo fleksibilno. Glede digitalizacije omenimo še, da večine načrtov zaradi velikih formatov nismo digitalizirali v muzeju, ampak smo sodelovali s profesionalnim podjetjem, ki ima primerno opremo za digitalno reproduciranje tovrstnega gradiva.

V nadaljevanju se bomo nekoliko bolj podrobno lotili predstavitve procesa klasifikacije, saj je arhitekturna zbirka v primerjavi z ostalimi zbirkami, ki jih hranimo v MAO⁵, v marsikaterem pogledu dokaj specifična.

Klasifikacija po definiciji pomeni razvrščanje in fizično urejanje dokumentarnega gradiva oziroma intelektualno združevanje njegove vsebine ter metapodatkov v skladu z določenimi kriteriji, pri čemer je končni cilj omogočiti iskanje in sledljivost dokumentov in informacij.⁶ Razvrščanju se še posebej težko izognemo pri tako obsežni zapuščini, kot je Ravnikarjeva, saj je naš temeljni cilj, da predmeti postanejo pregledni, prepoznavni in uporabni širše, bodisi za muzejske delavce bodisi za raziskovalce in drugo zainteresirano javnosti.

Pri sortiranju pridobljene Ravnikarjeve zapuščine smo ločili gradivo, ki se nanaša na strokovno delo avtorja in gradivo, ki se nanaša na osebno življenje ustvarjalca. V zbirke in dokumentacijo MAO se po *Pravilniku o pridobivanju gradiva za zbirko in dokumentacijo Muzeja za arhitekturo in oblikovanje (MAO) in o vodenju dokumentacije o pridobljenem gradivu v MAO*, primarno uvršča gradivo, ki se nanaša na strokovno delo ustvarjalcev. Gradivo,

⁴ Postopek inventarizacije je formalna oziroma uradna vključitev pridobljenega predmeta v zbirko muzeja, ki ji podeli status muzealije. Akcesijski in inventarizacijski postopek se vsebinsko prekrivata, pri čemer velja, da se v postopku inventarizacije zahteva več podatkov kot v akcesiji, kjer so zapisi skromnejši. Za oba je nujno urejeno lastništvo pridobljenih predmetov. Inventarizirani predmeti ali premični spomeniki, muzealije so kulturni spomeniki lokalnega ali nacionalnega pomena (B. SOSIČ 2021, str. 18; ZVKD-1 2008, 10., 17. in 18. člen).

⁵ MAO hrani poleg arhitekturne zbirke, še zbirko vizualnih komunikacij, industrijskega oblikovanja in fotografije, celotna muzejska zbirka pa je ocenjena na približno sto tisoč predmetov.

⁶ Ribeiro, Fernanda: The Use of Classification in Archives as a Means of Organization, Representation and Retrieval of Information. V: Knowledge Organization 41/ 4, 2014, 319–326; https://www.researchgate.net/publication/297438065_The_Use_of_Classification_in_Archives_as_a_Means_of_Organization_Representation_and_Retrieval_of_Information, 4. 8. 2023.

ki se nanaša na strokovno delo ustvarjalcev s strokovnim delom avtorjev obsega različno dokumentacijo, ki priča o avtorjevih projektih: originalne skice, risbe, makete, fotografije in drugo dokumentarno gradivo. Pri Ravnikarjevi zapuščini prav tako naletimo na tip gradiva, kot so spričevala, diplome, osebni dokumenti, fotografije iz zasebnega življenja ipd. Glede na arhitektov pomen, ki se lahko v našem prostoru meri samo z Jožetom Plečnikom, so dokumenti o potovanjih, izobraževanjih in kvalifikacijah seveda pomemben sestavni del celovite zbirke.⁷ V nadaljevanju smo gradivo sortirali na primarno gradivo, kamor smo uvrstili načrte, skice, risbe, makete, projektne mape, posamezne fotografije in na sekundarno gradivo, kamor smo razvrstili dokumentacijo o predmetu, fototeko, slikovno in tekstovno dokumentacijo. V praksi to pomeni, da smo znotraj podatkovne baze Kronos ustvarjali povezave med primarno in sekundarno dokumentacijo. Na primer predmet (muzealijo, muzejski predmet) smo povezali s fotografijo predmeta, s tekstovno dokumentacijo (tehnično poročilo o projektu), slikovno (kopija fotografije o predmetu) ali digitalno dokumentacijo predmeta (fotografija ali skenogram predmeta). Nedvomno je tovrstno delo od kustosa zbirke zahtevalo dodatno študijo o projektih in terjalo dodatne raziskave. Ob tem se je velikokrat porajala dilema podelitve statusa predmeta.

Največji del Ravnikarjeve zapuščine, pa tudi celotne arhitekturne zbirke MAO predstavljajo arhitekturni načrti, risbe in skice. Na prvi pogled se morda zdi, da se ti predmeti ne razlikujejo kaj dosti od predmetov iz drugih zbirk, ki jih hranimo v našem muzeju, na primer od plakata ali fotelja. A vendar je med njimi bistvena razlika v tem, da sta slednja končni produkt, načrt pa le vmesna stopnja pred končnim rezultatom arhitekturnega procesa: stavbo ali prostorsko ureditvijo. Gre za konstitutivno dilemo vseh arhitekturnih muzejev, kako tovrstno gradivo v muzejskem kontekstu sploh obravnavati. Bomo načrte, risbe in skice tretirali zgolj kot dokumentacijo, ali je vsak omenjen predmet samostojen, izviren avtorski izdelek, torej t.i. muzealija?

O načrtih in drugem »papirnatem« gradivu, ki nastaja v arhitekturnih birojih, lahko razmišljamo na več različnih načinov. Če pogledamo njihovo primarno funkcijo, lahko rečemo, da gre za del procesa spreminjanja prostora – načrt je natančno tehnično navodilo, kako naj bodo na primer izvedeni posamični deli objekta. Ko je stavba zgrajena, so načrti aktualni kvečjemu še v primeru naravnih katastrof, vojn ali pa dotrajanosti stavbe in njihove prenov, ko načrti ponovno prevzamejo svojo primarno funkcijo in nam omogočijo, da obnovimo poškodovan objekt tako, da bo ohranil svoj prvoten izgled.

Dejstvo je, da vsak predmet ne more dobiti statusa muzealije, saj ta označuje predmet, ki predstavlja izrazit dosežek ustvarjalnosti ali je ključen vir za razumevanje (arhitekturne) zgodovine ter njegove povezanosti s sedanjo kulturo.⁸

Potrebno pa je opozoriti, da so tudi tisti predmeti, ki jih nismo razglasili za muzealije, lahko izjemno pomembni za razumevanje na primer posamičnega arhitekturnega projekta. V nekaterih primerih se je namreč izkazalo, da imamo ključne podatke o nekem projektu v dokumentaciji. V Ravnikarjevi zbirki smo obdelali ne-realiziran projekt spomenika zmage na Kubi (Playa Giron v Prašičjem zalivu), ki obsega skice, risbe in načrte. S prvo pridobljeno Ravnikarjevo zapuščino, ki jo je MAO prejel od Fakultete za arhitekturo, so bili med njimi omenjeni načrti, vendar so do nedavnega ostajali v podatkovni bazi Kronos kot neznan projekt. Ko smo prejeli še drug del zapuščine s strani Edvarda Ravnikarja mlajšega, smo s prejeto dokumentacijo in ostalimi skicami omenjenega projekta prišli do rešitve in identificirali predmet kot celoto. Prav omenjeni primer je dokaz, da pri dokumentaciji ne govorimo o »tretjerazrednih« predmetih, ampak predstavlja v določenih primerih ključen vir informacije, ki ustvarja celoto v zbirki.

⁷ Ravnikar in Plečnik sta v slovenskem prostoru edina primera, kjer poleg arhitekturne dokumentacije zbiramo tudi dokumentacijo o arhitektu samem.

⁸ B. SOSIČ 2021, str. 18–20.

POVZETEK

Pri delu z obsežno zapuščino Edvarda Ravnikarja se je znova izkazalo, da se pri muzejskem delu ne smemo zadovoljiti z golim (fizičnim) ohranjanjem predmetov. Če niso primerno urejeni, ovrednoteni, dokumentirani in digitalno dostopni, predmeti ostajajo nemi. Urejena zbirka je šele začetek, osnovna platforma za konkretne raziskave, poglobljen študij in razstave, hkrati pa omogoča, da se delo ustvarjalcev končno tudi celostno ovrednoti. Digitalno dostopna zapuščina Edvarda Ravnikarja prispeva k popularizaciji ustvarjalca, pospeši procese raziskovanja, ščiti originalno gradivo ter omogoča tudi raziskovanje »na daljavo«, kar je še posebej pomembno v Ravnikarjevem primeru, saj v zadnjih letih opažamo vse večje povpraševanje po gradivu tudi s strani tujih raziskovalcev.

LITERATURA IN VIRI

IVANŠEK, France in Marta Ivanšek: Življenjepis Edvarda Ravnikarja. V: France Ivanšek (ur.), *Hommage à Edvard Ravnikar 1907–1993*. Ljubljana: samozaložba, 1995, 13–30.

MUŽIČ, Neva: Popis diplomantov pri prof. E. Ravnikarju 1945 –1981. V: France Ivanšek (ur.), *Hommage à Edvard Ravnikar 1907–1993*. Ljubljana: samozaložba, 1995, 463–484.

RIBERIO, Fernanada: The Use of Classification in Archives as a Means of Organization, Representation and Retrieval of Information. V: *Knowledge Organization* 41/ 4, 2014, 319– 326; <https://www.researchgate.net/publication/297438065_The_Use_of_Classification_in_Archives_as_a_Means_of_Organization_Representation_and_Retrieval_of_Information>, 4. 8. 2023.

SOSIČ, Barbara: Pridobivanje predmetov: akcesija in inventarizacija. V: Barbara Sosič (ur.), *Priročnik za dokumentiranje muzejskih zbirk*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2021, 18–20.

ZVKD-1 - Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS, 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16, 21/18 – ZNOrg in 78/23 – ZUNPEOVE), 15. februar 2008.

SUMMARY

Working with Edvard Ravnikar's extensive legacy showed (once again) that museum work constitutes far more than the mere (physical) preservation of objects. Unless they are properly organised, evaluated, and digitally accessible, objects do not have a voice. An organized collection is only the beginning, a basic platform for concrete research, in-depth study and exhibitions, but at the same time it also allows us to finally and comprehensively evaluate the author's work. Digitally accessible, the legacy of Edvard Ravnikar promotes his work in the public, facilitates research processes, and allows for "remote" research, which is especially valuable for foreign researchers, who have shown increased interest in Ravnikar's work in recent years.

Mladen Bačić
kustos, Galerija Božidar Jakac
dokumentacija@galerija-bj.si

Digitizacija dokumentacijskega fonda Miroslav Zdovc in dileme likovnega muzeja pri valorizaciji dokumentarnega gradiva

Digitisation of the Miroslav Zdovc Photographic Archive and the Dilemmas of a Fine Arts Museum in the Valorisation of Documentary Material

IZVLEČEK

V Galeriji Božidar Jakac od leta 2021 poteka proces celostne digitizacije dokumentacijskega fonda mojstra fotografije Miroslava Zdovca (1929-2009), ki poleg papirnega gradiva obsega tudi 12.229 enot fotografskega gradiva. Prispevek predstavi dokumentacijske postopke obdelave fonda, pri čem se osredotoča na vprašanja valorizacije dokumentarnega gradiva in dileme likovnega muzeja pri izbiranju in določanju predmetov predvidenih za inventarizacijo.

Ključne besede: dokumentarno gradivo, digitizacija, valorizacija, inventarizacija

ABSTRACT

Since 2021, in the Galerija Božidar Jakac – Museum of Modern And Contemporary Art, we are processing the personal archival material of the photographer Miroslav Zdovc (1929-2009), which in addition to paper material also includes 12.229 units of photographic material.

The paper presents specific process of documentation procedure of that material and the dilemmas of the art museum by selecting and determining object intended for accession.

Keywords: documentary material, digitization, valorization, accession

Miroslav Zdovc (1929-2009) je bil rojen v Ponikvi pri Celju. Za fotografa se je izučil pri Josipu Pelikanu. Leta 1947 se je preselil v Ljubljano in delal pri Fotoliku –založbi specializirani za razglednice, nato se je leta 1951 zaposlil v Muzeju narodne osvoboditve. Leta 1954 se je zaposlil v Moderni galeriji in leta 1955 opravil mojstrski izpit. Leta 1969 je postal fotograf na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Od leta 1979 do upokojitve deluje kot neodvisni fotograf.

Slika 1: Avtoportret v delovnem prostoru na ALU, 70. leta (foto: Miroslav Zdovc; bNEG KODAK 5075 24x36 mm).

Bil je član Fotogrupe ŠOLT – Ljubljana, Društva oblikovalcev Slovenije in Kabineta slovenske fotografije v Kranju. Od leta 1973 se je intenzivneje ukvarjal z barvno fotografijo. Na področju uporabne fotografije je bil specialist za fotografske predstavitve del likovnih umetnikov. Bil je avtor ali soavtor več likovnih monografij in številnih katalogov.

Slika 2: Foto grupa ŠOLT, nedatirano (foto: Miroslav Zdovc; bNEG SAKURACOLOR 400 24x36 mm).

Leta 1986 je pripravil pregledno razstavo v Lamutovem likovnem salonu v sklopu Galerije Božidar Jakac. Leta 2004 je ob svoji 75-letnici pripravil razstavo v Galeriji Miklova hiša v Ribnici, leta 2009 pa je ob svoji 80-letnici imel pregledno razstavo v Mestni galeriji Ljubljana. (M. COLNER 2023, str. 158)

Umetniško ustvarjanje Miroslava Zdovca se osredotoča na pejsaže, portrete, akte, dokumentarno fotografijo, eksperimentalno fotografijo ter kombinacijo fotografije in grafičnih tehnik.

Slika 3: Brez naslova, 70. leta (foto: Miroslav Zdovc; čbNEG ILFORD NP4 HYPERSENSITIVE PANCHROMATIC 56x56 mm).

S sistematično obdelavo fotografskega gradiva Miroslava Zdovca, ki so ga dediči po njegovi smrti podarili Galeriji Božidar Jakac smo začeli leta 2021. Za preglednost in lažjo uporabo fonda sva s kolegom kustosom Miho Colnerjem najprej izdelala Popisno knjigo dokumentacijskega fonda Miroslav Zdovc. Pri popisovanju enot smo sledili originalni organizaciji ter avtorjevemu poimenovanju materiala. Vsebina je bila podana zelo skopo, na asociativni ravni, zapisana na kartonske zaščite za negative, kartonske škatle za foto papir ali preprosto na papir v katerem so bili oviti negativni filma. Kontekst originalne organizacije, kjer je avtor združeval gradivo ne samo po obliki (negativi, diapozitivi, pozitivni, papirno gradivo) temveč tudi po vsebini, časovnih obdobjih, in po namenu uporabe, nam je pomagal pri rekonstrukciji določenih metapodatkov, ter smo z večjo gotovostjo lahko datirali material.

Struktura fotografskih enot v fondu:

čbNEG	7.010
čbPOZ	2.393
bNEG	797
bPOZ	1.079
DIA	888
NEG na steklu	7
kontaktne kopije	55
SKUPAJ	12.229

Torej, skupaj 12.229 enot fotografskega gradiva od katerih so približno 2/3 negativi oz. diapozitivi, 1/3 pa pozitivni, ki se le deloma ujemajo z negativni v fondu, tako da je število posnetkov z različno vsebino večje od števila enot fotografskega gradiva.

Poleg fotografskega gradiva fond vsebuje še papirno gradivo (časopisne članke, korespondenco, dopise, zloženke, kataloge, vabila), ki po obsegu tvori približno 1/10 fonda (po številu digitalizatorov). Papirno gradivo fonda je vseskozi bilo v pomoč pri kontekstualizaciji fotografskega gradiva.

Popisna knjiga fonda tako vsebuje 6 sklopov, toliko kot je bilo večjih škatel v katerih je bilo združeno gradivo. Fotografije večjih formatov, ki so bile izdelane z namenom razstavljanja, nekatere kaširane na različne nosilce (karton, lesonit, iverka, kapa plošče, mediapan) so bile popisane v 7. sklop popisne knjige.

Tako koncipirana popisna knjiga fonda je bila osnova za naslednjo fazo - digitizacijo gradiva. Najprej smo se osredotočili na Zdovčevo umetniško produkcijo (fotografsko gradivo, ki je nastajalo z namenom avtorskega umetniškega ustvarjanja), ker je kot primarni smoter obdelave fonda bila predvidena fotografska razstava, pozneje poimenovana *Fragmenti časa: Miroslav Zdovc in fotografska scena* (2023). Ta pristop je v začetku narekoval tako imenovani »Ad hoc« uporabniški koncept digitizacije (M. HORVAT in M. NOVAK 2014, str. 155 in 158), s to razliko, da je ad hoc digitizirana posamezna popisna enota fotografskega gradiva. Tako so postopno digitizirane vse popisne enote z določeno vsebinsko označbo:

1. Umetniška produkcija
2. Dokumentarna fotografija
3. Reprodukije
4. Osebnostne fotografije

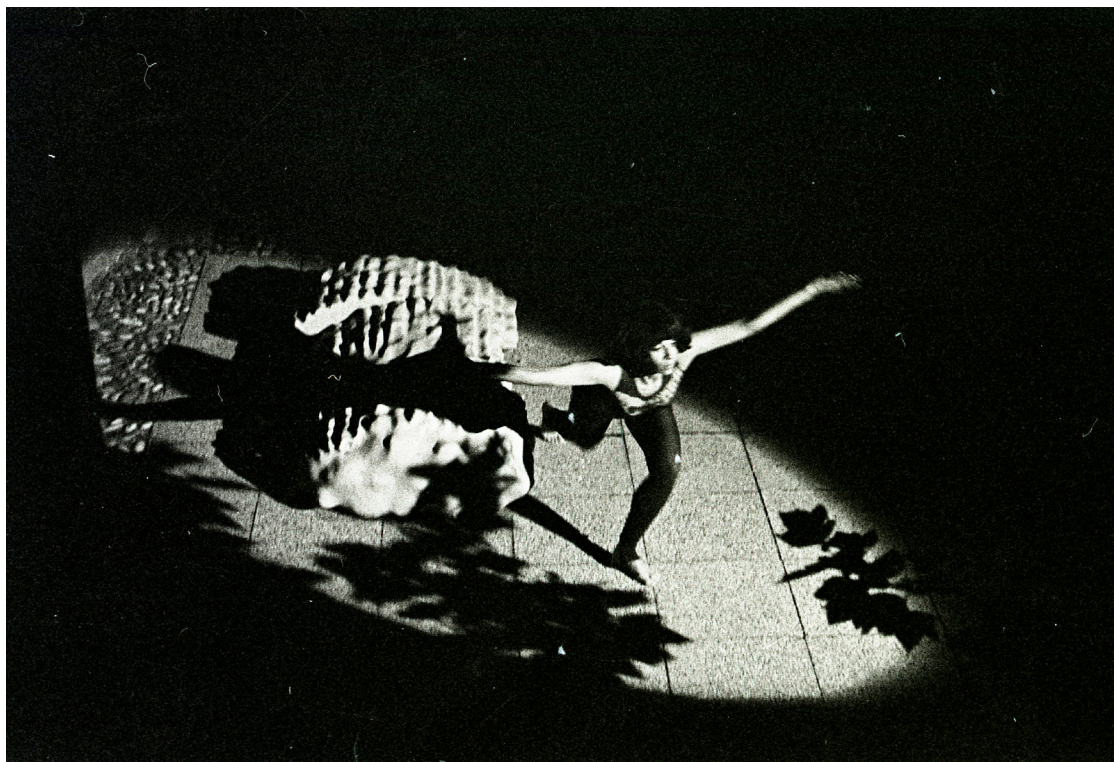
Takšna razporeditev vsebine že nakazuje intenco likovnega muzeja pri valorizaciji dokumentarnega gradiva.

Kot umetniško produkcijo razumevamo gradivo, ki je bilo ustvarjeno z namenom likovnega razstavljanja, kot tudi gradivo ki je nastalo v procesu umetniškega ustvarjanja. Posamezna popisna enota npr. vsebuje več enot fotografskega gradiva z istim motivom izmed katerih je avtor izbral primerne za razstavljanje. Takšno gradivo ponazarja umetniški proces avtorja in je primarnega značaja. Umetniška produkcija dokumentacijskega fonda je bila v celoti digitizirana.

Slika 4: Brez naslova, 80. leta (foto: Miroslav Zdovc; bDIA KODAK 56x56 mm).

Dokumentarno fotografijo Miroslava Zdovca bi lahko razdelili na tisto, ki je nastala z namenom likovnega razstavljanja in tisto, ki nima takšnega potenciala. Npr. dokumentiranje otvoritev in postavitvev razstav v slovenskem kulturnem prostoru. Dokumentarna fotografija je bila v celoti digitizirana.

Slika 5: Performans Jasne Knez ob otvoritvi razstave Janeza Lenassija v Emonski kleti, 1975 (foto: Miroslav Zdovc; čbNEG ORWO 24x36 mm).

Slika 6: Pomlad v ateljeju, 1982. Skupinska razstava v ateljeju Mladena Jernejca na Mestnem trgu v Ljubljani (foto: Miroslav Zdovc; čbNEG ORWO NP22 55x55 mm).

Slika 7: Postavljanje kipa Barjanec Toneta Lapajne na Vrhniki, 1981 (foto: Miroslav Zdovc; čbNEG ORWO HP6L NP22 24x36 mm).

Slika 8: Brez naslova, 1976 (foto: Miroslav Zdovc; bDIA 56x56 mm).

Reproduciranje umetniških del spada v področje uporabne fotografije. Za naš namen predstavitve avtorja je to gradivo bilo sekundarnega pomena in zaradi časovnih in kadrovskih omejitev ni še digitizirano.

Osebnе fotografije razumemo kot tiste, ki so nastale za osebno rabo (družinske fotografije, privatna prijateljska druženja, pogrebi, itn.). Tovrstno gradivo smo le delno digitizirali.

Do sedaj so bile inventarizirane le tiste fotografije večjega formata, ki so v preteklosti že bile razstavljene, ker jih je sam avtor izbral kot reprezentativne. Za tak purističen pristop smo se odločili zaradi dilem in etičnih vprašanj, ki so se porajale pri obdelavi dokumentacijskega fonda. Ali smemo in pod katerimi pogoji inventarizirati in s tem v umetniški opus Miroslava Zdovca pridodati dela za katera ne vemo, ali bi jih tudi avtor v njega umestil? Negative bi lahko likovno primerjali z grafičnimi ploščami in bi v našem primeru izdelave pozitivov razumevali kot posthumne odtise, s tem da pri tem manjka izrez foto-posnetka, ki je pomembna avtorska intervencija pri določanju končnega umetniškega vtisa pri fotografiji.

Vsekakor smo v razstavo in razstavni katalog vključili številno reprezentativno fotografsko gradivo Miroslava Zdovca po izboru kustosa razstave, vendar to gradivo tiskano na kapa plošče ostaja v akcesiji do drugačne odločitve.

Celotno gradivo dokumentacijskega fonda, ki je v vmesni fazi digitalizacije fonda še razporejeno na originalnih lokacijah, digitizirano pa v digitalnih mapah, nameravamo po končani digitizaciji vpisati v fototeko programa Galis, s čem bo digitalizacija fonda zaključena, kar bo olajšalo nadaljnjo uporabo kustosom in strokovni javnosti. Do takrat bo za referenčno uporabo fonda primerna popisna knjiga.

Po končani digitalizaciji bo potrebno grupirati vrste gradiva za zagotavljanje optimalne hrambe.

Poseben status v opusu Miroslava Zdovca imajo portretne fotografije umetnikov v njihovih ateljejih, kot tudi fotografije, ki so nastale na podlagi osebnega prijateljstva avtorja z umetniki, naj tukaj omenimo le dva: Franceta Slano in Toneta Lapajno. Številne fotografije etnografskega značaja, mestnih in vaških vedut, portreti naključnih ljudi ter intimni fragmenti vsakdanjika pa ostajajo priče minljivosti.

LITERATURA IN VIRI

COLNER, Miha (ur.): *Fragmenti časa: Miroslav Zdovc in fotografska scena*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac – Muzej moderne in sodobne umetnosti, 2023.

Dokumentacijski fond Miroslava Zdovca. Galerija Božidar Jakac – Muzej Moderne in sodobne umetnosti, Kostanjevica na Krki.

HORVAT, Mojca in **NOVAK, Miroslav**: Posebnosti digitalizacije arhivskega gradiva in strokovna obravnava. V: *Knjižnica* 58/ 1-2, 2014, 151–177.

SUMMARY

Miroslav Zdovc began his photographic career in the 1950s. Since 1973, he has been intensively involved in color photography, focusing his artistic creation on landscapes, nudes, experimental and documentary photography, and a combination of photography and graphic techniques.

We approached the processing of his personal archive material as the supporting activity of setting up the exhibition *Fragments of Time: Miroslav Zdovc and Photography Scene* (October 2023 - March 2024) at the Galerija Božidar Jakac – Museum of Modern And Contemporary Art.

We started specific documentation procedure of processing that material by inventorying of the photography and paper material. The digitization process was focused on his original artistic production and documentary photography.

We printed some photographs for the purpose of the exhibition out of negatives and slides from his personal archive but we decided not to include them into the Museum's accession book, because this would be an intervention in the author's oeuvre.

The oeuvre of Miroslav Zdovc is particularly important because he portrayed artists in their studios and he documented the openings of exhibitions and different kind of interventions in the Slovenian cultural space. In his inheritance there are numerous photos of an ethnographic nature, of city and village views, portraits of random people, and intimate fragments of everyday life remain as the witnesses to the spirit of his time.

Metka Štrajhar

arheologinja, kustosinja, konservatorica za nepremično kulturno dediščino
samozaposlena v kulturi,
metkastrajhar@yahoo.com

Helena Rismondo

kustosinja, Muzej in galerije mesta Ljubljane
helena.rismondo@mgml.si

Upravljanje originalnih in popolnih arhivov arheoloških najdišč v Arheološkem centru MGML

The Management of Original and Complete Archives of Archaeological Sites at the Archaeological Centre MGML

IZVLEČEK

Arheološki center MGML izvaja upravljanje originalnih in popolnih arhivov arheoloških najdišč s celovitim pristopom, organizacijo, urejanjem, muzealizacijo, arhiviranjem, shranjevanjem v varnem in stabilnem okolju, spremljanjem in vzdrževanjem pogojev hrambe ter omogoča javno dostopnost arheoloških podatkov in gradiv. Zaradi porasta predanih arhivov najdišč in velikega obsega gradiva, ki še čaka na predajo in je trenutno še v začasni hrambi izvajalcev raziskav, smo okrepili prizadevanja pri optimizaciji in racionalizaciji prostora, vzpostavljamo pogoje za hrambo občutljivega gradiva ter organiziramo, urejamo in digitaliziramo dokumentarne arhive. Glede na izkušnje in analizo problematike smo uvedli dodatne korake protokola prevzema arhivov. Poleg Poslovnika Arheološkega centra (2021, dopolnitve 2022), ki opredeljuje dela in naloge centra, smo pripravili Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča (2021) za vse predane arhive pred septembrom 2022 in Navodila za način predaje arhivov najdišč v Arheološki center MGML (2023), ki opredeljujejo načine pakiranja gradiva skladno z muzejskimi standardi. S tem vzpostavljamo preglednejši sistem in učinkovitejši dostop do arheoloških arhivov ter ustvarjamo trajnostni model za njihovo upravljanje.

Ključne besede: Arheološki center, arhivi arheoloških najdišč

ABSTRACT

The Archaeological Center MGML manages the original and complete archives of archaeological sites with a comprehensive approach, including organization, systematization, musealization, archiving, storage in a safe and stable environment, monitoring and maintaining storage conditions, and enabling public access to archaeological data and materials. Due to the increase in the number of archived site collections and the large volume of materials awaiting transfer, currently in temporary storage by the research teams, we have intensified efforts to optimize and rationalize space, establish conditions for the storage of sensitive materials, and organize, systematize, and digitize documentary archives. Based on experience and an analysis of the issues, we have introduced additional steps in the archival transfer protocol. In addition to the Archaeological Center's Code of Practice (2021, additions 2022), which defines the center's tasks and responsibilities, we have prepared the Transfer Record for Archaeological Site Archives (2021) for all archives transferred before September 2022, and the Guidelines for the Transfer of Site Archives to the Archaeological Center MGML (2023), which define the proper packaging of materials in accordance with museum standards. With these measures, we are establishing a more transparent system and more efficient access to archaeological archives, while creating a sustainable model for their management.

Keywords: The Archaeological Center, archaeological archives

UVOD

Arhivi arheoloških najdišč so po svoji naravi specializirani ter pomemben kulturni, dediščinski in raziskovalni vir. V skladu z nacionalnimi predpisi je arhiv arheološkega najdišča rezultat raziskave posameznega arheološkega najdišča, skupaj z vsemi arheološkimi najdbami, vzorci in celotno dokumentacijo, ki spremlja arheološko raziskavo in poizkopavalno oziroma potersko obdelavo. Biti mora trajno hranjen kot zbirka, in sicer tako, da omogoča dostop strokovni in širši javnosti.

Upravljanje arhivov arheoloških najdišč je srečevanje z različnimi in specifičnimi izzivi. Zahteva kombinacijo specializiranega znanja, tehničnih veščin ter finančnih in kadrovskih virov. Upravljanje arheoloških arhivov zahteva celovit pristop, skrb za organizacijo, urejanje, muzealizacijo, arhiviranje, shranjevanje v varnem in stabilnem okolju zaradi občutljivosti na okoljske dejavnike, spremljanje in vzdrževanje pogojev hrambe, izvajanje ustreznih ukrepov za zagotavljanje trajnosti ter javno dostopnost arheoloških podatkov in gradiv, pomembnih za ohranjanje arheološke dediščine.

Ekipa Arheološkega centra Muzeja in galerij mesta Ljubljane (v nadaljevanju: AC MGML) si prizadeva, da bodo imeli vsi arheološki projekti na območju pristojnosti MGML, ki vključujejo pridobivanje ali ustvarjanje podatkov in/ali arheoloških materialov (najdb), stabilen, urejen in dostopen arhiv. Vsi sodelujoči so odgovorni za to, da je arhiv ustvarjen v skladu s Pravilnikom o arheoloških raziskavah (Uradni list RS, št. 3/13 in 56/22) in sestavljen z dosledno uporabo predpisanih metod in postopkov, ki so opredeljeni v internem Poslovniku Arheološkega centra Muzeja in galerij mesta Ljubljane (2021, dopolnitve 2022) ter ni izpostavljen nepotrebnemu tveganju za poškodbe ali izgubo. Odgovornost skrbnikov arhivov arheoloških najdišč v AC MGML je, da so urejeni in shranjeni v skladu z uveljavljenimi ali celo nadgrajenimi standardi za dolgoročno ohranjanje ter dostopni za uporabo, kar je opredeljeno v Navodilih izvajalcem raziskav glede načinov predaje arhiva arheološkega najdišča (2023) in Primopredajnem zapisniku arhiva arheološkega najdišča (2023). Nadaljnja uporaba arhivov lahko vključuje ponovno analizo podatkov, reinterpreteracijo rezultatov raziskav, ki privede do novega razumevanja odkritih predmetov ali struktur, ter ponovno objavo ugotovitev ali predstavitev evidence in/ali gradiva v kontekstu (Chartered Institute for Archaeologists 2014, b. n. s.).

Upravljanje originalnih in popolnih arhivov arheoloških najdišč v AC MGML

Na podlagi revizije preteklega dela in v perspektivi naraščajočega števila predaj arhivov arheoloških najdišč, pri čemer naj bi glede na izdana kulturnovarstvena soglasja zadnjih dvajsetih let v trajno hrambo muzej do leta 2026 prejel okvirno še 2000 arhivov najdišč, in ob predpostavki, da v prostorih centra trenutno hranimo okrog 10.000 škatel arheoloških najdb, vzorcev in gradbenega materiala, je bila leta 2019 sprejeta odločitev o vzpostavitvi samostojnega Arheološkega centra MGML. Mestna občina Ljubljana je kot ustanoviteljica javnega zavoda MGML v Strategijo razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2016–2019 (2016) uvrstila ustanovitev Arheološkega centra, Strategija razvoja Muzeja in galerij mesta Ljubljane 2016–2020 (2016) pa je opredelila njegovo organizacijsko umestitev (P. JANEŽIČ in H. ŠTRAJHAR 2021, 67–72). Z iztekajočo se Strategijo razvoja Muzeja in galerij mest Ljubljane 2021–2025 (2021) pa je bil opredeljen cilj razvoja Arheološkega centra kot novega inkubatorja kulturnega dogajanja v nakupovalnem središču BTC z izvedbenimi ukrepi.

S temi podlagami se je AC MGML lotil reševanja izziva prostorskih zmogljivosti, in sicer tako, da bi zagotovili pogoje za dolgoročno hrambo arhivov najdišč, njihovo upravljanje in dostopnost.

Od začetka delovanja leta 2020 do zaključka leta 2023 je AC MGML kot pristojna muzejska ustanova prejel 993 kulturnovarstvenih soglasij za raziskavo in odstranitev arheološke dediščine (opomba: v zadnjih dvajsetih letih prejetih okvirno 3000 soglasij), 269 poročil o izvedbi raziskave (opomba: doslej vseh predanih poročil je 869) in okvirno 180 arhivov arheoloških najdišč v stalno hrambo.

Zaradi številčnosti predanih arhivov najdišč, predvsem zaradi velikega obsega gradiva, ki je trenutno še v začasni hrambi izvajalcev raziskav, smo okrepili prizadevanja pri organizaciji in urejanju prostorskih zmogljivosti z racionalizacijo prostora pri postavitvi regalov in sistematični urejenosti vsebnikov z gradivom. Vzpostavljamo pogoje za hrambo občutljivega gradiva ter organiziramo, urejamo in digitaliziramo dokumentarne arhive.

AC MGML je prav tako pridobil dodaten prostor v upravljanje na Papirniškem trgu v Ljubljani za hrambo kulturno občutljivega gradiva, človeških kostnih ostankov. Spoštljiva in varna hramba kosti je urejena v skladu z Icomovim kodeksom muzejske etike (ICOM 2005), pri čemer smo se med posameznimi fazami dela urejanja gradiva in prostora srečevali z izzivi in problemi s praktičnega in etičnega vidika (H. RISMONDO 2023, 83–87).

Glede na izkušnje in analizo aktualne problematike pri prevzemih arhivov (M. HORVAT idr. 2018, M. HORVAT idr. 2019, b. n. s.) smo uvedli dodatne korake protokola prevzema arhivov in hrambe ter določili natančnejša pravila dostopa do ponovne uporabe gradiva (izposoja). Poleg Poslovnika Arheološkega centra Muzeja in galerij mesta Ljubljane (2021, dopolnitve 2022), ki opredeljuje dela in naloge centra, smo pripravili Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča (2021) za vse predane arhive pred septembrom 2022 in Navodila za način predaje arhivov najdišč v AC MGML (2023), ki opredeljujejo načine pakiranja gradiva skladno z muzejskimi standardi (K. PERRIN idr. 2014, b. n. s.). S tem vzpostavljamo preglednejši sistem in učinkovitejši dostop do arhivov (M. ŠTRAJHAR, M. HORVAT, M. SKRT 2023, 47–52). Prav tako smo določili navodila za dostop do gradiva, ki se hrani v AC MGML in njegovo izposajo ter odgovornosti posameznih akterjev, roke izvedbe ter nujnost natančnih in preglednih seznamov gradiva, namenjenih izposoji.

V veliko pomoč pri delu z arhivi je leta 2024 uvedena nova verzija muzejske informacijske podatkovne zbirke *Kronos2*, ki omogoča avtomatizacijo in obvladovanje vseh muzejskih procesov, preko 150 šifrantov pa olajša in standardizira vnose ter omogoča lažji nadzor in klasifikacijo zapisov, sprotno sledenje statusu gradiva in zmanjševanje potreb po fizični manipulaciji s predmeti (M. ŠTRAJHAR in M. SKRT 2024, 89–95).

Prevzem arhiva arheološkega najdišča

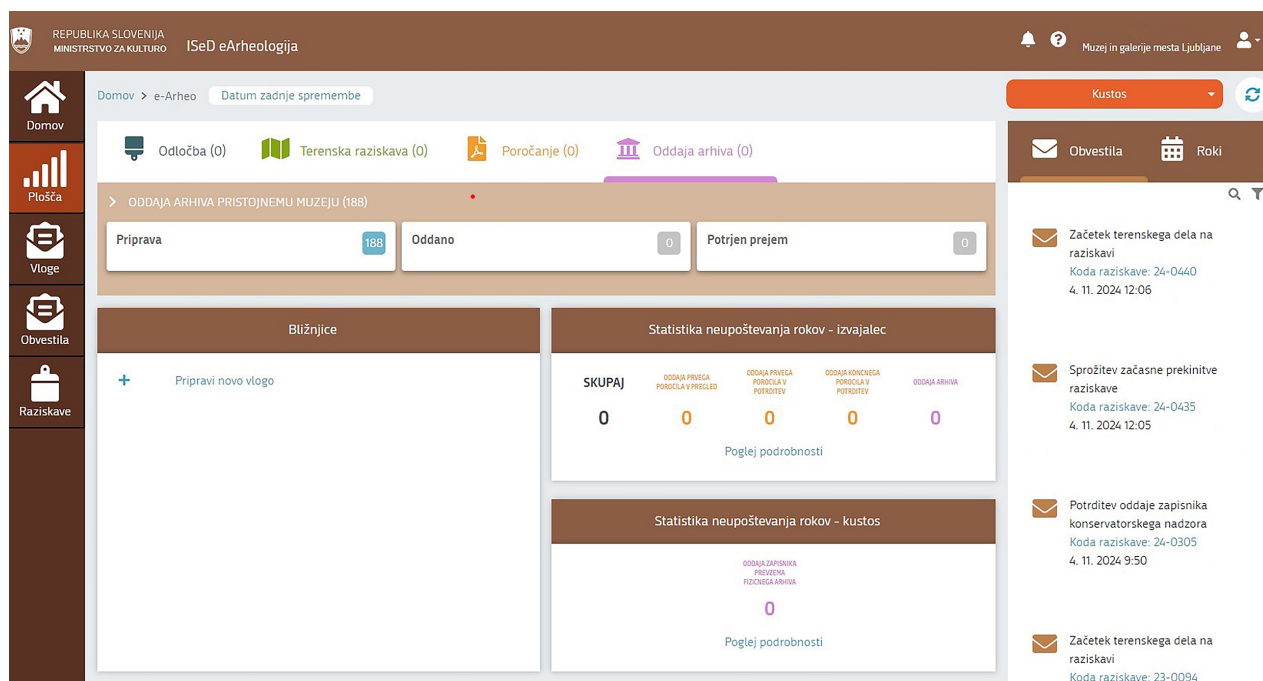
Prevzem arhiva poteka na dva načina, predstavljena po korakih:

1. pred uvedbo aplikacije eArheologija (arhivi, nastali do avgusta 2022):

- Izvajalec raziskave, ki predaja arhiv arheološkega najdišča, mora obvestiti AC MGML o predaji popolnega in originalnega arhiva arheološkega najdišča vsaj 10 delovnih dni pred predvidenim datumom predaje.
- Izvajalec raziskave, ki predaja arhiv arheološkega najdišča, mora vnaprej sporočiti časovno obdobje posameznega arhiva najdišča, vrsto in količino najdb, vzorcev in dokumentacije ter v ta namen izpolniti Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča.
- Ko od izvajalca raziskave dobi podatke o arhivih, odgovorna oseba AC MGML namero o predaji posreduje odgovornemu kustosu in se dogovori za datum prevzema.
- Odgovorni kustos ali pooblaščen oseba pregleda predani arhiv arheološkega najdišča in če je predani arhiv ustrezen, podpiše Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča. S tem muzej prevzame arhiv arheološkega najdišča v trajno hrambo.

2. po uvedbi aplikacije eArheologija (Informacijski sistem eDediščina, Ministrstvo za kulturo, aplikacija vzpostavljena septembra 2022)

- V aplikaciji eArheologija izvajalec raziskave najavi predajo arhiva arheološkega najdišča. Pred tem z odgovorno osebo v AC MGML uskladi datum predaje.
- V AC MGML se izvede fizična predaja in prevzem, pregled ter potrditev popolnosti in originalnosti arhiva. Kustos MGML ima 30 dnevni rok za pregled in potrditev.
- Če je arhiv najdišča primerno urejen in popoln, se podpiše Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča, ki ga kreira aplikacija eArheologija, nato pa ga odgovorna oseba AC MGML ponovno naloži v sistem ter potrdi predajo arhiva najdišča.

Slika 1: aplikacija ISeD eArheologija: prikaz oddaje arhiva pristojnemu muzeju (vir: Ministrstvo za kulturo; <https://ised.gov.si/app/arheo/plosca>, 4. 11. 2024).

Obdelava arhiva arheološkega najdišča

Po prevzemu sledi obdelava originalnega in popolnega arhiva arheološkega najdišča, ki poteka na sledeči način:

- Obdelava arhiva arheološkega najdišča v AC MGML se začne, ko odgovorni kustos formalno potrdi novo pridobitev z ustreznim zapisom v zbirki Pridobivanje v sistemu *Kronos 2*. Sistem kreira kodo, na katero se vežejo vsi podatki obravnavanega arhiva.
- Odgovorna oseba AC MGML poročilo raziskave arheološkega najdišča vpiše v muzejsko podatkovno zbirko Druga dokumentacija in ga poveže z ustreznim zapisom v muzejski podatkovni zbirki Evidentirane lokacije in Pridobivanje.
- Najdbe, vzorci in dokumentacija arhiva arheološkega najdišča se primarno obdelajo. Določijo se obseg, sestava, stanje ter okvirne kulturne in kronološke opredelitve najdb. Najdbe se muzealizirajo, začasno shranijo v AC MGML in po izvedeni inventarizaciji trajno hranijo v depozitu MGML v Tehnološkem parku v Ljubljani. Vzorci arhiva arheološkega se muzealizirajo in trajno hranijo v AC MGML, fizična dokumentacija pa se po izvedeni muzealizaciji preda v trajno hrambo Dokumentacijski službi MGML.
- Odgovorna oseba AC MGML poskrbi za prenos prevzetega digitaliziranega tekstualnega, grafičnega in slikovnega dela arhiva najdišča, datoteko imenuje tako, da je njeno ime enako kodi raziskave. Digitalni del arhiva se hrani v muzejski bazi *Kronos 2*, v njeni Digitalni zbirki. Digitalni zapisi so tako shranjeni na lastnem strežniku v matični hiši in mrežnih diskih na oddaljeni lokaciji. Izvaja se varnostno kopiranje vseh podatkov (»full back up«) v dnevni intervalih, ki jih zagotavljajo zunanji vzdrževalci informacijskega sistema. Posebno varnostno kopijo sistema za muzejsko dokumentacijo zagotavljajo še vzdrževalci sistema *Kronos*.

The screenshot shows the 'KRONOS' software interface. The top navigation bar includes 'Dokumentacija', 'Databaze', 'Obrazi', and 'Povezave'. The main content area is divided into two panels. The left panel lists several records, with the first one selected: 'T0002815 DOKUMENTACIJA'. The right panel displays the details of this record. The record is a 'Poročilo o arheološki raziskavi' (Archaeological Excavation Report) from 2013, conducted by the 'Zavod za varovanje in digitalizacijo kulturne dediščine' (Institute for the Protection and Digitalization of Cultural Heritage). The report describes the excavation of a Roman villa in the vicinity of the Dušanovo pri Bistri archaeological site. The right panel also shows a list of related records and a 'Povezava' (Link) section with various identifiers.

Slika 2: *Kronos2* - primer modula Dokumentacija – vpis Poročila raziskave arheološkega najdišča.

ZAKLJUČEK

Z ustanovitvijo Arheološkega centra so bili pridobljeni novi manipulativni in ogledni prostori za prihodnje pridobitve gradiva ter njegovo obdelavo in hrambo. Predvidoma smo za nekaj let ustavili iskanje novih rešitev v okviru prostorske depojske problematike na ravni muzeja. V vmesnem času bomo stremeli k optimizaciji z nabavo dodatne opreme za arhiviranje (premični regali za trajnejše skladiščenje, ognjevarne omare ipd.), vzpostavitvi prostora za hrambo občutljivega gradiva in k drugim prilagoditvam v prostoru (montaža senčil s horizontalnimi letvami preko celotne frontalne steklene površine objekta). Muzejska podatkovna zbirka *Kronos 2* bo v prihodnosti omogočala manipulacijo z gradivom z uporabo QR kod, kar najavlja korak naprej pri rokovanju z gradivom, tako glede zmanjšanja možnosti pojavljanja napak zaradi človeškega faktorja kot povečanja hitrosti izvajanja procesov pridobivanja, muzealizacije in trajne hrambe arhivov najdišč.

Kot ustanova s sistematičnim in celovitim pristopom je MGML pripravljen na učinkovito upravljanje muzejskih zbirk za izboljšanje njihove fizične in digitalne dostopnosti v skladu s strateškimi usmeritvami Nacionalne strategije za muzeje in galerije za obdobje 2024–2028.

LITERATURA IN VIRI

BATIČ, Nejka, Ralf Čeplak Mencin, Marjeta Mikuž in Gregor Moder: *Icomov kodeks muzejske etike*. Ljubljana: Društvo ICOM, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor, 2005.

HORVAT, Martin, Matija Skrt, Polona Janežič in Metka Štrajhar: Obdelava arhivov arheoloških najdišč v muzeju in galerijah mesta Ljubljane. V: Petra Stipančič in Andrej Gaspari (ur.), *Arheologija v letu 2018 dediščina za javnost. Zbornik povzetkov, 21. Strokovno srečanje Slovenskega arheološkega društva Ljubljana - Narodni muzej Slovenije – Metelkova 3.–4. april 2019*. Ljubljana: 2019.

HORVAT, Martin, Matija Skrt, Polona Janežič in Metka Štrajhar: Muzej in galerije mesta Ljubljane – novosti v letu 2019 na področju arheologije. V: *Arheologija v letu 2019 dediščina za javnost, Zbornik povzetkov, 27. Strokovno srečanje Slovenskega arheološkega društva na spletni videokonferenci*, 2020.

Informacijski sistem eDediščina, Ministrstvo za kulturo, dostop pooblašcene osebe pristojnega muzeja MGML; <https://ised.gov.si/app/arheo/plosca>, 4. 11. 2024.

JANEŽIČ, Polona, Metka Štrajhar: Arheološki center Muzeja in galerij mesta Ljubljane. Vzpostavitev, delovanje, izzivi. V: *Arheo* 38, 2021, 67–72.

MGML Poslovniki 2021: *Poslovniki Arheološkega centra Muzeja in galerij mesta Ljubljane*. Neobjavljen interni dokument Muzeja in galerij mesta Ljubljane. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane.

MGML Primopredajni zapisnik 2023: *Primopredajni zapisnik arhiva arheološkega najdišča*. Neobjavljen interni dokument Muzeja in galerij mesta Ljubljane. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane.

MGML Navodila 2023: *Navodila izvajalcem raziskav glede načinov predaje arhiva arheološkega najdišča*. Neobjavljen interni dokument Muzeja in galerij mesta Ljubljane. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane.

PERRIN, Kathy, Duncan H. Brown, Guus Lange, David Bibby, Annika Carlsson, Ann Degraeve, Martin Kuna, Ylva Larsson, Solborg U. Pálsdóttir, Bettina Stoll-Tucker, Cynthia Dunning, Aurelie Rogalla von Bieberstein: *A Standard and Guide to best Practice for archaeological Archiving in Europe – EAC Guidelines* 1. Namur: Europae Archaeologia Consilium, 2014.

RISMONDO, Helena: Kost kot artefakt. Med znanostjo in etiko. V: *Arheo* 40, 2023, 83–87.

Standard and guidance for the creation, compilation, transfer and deposition of archaeological archives. V: *Chartered Institute for Archaeologists – University of Reading*, 2014.

Strategija razvoja kulture v Mestni občini Ljubljana 2016–2019. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, 2016.

Strategija razvoja Muzeja in galerij mesta Ljubljane 2016–2020. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, 2016.

Strategija razvoja Muzeja in galerij mest Ljubljane 2021–2025. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, 2021.

ŠTRAJHAR, Metka, Martin Horvat, Matija Skrt: Arheološki center Muzeja in galerij mesta Ljubljane: trajna hramba in upravljanje arhivov arheoloških najdišč. V: *Arheo* 40, 2023, 47–52.

ŠTRAJHAR, Metka in Matija Skrt: Razvoj, implementacija in uporaba informacijske podatkovne baze Kronos v Muzeju in galerijah mesta Ljubljane. V: *Arheo* 41, 2024, 89–95.

SUMMARY

Archives of archaeological sites, which are specialized and significant cultural, heritage, and research resources, are the result of research conducted at individual archaeological sites. They include all archaeological findings, samples, and complete documentation, and are permanently stored as collections accessible to professionals and the general public.

The management of archaeological archives involves addressing various specific challenges. The Archaeological Center of the Museum and Galleries of Ljubljana strives to ensure that all conducted archaeological projects have a stable, organized, and accessible original and complete archive. This is achieved through a comprehensive approach, including organization, cataloging, museum processing, archiving, storage in a secure and stable environment, and monitoring and maintaining storage conditions.

We have introduced protocols for the acquisition and storage of archives and established precise rules for accessing, reusing (borrowing), and packaging materials according to museum standards, creating a more transparent system and improving access. The new version of the museum's information database, *Kronos2*, enables automation and control of all museum processes, and with the implementation of a QR code system, it facilitates more advanced handling of materials and efficient management of museum collections, enhancing their physical and digital accessibility.

Digitalne tehnologije in prihodnji izzivi

Gorazd Knificmuzejski svetovalec dokumentalist, Muzej in galerije mesta Ljubljana
gorazd.knific@mgml.si

Uporaba avtomatizacije in umetne inteligence pri dokumentiranju kulturne dediščine

The Use of Automation and Artificial Intelligence in Documenting Cultural Heritage

IZVLEČEK

Dandanes se več ne ukvarjamo z vprašanjem, ali bomo umetno inteligenco (v nadaljevanju UI) vpeljali v delo z dediščino, saj se temu ne bo mogoče izogniti. Glavni izziv v prihodnosti bo, kako s pomočjo UI ustvarjati in upravljati podatkovne zbirke. UI je sposobnost računalniških sistemov, da pri izvajanju nalog nadomeščajo človeško inteligenco, in temelji na uporabi algoritmov, ki s pomočjo strojnega učenja iščejo in analizirajo množice podatkov. Zato postaja nepogrešljivo orodje tudi pri delu z dokumentacijo. Najsodobnejši dokumentacijski programi že vključujejo funkcionalnosti, kot so samodejno črkovanje zapisov in iskanje na podlagi prepoznavanja obrazov, oblik in drugih značilnosti.

V prispevku bomo podrobneje obravnavali tehnologije, ki so trenutno najbolj uporabne za naše delo:

1. OCR/ICR (ang. *optical character recognition/intelligent character recognition*, slo. *optično prepoznavanje znakov/inteligentno prepoznavanje znakov*): tehnologija za prepoznavanje in pretvorbo besedila iz slikovnega gradiva ali dokumentov
2. *voice recognition* (slo. *prepoznavanje glasu*): tehnologija za prepoznavanje in pretvorbo človeškega govora v besedilo
3. *face recognition* (slo. *prepoznavanje obrazov*): tehnologija za prepoznavanje oseb v slikovnem ali video gradivu
4. *image tagging* (slo. *označevanje slik*): tehnologija za samodejno generiranje iskalnih besed (ang. *keywords*) iz slikovnega gradiva.

UI je neprecenljivo orodje, vendar zahteva naložbe v ustrezno infrastrukturo, opremo in usposobljen kader. Dolgoročni uspeh njene uporabe pri delu z dediščino bo temeljil na sodelovanju informacijskih (v nadaljevanju IT) in muzejskih strokovnjakov, ki bodo tehnologijo prilagodili za učinkovito izvajanje javne službe na področju kulturne dediščine.

Ključne besede: Umetna inteligenca, sodoben muzej, dostop, dokumentacija, podatkovne zbirke

ABSTRACT

We are no longer concerned with the question of whether artificial intelligence (hereinafter AI) will be implemented in the work with heritage, as this will be unavoidable. The main challenge in the future will be how to utilize AI to create our databases. AI is the capability of computer systems to perform tasks that would typically require human intelligence and is based on the use of algorithms that search for and analyze large datasets through machine learning. Therefore, it is becoming an increasingly important tool in working with documentation. The most advanced documentation programs already include functionalities for record spelling and searching based on face recognition, shapes, etc. In this paper, we will focus more closely on the following technologies, which are currently most useful for our work:

1. OCR/ICR (Optical Character Recognition/Intelligent Character Recognition) technology for recognizing and converting text from images or documents.
2. Voice recognition technology for recognizing and converting human speech.
3. Face recognition technology for identifying individuals from images or videos.
4. Image tagging technology for automatically generating search terms/keywords from visual material.

AI can be an invaluable tool, but it requires investments in infrastructure, equipment, and trained personnel. The long-term success of AI utilization in heritage work relies on the collaboration of IT and museum professionals who will adapt the technology for the public service of institutions in the field of cultural heritage.

Keywords: Artificial Intelligence, modern museum, access, documentation, databases

1. OCR/ICR: tehnologija za prepoznavanje in pretvorbo besedila iz slikovnega gradiva ali dokumentov

Muzeji in galerije hranijo obsežne zbirke predmetov, ki zahtevajo standardizirano dokumentiranje, arhiviranje in ustrezno predstavitev javnosti. V ta namen postajajo napredne tehnologije, kot sta optično prepoznavanje znakov (OCR) in inteligentno prepoznavanje znakov (ICR), ključnega pomena pri procesih digitizacije in digitalizacije. Te tehnologije omogočajo hitro in učinkovito pretvorbo fizičnih besedilnih virov v digitalno obliko, kar bistveno olajša delo kustosov, raziskovalcev in drugih strokovnjakov, saj poenostavi dostop do informacij, njihovo analizo in interpretacijo.

Ker gre za razmeroma novo področje tehnološkega razvoja, v članku večinoma uporabljamo tujke ali proste prevode v slovenščino, pri čemer vedno navajamo tudi izvirno obliko v angleškem jeziku.

1.1 Optično prepoznavanje znakov (v nadaljevanju OCR)

OCR je tehnologija, ki omogoča prepoznavanje in pretvorbo tiskanih ali rokopisnih besedil v digitalno obliko. Njena glavna prednost je hitra in natančna prepoznavna natisnjenih dokumentov, kar olajša njihovo vključevanje v digitalne zbirke. To je še zlasti uporabno pri digitalizaciji starih knjig, rokopisov, katalogov in drugih besedilnih virov, saj izboljšuje dostopnost in omogoča preprostejšo obdelavo zgodovinskih dokumentov. V muzejski praksi je glavna prednost OCR, da se pogosto uporablja pri digitalizaciji arhivov in katalogov, kjer je ohranjanje izvirnega formata dokumentov ključnega pomena. Eden večjih izzivov je prepoznavanje starejših pisav, ki so stilizirane in otežujejo natančno avtomatsko prepoznavo. Zato so bili razviti specializirani algoritmi, ki močno izboljšujejo natančnost pri prepoznavanju zgodovinskih pisav in tiskanih materialov.

1.2 Inteligentno prepoznavanje znakov (v nadaljevanju ICR)

ICR je napredna različica OCR, ki poleg natisnjenih besedil prepoznavata tudi ročno pisane dokumente. V muzejsko-galerijskem okolju se uporablja za digitalizacijo rokopisnih zbirk, kot so dnevniki, korespondenca umetnikov in zgodovinska poročila. Njena glavna prednost je zmožnost prepoznavanja različnih pisav, kar je ključno pri delu z zgodovinskimi dokumenti, posebno rokopisi, ki so pogosto težko berljivi in raznoliki glede na pisavo in stil pisanja.

Tehnologija ICR bistveno izboljšuje dostopnost teh dokumentov, saj omogoča hitro iskanje po vsebini rokopisov. To raziskovalcem in kustosom olajša iskanje specifičnih informacij, denimo v umetniških dnevnikih ali zapisih iz 19. stoletja. Zgleden primer uporabe ICR je Poljska nacionalna knjižnica (pol. *Biblioteka Narodowa*), ki od leta 2018 uspešno pretvarja stare tiskane knjige in rokopise v digitalne formate, kar omogoča širšo dostopnost in boljše ohranjanje teh virov (G. MARCUS in drugi 2023, b. n. s.).

1.3 Izzivi in omejitve

Kljub številnim prednostim, ki jih prinašata OCR in ICR, je pri uporabi teh tehnologij v muzejih in galerijah še vedno nekaj težav. Ena glavnih je natančnost prepoznavanja starejših ali poškodovanih dokumentov, saj so pogosto slabo ohranjeni, kar otežuje avtomatsko prepoznavo. Kljub napredku ICR so izziv tudi arhaične pisave, ki jih standardni modeli prepoznavanja ne podpirajo, in obdelava večjezičnih dokumentov, zlasti tistih, ki uporabljajo nestandardne znakovne sisteme ali izumrle pisave. Zato so pogosto potrebne dodatne prilagoditve algoritmov in ročni popravki, da bi zagotovili natančnost digitaliziranih zapisov.

1.4 SKLEP

Tehnologiji OCR in ICR imata pomembno vlogo pri sodobnem upravljanju muzejskih in galerijskih zbirk, saj digitalizacija omogoča boljši dostop do zgodovinskih virov, olajša raziskovanje in prispeva k ohranjanju dediščine in širjenju znanja o njej. Kljub določenim izzivom pri prepoznavanju starejših dokumentov in rokopisov se z napredkom tehnologije obetajo nove priložnosti za učinkovito delo z muzejsko dokumentacijo. Napredek na področju umetne inteligence in strojnega učenja obljublja še natančnejše in hitrejša rezultate pri prepoznavanju zgodovinskih in umetniških dokumentov, kar je zlasti pomembno pri slabše ohranjenih virih. Z nadaljnjim razvojem teh tehnologij bodo muzeji lahko digitalizirali še večje število dokumentov z višjo stopnjo natančnosti in hitrosti. V prihodnosti se pričakuje še boljša integracija OCR in ICR z muzejsko informacijsko infrastrukturo, kar bo poenostavilo povezovanje digitalnih zbirk z obsežnimi bazami podatkov in iskalnimi orodji. To bo tudi raziskovalcem in javnosti olajšalo dostop do pomembnih zgodovinskih virov. Tako bosta tehnologiji OCR in ICR postali ključni orodji v digitalni preobrazbi muzejskih institucij.

2. Voice recognition: tehnologija za prepoznavanje in pretvorbo človeškega glasu v besedilo

Digitalizacija in avtomatizacija postopkov sta pomembna dejavnika pri posodabljanju muzejev in galerij, saj olajšata upravljanje zbirk ter izboljšujeta dostopnost in ohranjanje dediščine. Ena najnovejših in najobetavnejših tehnologij, ki prispeva k tem ciljem, je prepoznavanje glasu. Ta tehnologija prinaša številne izboljšave v delovne procese, predvsem pri dokumentiranju, obdelavi podatkov in povečanju učinkovitosti dela.

2.1 Uporaba prepoznavanja glasu za izboljšanje vnosa podatkov

Eden glavnih izzivov, s katerimi se spoprijemajo muzeji in galerije, je natančno beleženje, organizacija in vnos velike količine podatkov o vsakem predmetu v njihovi hrambi. Z uporabo prepoznavanja glasu strokovnjaki pospešijo ta proces, saj lahko narekujejo podatke, tehnologija pa jih simultano pretvarja v besedilo in vnese v muzejske podatkovne baze. To še zlasti pomaga pri opisovanju predmetov, pri katerem je treba natančno za-beležiti vrsto podatkov, kot so dimenzije, avtorji, obdobja, materiali in stanje artefakta. Poleg tega zmanjšuje verjetnost napak, ki lahko nastanejo pri ročnem vnosu podatkov.

2.2 Prepoznavanje glasu kot orodje za transkripcijo zgodovinskih dokumentov

Drugo pomembno področje uporabe tehnologije prepoznavanja glasu v muzejih in galerijah je digitizacija zgodovinskih in kulturnih dokumentov. Prepoznavanje glasu lahko pomaga pri transkripciji starih zvočnih posnetkov ali filmov, kar znatno olajša dostop do teh virov tako raziskovalcem kot širši javnosti.

Muzeji in arhivi po svetu že več let eksperimentirajo z uporabo tehnologije za pretvorbo zvočnih dokumentov v pisno obliko. Nizozemski inštitut za zvok in sliko (niz. *Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid*) od leta 2015 uporablja tehnologijo prepoznavanja glasu za transkripcijo zvočnih posnetkov z 80-odstotno natančnostjo in za prepoznavanje glasu govorcev s 95-odstotno natančnostjo (G. MARCUS in drugi 2023, b. n. s.). S tem ustvarjajo dostopne zapise, ki jih lahko raziskovalci analizirajo in primerjajo z drugimi viri.

2.3 Integracija prepoznavanja glasu v obstoječe sisteme za upravljanje zbirk

Tehnologije prepoznavanja glasu v muzejih in galerijah bodo dolgoročno uspešne, če bodo učinkovito integrirane v obstoječe sisteme za upravljanje zbirk, ki so ključni za vsakodnevno delo kustosov, in bodo zmožne z njimi uspešno sodelovati. Razvijalci sistemov so zato že začeli vključevati funkcionalnosti prepoznavanja glasu, ki omogočajo kustosom, da glasovno vnesejo podatke, označijo predmete in celo iščejo po bazah podatkov z uporabo glasovnih ukazov. Takšne funkcije pomenijo bolj intuitiven in lažji dostop do podatkov, tudi na daljavo.

2.4 SKLEP

Uporaba tehnologije prepoznavanja glasu ima v muzejih in galerijah številne prednosti. Zmanjšuje količino fizičnega dela, na primer tipkanja, omogoča večjo dostopnost podatkov in zagotavlja učinkovitejše arhiviranje. Strokovni delavci se zato lahko osredotočijo na bolj kompleksne in strateške naloge, kot so raziskave, interpretacija in snovanje razstav.

Kljub vsemu pa tudi pri tehnologiji prepoznavanja glasu ostaja nekaj izzivov. Eden od njih je točnost prepoznavanja glasu, ki je še vedno odvisna od jasnosti govora in kakovosti zvočnega posnetka. Poleg tega specifičen strokovni jezik, ki ga uporabljajo kustosi in umetnostni zgodovinarji, lahko povzroča težave splošnim sistemom prepoznavanja glasu, zato je pogosto potrebna prilagoditev algoritmov za prepoznavanje specifične terminologije.

3. Face recognition: tehnologija za prepoznavanje oseb v slikovnem ali video gradivu

Tehnologija prepoznavanja obraza (ang. face recognition) je v zadnjem desetletju postala pomembno orodje na različnih področjih. Muzejske in galerijske ustanove jo uporabljajo predvsem za izboljšanje delovnih procesov z dokumentacijo, kar vključuje obdelavo podatkov o zbirkah, varnostne ukrepe, analizo obiskovalcev in digitalno arhiviranje. V nadaljevanju si oglejmo, kako prepoznavanje obraza vpliva na te procese in na kakšen način se tehnologija integrira v delo s kulturno dediščino.

3.1 Digitalna identifikacija oseb in povezovanje podatkov

Prepoznavanje obraza ima v muzejski dokumentaciji pomembno vlogo, ko želimo na vizualnem gradivu identificirati posameznike, ki so povezani z določenimi umetninami, zgodovinskimi ali aktualnimi dogodki ter predmeti v zbirkah. Ta tehnologija omogoča avtomatizirano prepoznavanje obrazov umetnikov, zgodovinskih osebnosti ali kustosov na podlagi obstoječih fotografij ali drugih vizualnih virov. Muzeji lahko s pomočjo prepoznavanja obraza ustvarijo podrobnejše evidence in dokumentacijo, v kateri se hranjeno gradivo neposredno povezuje z identiteto posameznikov.

Eden od primerov uporabe je analiza umetniških del, na katerih so upodobljene znane osebe. Z uporabo tehnologije prepoznavanja obraza lahko muzeji hitreje ugotovijo, kdo je na sliki, in avtomatsko povežejo umetnino z obstoječimi zapisi ali dodatnimi informacijami. To pripomore k natančnejši identifikaciji umetniških del ter olajša delo raziskovalcem in kustosom, saj lahko na primer na eni fotografiji jasno poimenujejo več oseb.

Nacionalna knjižnica Novega Južnega Walesa (ang. *State Library of Australia's New South Wales*) to v svojih zbirkah fotografij dosega z osupljivo 95-odstotno natančnostjo (R. BAKKER in drugi, 2020, b. n. s.). Tudi Nizozemski inštitut za zvok in sliko (niz. *Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid*) z enako, 95-odstotno natančnostjo prepozna govorce na svojem gradivu z uporabo tehnologije za prepoznavanje obrazov (G. MARCUS in drugi 2023, b. n. s.). To omogoča natančnejše dokumentiranje zgodovinskih virov in boljši vpogled v zgodovinsko kontekstualizacijo določenih dogodkov ali oseb.

3.2 SKLEP

Tehnologija prepoznavanja obraza ponuja številne možnosti za izboljšanje delovanja muzejev in galerij, zlasti pri dokumentaciji in upravljanju zbirk, varovanju dediščine in analizi zgodovinskih virov. Kljub tem prednostim pa je treba skrbno pretehtati etična vprašanja in zagotoviti, da se tehnologija uporablja na način, ki spoštuje zasebnost in pravice posameznikov.

4. Image tagging: tehnologija avtomatskega generiranja iskalnih besed iz slikovnega gradiva

Tehnologija označevanja slik (ang. *image tagging*) se v zadnjih letih vse bolj uveljavlja kot nepogrešljivo orodje v muzejih in galerijah. S pomočjo umetne inteligence in računalniškega vida omogoča avtomatsko prepoznavanje in označevanje vizualnih elementov na slikah, kar znatno pospeši delovne procese pri dokumentiranju muzejskih zbirk. S tem omogoča hitrejšo in natančnejšo upravljanje podatkov, povezovanje zbirk, dostopnost informacij ter prispeva k ohranjanju kulturne dediščine.

4.1 Avtomatizacija dokumentacije in izboljšanje podatkovnih zbirk

Eden glavnih izzivov muzejev je ročni vnos in kategorizacija podatkov o gradivu. Z naraščajočim obsegom digitiziranih zbirk postaja potreba po učinkoviti obdelavi teh informacij vse bolj nujna. Tehnologija *image tagging* omogoča, da računalniški algoritmi prepoznajo predmete, osebe, lokacije in druge elemente na slikah ter jih avtomatsko označijo s ključnimi besedami. Tako postane iskanje gradiva v digitalnih katalogih hitrejše in natančnejše.

4.2 Izboljšanje dostopnosti in iskalnih funkcij

Ena največjih prednosti tehnologije *image tagging* je izboljšana dostopnost informacij. Uporabniki lahko z iskanjem po ključnih besedah hitro dostopajo do specifičnih predmetov v muzejski zbirki, brez potrebe po ročnem pregledu obsežnih katalogov. To pomeni učinkovitejše iskanje podatkov in optimizacijo raziskovalnih procesov.

Poleg tega lahko z *image taggingom* pridobimo dodatne informacije o umetniških delih, kot so identifikacija slikarskih tehnik, uporabljeni materiali ali slogovne značilnosti. S tem raziskovalcem in obiskovalcem omogoča poglobljeno razumevanje umetnin.

4.3 Ohranjanje in varstvo kulturne dediščine

Tehnologija *image tagging* je ključna pri ohranjanju in varovanju kulturne dediščine. Sposobnost hitre in natančne kategorizacije gradiva omogoča ustvarjanje trajnih digitalnih zbirk, ki so dostopne raziskovalcem in javnosti, tudi v primeru fizične izgube ali poškodb originalov.

Projekti, kot je iniciativa Europeana, ki si prizadeva digitalizirati in označiti evropsko kulturno dediščino, uporabljajo tehnologijo *image tagging* za dosledno dokumentiranje in ohranjanje dragocenih umetniških del in predmetov (Spletni vir 1). Tak pristop muzejem in galerijam omogoča, da ustvarjajo trajne digitalne zapise svojih zbirk, kar prispeva k dolgoročnemu ohranjanju teh kulturnih dobrin in njihovi globalni dostopnosti.

4.4 Analiza umetniških slogov in povezovanje umetnin

Image tagging omogoča tudi napredne analize umetniških slogov in obdobj. Z uporabo strojnega učenja lahko digitalni katalogi v muzejih in galerijah prepoznajo podobnosti med umetninami, kar olajša njihovo razvrščanje v določena obdobja ali povezovanje s posameznimi avtorji. To je še zlasti koristno pri raziskavah o umetniških gibanjih, saj lahko tehnologija prepozna vizualne elemente, značilne za določeno obdobje ali regijo (K. GHATH 2024, b. n. s.).

4.5 Izzivi in prihodnost tehnologije *image tagging*

Kljub številnim prednostim tehnologije *image tagging* se muzeji in galerije lahko soočajo z izzivi pri njeni implementaciji. Eden od največjih izzivov je zagotavljanje natančnosti prepoznavanja in označevanja. Čeprav se tehnologija hitro razvija, so napake še vedno pogoste, zlasti pri kompleksnejših umetniških delih, pri katerih je težko določiti natančne oznake.

Poleg tega je treba upoštevati etična vprašanja, povezana z uporabo umetne inteligence pri obravnavi zgodovinske in kulturne dediščine. Algoritmi umetne inteligence lahko podajo nepravilne ali kulturno pristranske interpretacije, kar lahko vpliva na raziskovalne rezultate. Zato je ključno, da muzeji pri uporabi teh tehnologij ostajajo previdni in zagotovijo, da rezultati temeljijo na ustreznih raziskovalnih in kuratorskih metodologijah.

4.6 SKLEP

Tehnologija *image tagging* predstavlja pomemben napredek v muzejskih in galerijskih delovnih procesih, saj omogoča hitrejšo in natančnejšo dokumentacijo, večjo dostopnost zbirk ter učinkovitejše ohranjanje kulturne dediščine. Kljub določenim izzivom, kot so natančnost algoritmov in etična vprašanja, je *image tagging* nepogrešljivo orodje za muzeje, ki si prizadevajo digitalizirati svoje zbirke in jih odpreti za širšo javnost.

LITERATURA IN VIRI

BAKKER, Rebecca, Kelley Rowan, Liting Hu, Boyuan Guan, Pinchao Liu, Zhongzhou Li, in Ruizhe He: AI for Archives: Using Facial Recognition to Enhance Metadata. V: *Works of the FIU Libraries*. 93. Miami: Florida International University, 2020; https://digitalcommons.fiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/glworks/article/1107/&path_info=AI_for_Archives_FINAL_DC.pdf , 18. 10. 2024.

GHAITH, Kholoud: Alhambra code: Decoding historical architecture through AI. *Metaverse* 5/ 2, 2024; https://www.researchgate.net/publication/383996058_Alhambra_code_Decoding_historical_architecture_through_AI , 18. 10. 2024.

MARKUS, Gregory, Clemens Neudecker, Antoine Isaac, Giles Bergel, Werner Bailer, Mónica Marrero, Vassilis Tzouvaras, Johan Oomen, Philo van Kemenade, Marloes Bontje, Mirjam Cuper, Stephan Bartholmei, José Eduardo Cejudo, Albin Larsson in Georgia Angelaki: EuropeanaTech AI in relation to GLAMs Task Force Final Report. Europeana.eu: Europeana Network Asociation, 2023; https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Europeana_Network/Europeana_Network_Task_Forces/Final_reports/AI%20in%20relation%20to%20GLAMs%20Task%20Force%20Report.pdf , 21. 10. 2024.

PASIKOWSKA-SCHNASS, Magdalena in Young-Shin Lim: Artificial intelligence in the context of cultural heritage and museums: Complex challenges and new opportunities. European Parliamentary Research Service, 2023; [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747120/EPRS_BRI\(2023\)747120_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747120/EPRS_BRI(2023)747120_EN.pdf) , 14. 10. 2024.

THIEL, Sonja in Johannes C. Bernhardt (ur.): AI in Museums: Reflections, Perspectives and Applications. Bielefeld: Transcript Verlag, 2024; <https://www.transcript-publishing.com/978-3-8376-6710-3/ai-in-museums/?c=411000043&number=978-3-8394-6710-7> , 18. 10. 2024.

WEN, Jingbo in Baoxia Ma: Enhancing museum experience through deep learning and multimedia technology. *Science Direct* 10/ 12, 2024; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024087371> , 14. 10. 2024.

SPLETNI VIR 1: KALDELI, Eirini: Combining AI tools with human validation to enrich cultural heritage metadata, 16. 2. 2023; <https://pro.europeana.eu/post/combining-ai-tools-with-human-validation-to-enrich-cultural-heritage-metadata> , 14. 10. 2024.

SUMMARY

The article discusses advanced technologies for the digitization and management of museum and gallery heritage, with a focus on OCR, ICR, voice recognition, facial recognition, and image tagging. OCR and ICR technologies enable the digital recognition and conversion of printed and handwritten documents, simplifying the processing of historical records. ICR, in particular, allows for the recognition of diverse scripts and complex documents, improving the accessibility of museum collections. Challenges for these technologies lie primarily in recognizing older, stylized scripts that require specialized algorithms. Voice recognition is used for rapid data recording and transcription of historical audio recordings, enhancing content accessibility and interpretation. Facial recognition technology enables the identification of people in artifacts and other materials, aiding in the precise documentation of collections. Image tagging facilitates the automatic labeling of visual material, speeding up digital cataloging and improving access to cultural heritage. These technologies are crucial for the modern preservation and accessibility of cultural content. Despite ethical challenges, such as algorithmic accuracy and potential cultural biases, their use in museums and galleries holds promise for the future of digitization, broadening access to historical resources for experts and the public alike.

dr. Rafko Urankar
univ. dipl. arheol., PJP d.o.o.
rafko.urankar@guest.arnes.si

dr. Jure Krajšek
višji kustos, Pokrajinski muzej Celje
jure.krajsek@pokmuz-ce.si

Vključevanje digitalne arheološke izkopavalne dokumentacije v muzejske zbirke

Incorporating Digital Documentation from Archaeological Excavations into Museum Collections

IZVLEČEK

Arheološka izkopavanja so destruktivna metoda, ki nepovratno uničuje najdišča. Izkopavamo običajno takrat, ko bi bila kulturna dediščina zaradi nearheoloških posegov v prostor uničena, redkeje v izrazito raziskovalne namene. Pri izkopavanjih z natančnim in z minimalnimi standardi določenim dokumentiranjem v nesnovno obliko pretvorimo kulturne ostaline. Tako dobimo zbir podatkov, s katerimi lahko poustvarimo izvirno stanje, na podlagi tega pa rekonstruiramo videz arheoloških ostalin in dogodke v preteklosti.

S sodobnim, digitalnim dokumentiranjem arheoloških izkopavanj se ustvarja velika količina podatkov, ki so neločljivo povezani in tvorijo celoto tako z najdiščem (nepremična kulturna dediščina) kot tudi najdbami (premična kulturna dediščina).

Digitalni podatki se ustvarjajo tako na terenu kot tudi v poizkopavalni fazi. Sodobne metode dokumentiranja in obdelave najdišč ter gradiva pa proizvajajo tudi številne „stranske“ digitalne produkte, ki so lahko zelo uporabni pri kasnejšem muzejskem delu, predvsem pri popularizaciji dediščine.

Problemi se pojavljajo pri vključevanju podatkov v digitalne dokumentacijske sisteme muzejev, še zlasti v primerih, ko se v inventarno knjigo podatki vnašajo ročno. Ostali podatki, ki so posredno vezani na gradivo in muzealije, pa postanejo obrobni in se izgubljajo, saj ni poskrbljeno za njihovo celovito in centralizirano hrambo, preko katere bi bil mogoč enostaven dostop stroki in širši javnosti, omogočala pa bi tudi hitrejše muzejsko delo, nadaljnjo strokovno obdelavo ter popularizacijo.

Da bi doseglo arheološko in muzejsko delo namen, je nujno digitalne zbirke arheoloških izkopavanj povezati z muzejskimi in kulturnovarstvenimi podatki. S povezavo bi hkrati odpravili napake, ki nastajajo pri prepisovanju in poskrbeli za varno in predvsem trajno hrambo digitalne oz. digitalizirane kulturne dediščine.

Ključne besede: dediščina, digitalno dokumentiranje, podatkovne zbirke, inventarizacija

ABSTRACT

Archaeological excavations are an inherently destructive procedure that causes irreversible damage to a site, and are therefore typically employed only if cultural heritage would otherwise be destroyed by land development projects. Through the process of documenting excavations, the archaeological record is converted into an immaterial form – data. This can later be used to recreate the archaeological state of the site, and therefore enables research aimed at reconstructing the original form and function of the documented material.

Modern digital documentation methods produce large quantities of interlinked data constituting an organic whole with both the site (immovable cultural heritage) and the finds (movable cultural heritage).

Digital data is created both during fieldwork and as part of the post-excavation processes. Among the outputs of modern documentation procedures are also various types of digital byproducts, so to say, which are potentially useful in the museum setting, particularly for the purpose of popularising heritage.

However, integrating this data into the museums' digital databases presents certain challenges, notably associated with the fact that part of the data is (manually) copied during inventorisation and musealisation. Secondary information such as site metadata are frequently overlooked and sometimes lost since no official, comprehensive, specialised framework is in place for maintaining this data. Subsequently, there is also no simple means to access the entirety of the data, which is a missed opportunity for significantly facilitating museum work, research, and popularisation.

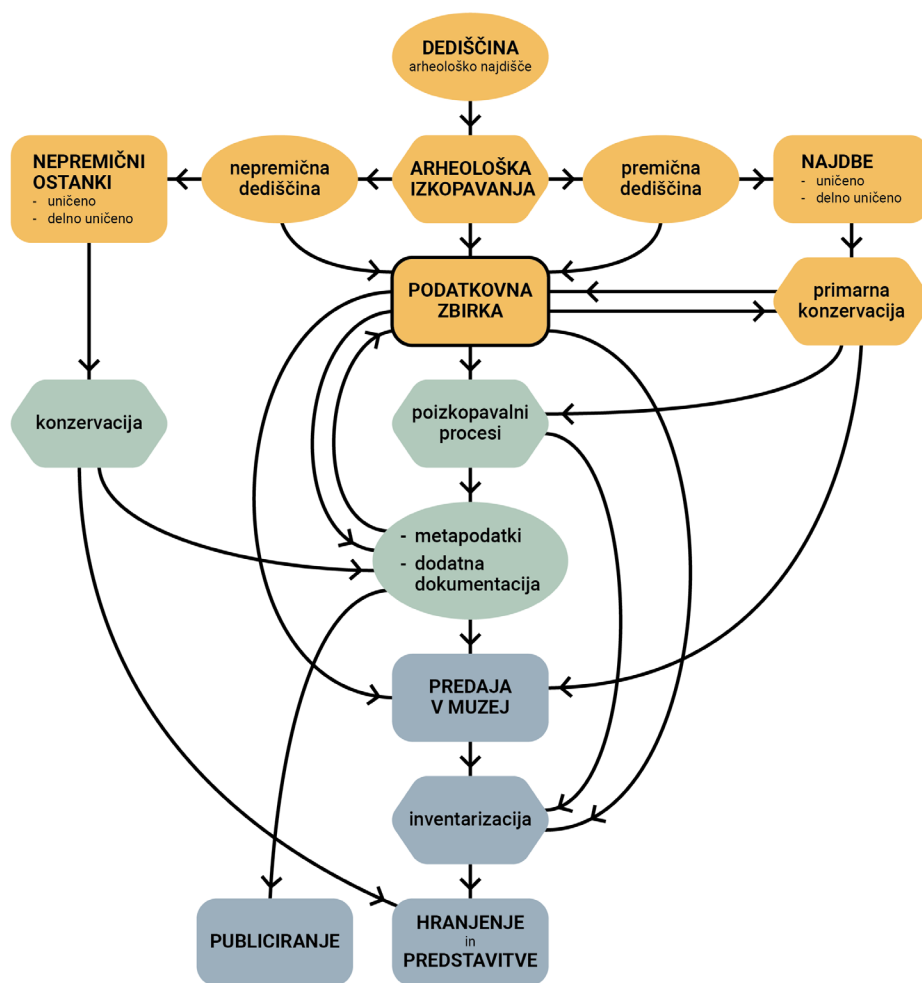
Digital excavation databases need to be linked with data from museums and cultural heritage institutions, and made publicly available. Establishing such an integrated collection would at the same time eliminate errors due to manual copying, as well as ensure a secure long-term storage for digital, i.e. digitalised cultural heritage.

Keywords: heritage, digital documentation, databases, inventorisation

UVOD

Pomemben del muzejskih zbirk so arheološke najdbe, ki jih predvsem pri zaščitnih izkopavanjih arheologi vsakodnevno odkrivamo v velikih količinah. So vir vedenja o preteklosti, nosilec objektivnih informacij in osnova za interpretacijo najdišč. Zaradi svoje izpovednosti so nepogrešljiv del skoraj vsake arheološke razstave. Dodatno in neprecenljivo vrednost pa jim dajejo podatki, ki jih skupaj z najdbami izluščimo iz plasti. Govorimo o povezavah najdb z drugimi najdbami, vzorci, njihovem položaju in o vseh ostalih podatkih (primarni konteksti), ki jih vsebuje skrbno izdelana arheološka terenska dokumentacija.

Dobra arheološka dokumentacija je temelj končne interpretacije najdišča, ki nas pripelje do zgodb, ki niso zanimive zgolj strokovnjakom temveč tudi javnosti, ki obiskuje muzeje ali njihove medijske platforme. Predvsem pa je dokumentacija še pomembnejša ob zavedanju, da so arheološka izkopavanja v materialnem smislu destruktiven in nepovraten poseg v kulturno dediščino. Pri tem procesu običajno rešujemo dediščino pred popolnim uničenjem; izpostavljamo artefakte, jih dvignemo iz plasti in s tem ustvarjamo t.im. premično kulturno dediščino, ki jo v nadaljnje upravljanje predamo pristojnim muzejem.¹ Po drugi strani pa z različnimi dokumentarnimi postopki pretvarjamo fizične plasti in njihove odnose do drugih plasti in najdb v novo, nesnovno obliko, ki je zajeta v terenski dokumentaciji. Slednja je v veliki meri in vsak dan bolj digitalna, torej veliko veliko bolj neotipljiva, z vsakim novim (digitalnim) postopkom njen obseg raste, podatki pa krožijo med različnimi deležniki, ki jih uporabljajo in po vsakem procesu dopolnjujejo, kar prikazuje diagram na sliki 1.

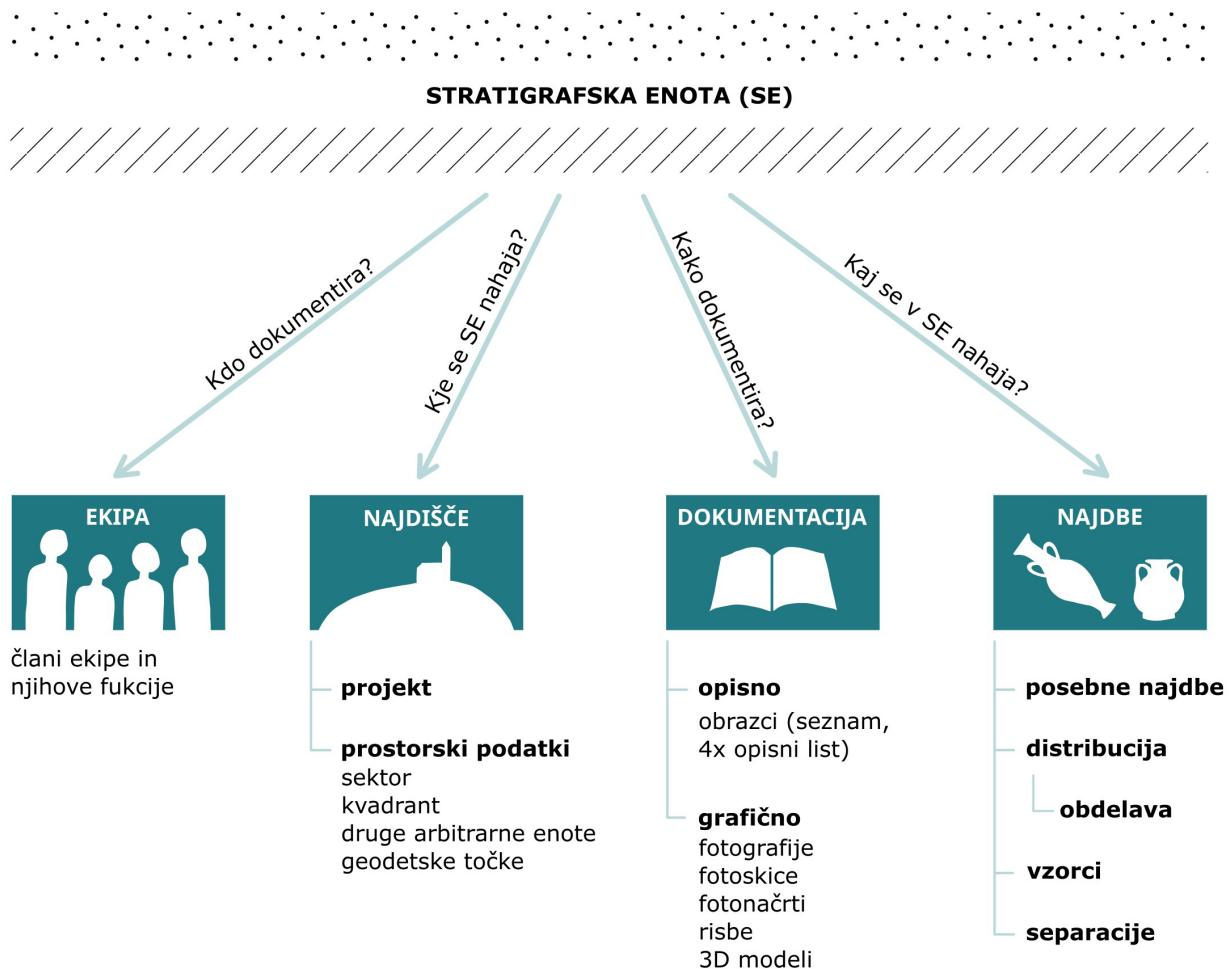
Slika 1: Tok podatkov, ki se prične ustvarjati pri identifikaciji arheološke dediščine, znatno se obogati z arheološkimi izkopavanji in se nadaljuje v muzeju, kjer se navidezno zaključijo. Vsaka nova razstava ali ponovna znanstvena obdelava podatkovni tok zopet oživi.

¹ Podrobno o arheološki dokumentaciji, pomembnosti dobre dokumentacije in ostalih vidikih dokumentiranja arheoloških izkopavanj glej R. URANKAR in J. KRAJŠEK 2022 in tam citirano literaturo.

Izkopavalni podatki

Osnova dokumentacije vsakih arheoloških izkopavanj je t.im. stratigrafska enota (npr., plast, zid, različni vkopi), ki mora biti dokumentirana v skladu z metodološkimi smernicami, ki so opredeljene z minimalnimi standardi (P. Novaković et al., 2007). Ti standardi so zares minimalni, saj večina izkopavalcev uporablja sodobnejše postopke, ki zajamejo bistveno več podatkov, ki so tudi kvalitetnejši, in omogočajo bolj verodostojno rekonstrukcijo ostalin in preteklih dogodkov. Večino teh podatkov lahko zajemamo in ustvarjamo neposredno digitalno, v najslabšem primeru, ko nam okoliščine tega ne dopuščajo, pa analogno in jih kasneje, v bolj primernih pogojih digitaliziramo. Slednje velja predvsem za metapodatke z najdišča, ki jih lahko zajemamo tudi preko papirnih obrazcev.

Shema na sliki 2 prikazuje glavne sklope dokumentacije, za muzeje pa je prav gotovo najvažnejši skrajno desni, kjer so podatki o najdbah, ki so običajno edini materialni ostanek po izkopavanjih.

Slika 2: Prikaz glavnih sklopov podatkov, ki jih dokumentiramo na arheoloških izkopavanjih in so neposredno vezani na stratigrafske enote (vir: R. Urankar, J. Krajšek 2022).

Delo z najdbami se prične že takoj ob odkritju na terenu, kjer morajo biti primerno označene in vpisane v ustrezne sezname. Prvo čiščenje se nato izvede že v času izkopavanja, nato potuje gradivo v poterensko obdelavo, kjer gre skozi več postopkov:

- razvrščanje po različnih kriterijih (časovno, tipološko, namensko),
- opisovanje lastnosti,
- metrično in grafično dokumentiranje (risanje, strojno risanje, 3D skeniranje),
- datacija.

Pri tem je nujno, da se ne izgubijo podatki o kontekstih (kateri stratigrafski enoti pripadajo, katere najdbe so bile najdene skupaj ipd.). To zagotovimo z natančnim označevanjem skupkov ali posameznih najdb.

Ob opisanih postopkih pridobimo veliko količino novih podatkov, ki so pomembni pri nadaljnji strokovni obdelavi ne samo najdb temveč celotnega najdišča.

Pri manjših izkopavanjih obseg podatkov ni tako kritičen, saj jih lahko obvladujemo preko enostavnih tabelic, pri velikih najdiščih pa količina podatkov lahko postane neobvladljiva. Zato se je že pred leti pokazala potreba po razvoju lastne, namenske programske opreme, ki bi upravljala s podatkovno bazo in na čim bolj intuitiven in uporabniku (arheologu) prijazen način omogočala delo od izkopavanja do končne objave izsledkov raziskav.

Zoot

Na podlagi premislekov pri izdelavi arheološke dokumentacije smo razvili program², ki ga uporabljamo že na terenu za zajem meta podatkov o plasteh, najdbah in grafični dokumentaciji (fotografije, načrti, produkti fotogrametričnega dokumentiranja), ki smo jih pred leti vnašali na papirne obrazce in kasneje prepisovali v različne računalniške programe (npr. programi za obdelavo besedil, preglednic). Omogočili smo še delo s prostorskimi podatki in se še posebej osredotočili na delo z najdbami, kjer smo upoštevali različne načine dela, ki so omogočali obdelavo največjih najdišč. Program pa je tudi povezovalnik vseh digitalnih podatkov v poljubnih formatih (fotografije, filmi, risbe, 3D modeli, skeni dokumentacije ipd), ki jih s pomočjo sistemske prevzetih pregledovalnikov in ostalih programov hitro in enostavno pregledujemo. S tem si bistveno olajšamo in skrajšamo čas priprave poročil in publikacij, saj je bila ena od temeljnih usmeritev pri razvoju programa tudi podpora vsem fazam dela - od zbiranja podatkov do njihove objave v končnem poročilu in drugih strokovnih ter poljubnih publikacijah. Zato nam poleg osnovne statistike, filtriranja in grupiranja podatkov v sezname omogoča tudi strojno generiranje različnih katalogov, ki so tako veliko bolj natančni, sintaktično pravilni in v celoti izdelani po enotnih merilih, ki jih sami predhodno določimo.

Pri izdelavi analogne (papirne) dokumentacije smo morali številne podatke, ki so bili skupni različnim obrazcem, vsakokrat ponovno ročno vpisovati - ponovno izpolnjevati skupne rubrike. Pri tovrstnem vnosu velikokrat prihaja do napak, ki ostanejo zapisane vse do digitalizacije (prepisovanje v preglednice), kjer pa se pojavijo še nove. Z namenskim programom številne podatke vnesemo le enkrat (npr. sektor, kvadrant, kodo stratigrafske enote...), nato pa jih izbiramo iz predpripravljenih seznamov, kar močno zmanjša možnost napačnega vnosa, kontrola vstopnih podatkov pa onemogoča podvajanje oznak in naknadno spreminjanje najbolj kritičnih podatkov. Skratka, podatki, ki jih vnesemo na terenu, pridejo v unikatni in nespremenjeni obliki ob predaji skupaj z najdbami tudi v muzej.

² Program je bil predstavljen tudi na srečanju Evropskega arheološkega društva (EAA) septembra 2022 v Budimpešti. Glej R. URANKAR, J. KRAJŠEK in B. LIPOVEC, 2024.

Delo z najdbami

Pri izkopavanjih odkrivamo številne najdbe, ki pridobijo status premične kulturne dediščine. Zanj skrbijo pristojni muzeji, ki najdbe evidentirajo (akcesija, inventarizacija) v skladu s svojimi internimi pravili. Pri tem je potrebno poudariti, da slovenski muzeji nimajo enotnih praks dokumentiranja prispelega arheološkega gradiva (J. PUHAR idr. 2022), kar je morda tudi posledica ohlapnih standardov dokumentiranja arheoloških izkopavanj v preteklosti. Za muzeje so predvsem pomembni podatki o najdbah, ki so bili slabo strukturirani. S sprejetjem že omenjenih minimalnih standardov sta se tudi zajem in struktura podatkov poenotila, poleg tega se je v zadnjih treh desetletjih zaradi številnih novih znanj in vključevanju novih raziskovalnih postopkov v vse segmente arheoloških del tudi postopek obdelave najdb precej spremenil in nadgradil minimalne standarde. Na srečo je med arheološkimi ekipami kljub tržnim zakonitostim prisotno strokovno povezovanje, kar vodi v poenotenje dela z najdbami, saj večina ekip prevzema najbolj izpopolnjene postopke obdelave gradiva.

Najbolj pomembno pri obdelavi najdb je ohranjati povezavo s stratigrafsko enoto oz. kontekstom, v katerem so se najdbe nahajale. V teh prizadevanjih smo šli izkopavalci še korak dlje, saj nas zanimajo še manjši skupki najdb v okviru ene stratigrafske enote. Ti skupki nastanejo iz različnih razlogov; večje stratigrafske enote lahko izkopava več ekip, lahko jih izkopavamo po delih, jo razdelimo na arbitrarne sloje ipd. V Zootu take skupke (malce ponesrečeno) imenujemo „distribucije“, gre pa za skupek najdb, ki je bil izkopen v določeni raziskovalni enoti. Vsak skupek oz. „distribucijo“ natančno zabeležimo, razvrstimo najdbe po kriterijih, ki smo jih določili, in preštejemo, stehamo ter popišemo njeno vsebino. Ti podatki služijo kot osnova za statistične analize, ki so lahko podlaga za dodatne interpretacije najdišča, statistične analize znotraj stratigrafske enote pa nam omogočijo dodaten vpogled v njen nastanek in pokažejo na anomalije, ki jih med izkopavanji nismo zaznali, so pa pomembne za interpretacijo.

Vse najdbe pa niso enako izpovedne, zato v nadaljnjem postopku izločimo tiste, ki izpolnjujejo določene kriterije (tipološke posebnosti, možnost natančnega datiranja, redkost, ohranjenost ipd). Vsako od izločenih najdb opredelimo kot „obdelavo“ in ji pripišemo unikatno številko. Ko vse najdbe z najdišča razvrstimo na ta način in jih določimo ter opišemo, dobimo na eni strani osnovo za interpretacijo najdišča, na drugi strani so „obdelave“ že osnova za pripravo kataloga najdb. Vse „obdelave“ gredo skozi nadaljnje postopke dokumentiranja (primarna konzervacija, fotografiranje, risanje, 3D skeniranje) in študije, ki nam povedo več o izvoru predmetov, načinu izdelave ipd (tipološke študije, opredelitev materialov, različne naravoslovne analize). „Obdelave“ z vsemi pripadajočimi podatki pa so lahko tudi osnova za inventarizacijo najdb v muzeju.

Prenos podatkov v muzejske zbirke

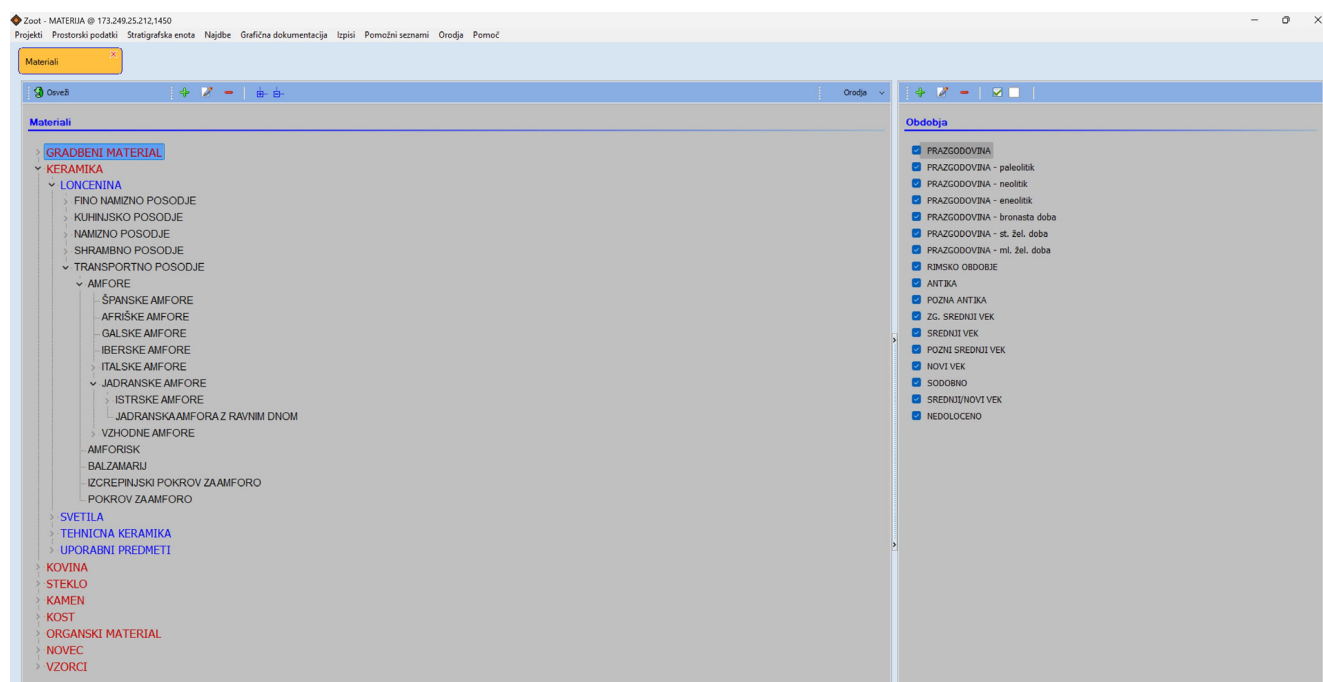
Iz opisanih postopkov lahko vidimo, kako se z vsakim korakom na poti do muzeja količina podatkov in s tem naše možnosti za realno interpretacijo povečujejo, hkrati pa se primarni podatki zaradi zagotavljanja sledljivosti kontekstov neprestano ponavljajo in prenašajo. Nosilci informacij so sezname in oznake oz. lističi s podatki, ki so priloženi vsakemu skupku najdb kakor tudi vsaki izločeni najdbi. Naloga muzejev je tudi ohranjanje kontekstov, ki dajo najdbi temeljno dokumentacijsko vrednost. Najdba z ohranjenimi podatki (konteksti) lahko govori zgodbo, brez podatkov pa je zgolj še ena od starin, ki bolj ali manj nemo lovi prah v vitrini.

Z uporabo programa Zoot ob predaji gradiva muzeju enostavno izdelamo popolne sezname, v katerih so predmeti določeni, stehani in preštet. Vsebine „distribucij“ so materialni ostanki najdišča, ki mu je izkopavalec pripisal manjši pomen, medtem ko so „obdelave“ predmeti, ki nosijo več in boljše informacije, običajno so tudi bolj ohranjene, kar jim daje prednost pri inventarizaciji. Omenili smo že neenotne muzejske prakse v slovenskih muzejih pri sprejemanju gradiva in njihovem vključevanju v muzejske zbirke.

To je bil glavni razlog, da v program nismo vgradili bolj dodelane opcije za predajo gradiva. Hkrati z gradivom se namreč predajajo tudi podatki, ki so potrebni za vključevanje najdb v muzejske arhive. Neposreden prenos teh podatkov bi muzejem prihranil ogromno časa in poenostavil postopke prevzema gradiva (inventarizacije in muzealizacije), saj so že v digitalni obliki.

Poleg že omenjenih prednosti velja omeniti, da se zaradi strokovnega sodelovanja med arheologi postopno vzpostavlja enotna zbirka materialov in obdobj, ki opredeljujejo najdbe (slika 3). S tem se gradi tudi enotna terminologija, ki je potrebna za uniformno in s tem nedvoumno opisovanje najdb. To je še zlasti pomembno pri nadaljnjem vključevanju podatkov v podatkovne baze, ki bi združevale podatke vseh muzejev in najdišč na nacionalni ravni. Tako tovrstne baze postanejo uporabne, saj omogočajo iskanje in filtriranje podatkov po jasnih kriterijih.

Že v poizkopavalnem procesu najdbi pripišemo unikatno kodo iz zbirke materialov in obdobj, ki je določena na podlagi enotnih kriterijev. Najdba je tako opredeljena časovno, po materialu, namembnosti in tipološko. Enotna ter šifrirana zbirka materialov in obdobj tako služi kot šifrant, s katerim je iskanje bolj učinkovito, zadetki pa bolj točni. Seveda je od znanja arheologa, ki bo določeval najdbo, odvisno, kako natančna bo njena opredelitev. Nepoznavalec bo odlomek lončenine določil zgolj kot keramiko, arheolog kot amforo, specialist pa mu bo lahko morda določil točen tip in s tem natančno datacijo, izvor ipd. Ne glede na to, kako natančno bo odlomek opredeljen, vedno ga bomo lahko v arheološki dokumentaciji našli kot odlomek amfore, saj so podatki hierarhično razdeljeni na skupine in podskupine.

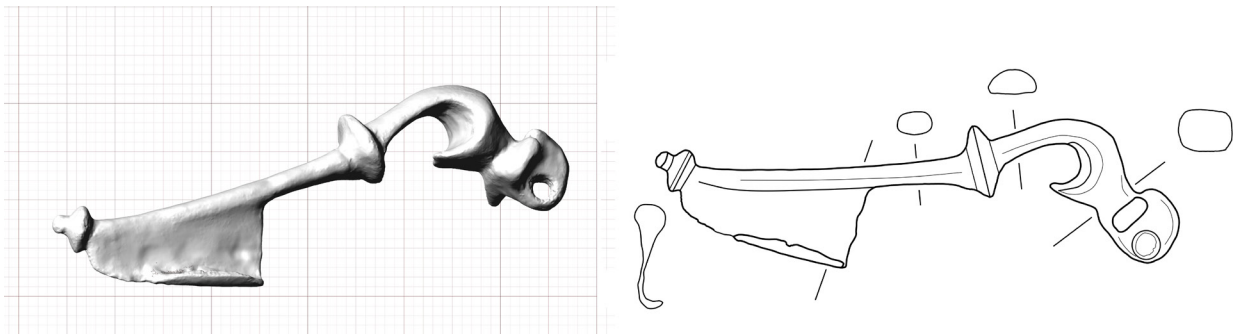

Slika 3: Primer delovne verzije razdelitve arheoloških najdb po materialih in obdobjih v programu Zoot na enem od arheoloških izkopavanj.

ZAKLJUČEK

Delo arheologov na terenu in kasneje v muzeju je namenjeno javnosti; na eni strani imamo strokovno javnost, ki s svojimi raziskavami in izsledki dodatno obogati znanstveno interpretacijo, ki je osnova za ustvarjanje muzejskih zgodb (dediščinske interpretacije), na drugi strani imamo laično javnost, ki te zgodbe bere, se ob tem uči, zabava oz. najde kak drug razlog za obisk muzeja. Ne glede na ciljno publiko morajo biti najdbe in podatki čim prej predani muzeju, rezultati pa predstavljeni javnosti. S podatki izkopavalnih in poizkopavalnih procesov v digitalni obliki dobimo možnost, da preko podatkovnih baz močno skrajšamo ta čas in olajšamo dostop do teh podatkov in jih naredimo dostopne širši javnosti. Tukaj se nam odpira še možnost, da ne delimo samo meta podatkov o najdbah, dostopne so lahko, tudi risbe, fotografije in 3D modeli tako pripadajočega najdišča kot najdb - vsi glavni in stranski produkti terenske in poterenske dokumentacije. Vse te podatke namreč dobi muzej ob predaji gradiva, ob zglednem sodelovanju institucij pa najdbe najdejo svoje mesto v muzeju že v času izkopavanja, kar pomeni, da se lahko proces muzealizacije začne že na terenu.

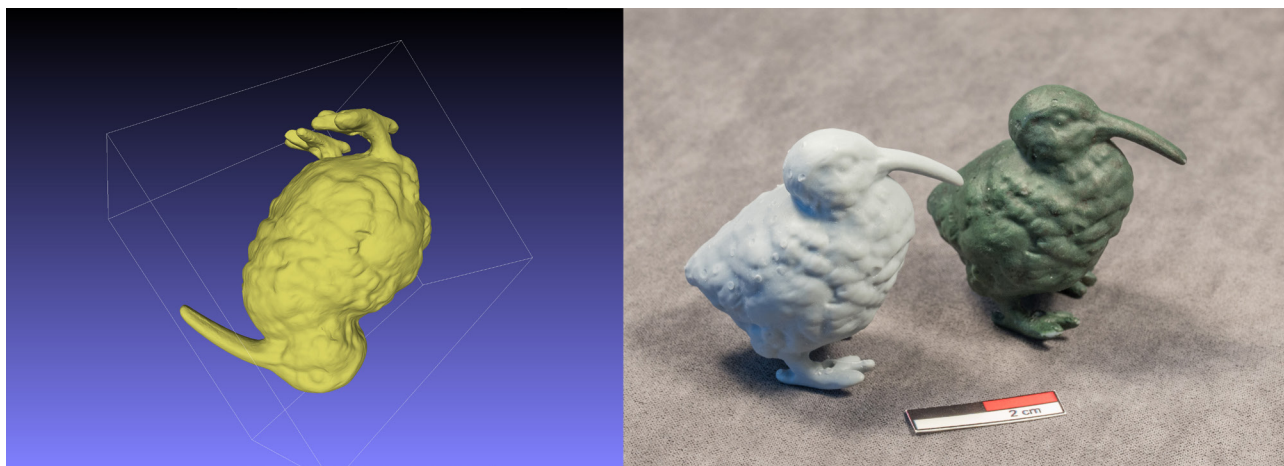
Nekaj primerov „stranskih“ produktov in njihova uporabnost je prikazano na slikah 4, 5 in 6. O stranskih produktih govorimo zato, ker tovrstno dokumentiranje ni del minimalnih standardov dokumentiranja in obdelave gradiva; npr. 3D skeniranje uporabljamo kot pripomoček za lažje in natančnejše izdelavo risb. Poleg izrednega vizualnega efekta tovrstno dokumentiranje nudi številne prednosti pri nadaljnji strokovni obdelavi in proučevanju najdb, saj včasih pokažejo podrobnosti, ki jih s prostimi očmi ne zaznamo, poleg tega so izdelani v merilu 1 : 1, zato predmete lahko (natančneje) izmerimo kar na modelu. To je še posebej koristno pri večjih in težjih predmetih kot so npr. kamniti arhitekturni členi.

Slika 4: 3D sken fibule in na njegovi podlagi izdelana risba (skeniranje R. Urankar, risba K. Stemberger Flegar).

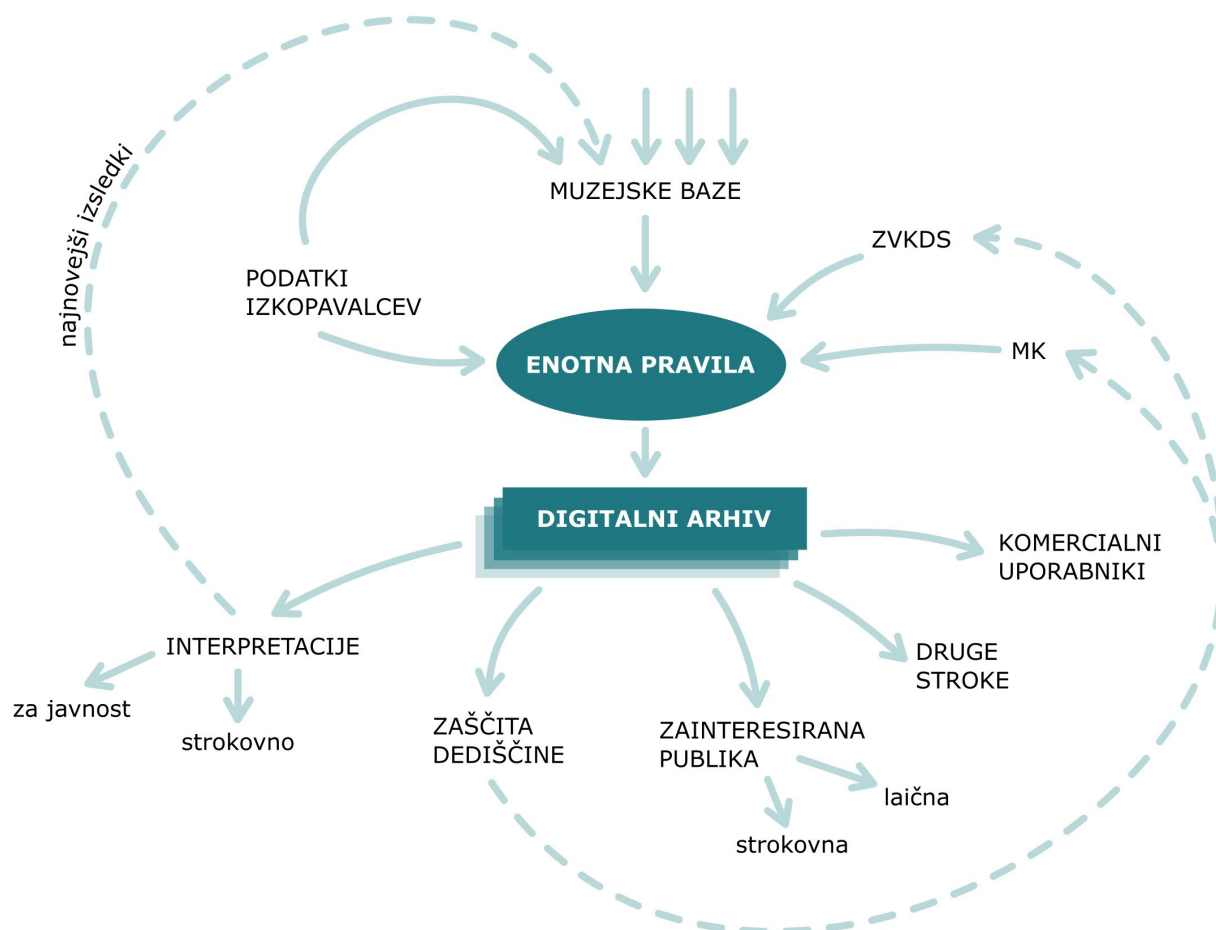
Slika 5: 3D sken rimskodobnega lonca s teksturo, ki lahko uspešno nadomesti fotografijo (skeniranje R. Urankar).

Slika 6: 3D sken bronaste figurice ptice iz zbirke Pokrajinskega muzeja Celje in s 3D tiskalnikom izdelani surova (neobarvana) in obdelana kopija (skeniranje in izdelava kopije R. Urankar).

S sodobnimi metodami iz najdb in njihovih kontekstov pridobimo veliko večjo količino podatkov kot nekoč. Na srečo je večina podatkov v digitalni obliki, kar pomeni, da potrebujemo zgolj več „digitalnega“ prostora, ki ga je lažje organizirati kot fizičnega. Vendar se nam tudi pri digitalnih arhivih pojavijo problemi, ki jih lahko (z malce nagajivosti) izrazimo tudi z vsem znano Einsteinovo formulo: $E=mc^2$. Če vzamemo c kot konstanto in jo opredelimo kot hitrost nastajanja podatkov, vidimo, da sta masa podatkov (m) in potreba po električni energiji (E) zelo povezana. Količina podatkov je postala že taka, da prenosni nosilci niso več dovolj za njihovo prenašanje, kaj šele za hranjenje in pregledovanje ter obdelavo. Manipulacija take količine podatkov, ki je poleg tega shranjena v različnih formatih in berljiva različnim programom, zahteva znanja računalničarja informatika in namensko računalniško opremo. Predvsem pa se moramo zavedati, da govorimo o trajnem hranjenju podatkov in potrebi po strokovnem prenašanju na sodobnejše in zanesljivejše nosilce. Bo vsak muzej zaposlil svojega informatika? Bo vsak muzej kupil lastno strojno opremo? Na eni strani ni ekonomske računice, na drugi strani imamo opraviti z občutljivimi podatki, ki so postali kulturna dediščina, čeprav tega statusa formalno še nimajo. Podatki z arheoloških izkopavanj bi morali biti zbrani na enem mestu, saj predstavljajo uničeno snovno kulturno dediščino, ki je pretvorjena v digitalno obliko. In čeprav je ostal zgolj njen digitalni odtis, je še vedno pomemben nosilec znanja in vedenja, zato bi z njo morali ravnati odgovorno. Pozivamo Ministrstvo za kulturo, da ustvari, skrbi in sprotno dopolnjuje enotni digitalni arhiv arheološke dediščine, ki bo omogočal dostop do podatkov inštitucijam (muzeji, Zavod za varstvo kulturne dediščine, raziskovalne in izobraževalne ustanove) in posameznikom ter s tem spodbujal tudi kroženje in plemenitenje podatkov (glej sliko 6).

S takim arhivom bi veliko pridobili tudi muzeji, saj bi bili digitalni podatki varneje shranjeni, dostop bi bil enostaven, predvsem pa bi bili v fazi sprejemanja gradiva postopki veliko hitrejši in natančnejši. Izmed vseh ustvarjenih podatkov bi v svoje evidence lahko vključili zgolj tiste, ki jih nujno potrebujejo za svoje osnovno dokumentacijsko delo, ostali bi jim bili pa še vedno dostopni.

Slika 7: Shema kroženja in odlaganja podatkov v digitalni arhiv arheološke dediščine. (vir: R. Urankar, J. Krajšek 2022; Slika 16)

POVZETEK

Arheologi se zavedamo, da so izkopavanja destruktivna metoda, ki za seboj razen najdb ne pušča materialnih ostankov, zato pa s pomočjo dokumentacije transformiramo najdišče v nesnovno obliko (digitalne podatke), ki morajo spremljati najdbe na njihovi poti v muzej v (dolgotrajno) hrambo in biti tudi dolgoročno dosegljivi in berljivi. Ti podatki nam omogočajo vsaj na virtualni ravni rekonstrukcijo fizičnih ostankov, kot smo jih dokumentirali na terenu in preko tega rekonstrukcijo najdišča in interpretacijo preteklosti.

Z uporabo namenske programske opreme (program Zoot) lahko podatke zajemamo že na terenu in jih takoj shranjujemo v digitalni obliki v podatkovno zbirko, ki poleg ostalih digitalnih produktov (fotografije, meritve...) tvorijo tesno povezano celoto, ki jo je moč kljub veliki količini raznovrstnih podatkov tudi enostavno obvladovati. Zaradi povezanosti so nam vsi dokumenti dosegljivi „s klikom“ (odpade zamudno iskanje in preučevanje papirne dokumentacije), kar nam olajša tudi delo v poizkopavalni fazi, ko je potrebno pripraviti poročila in/ali objave. Pri tem nam program v znatni meri olajša delo, saj so vanj vgrajene tudi funkcije za sestavljanje različnih namenskih seznamov in katalogov, ki omogočajo zelo natančno in sintaktično pravilno tvorbo tekstov.

Zavedamo se, da je po izkopavanjih potreben hiter in natančen prenos dokumentacije in najdb v pristojne muzeje. Ker imamo vse podatke v digitalni obliki, lahko zato znatno pripomoremo k hitrosti in natančnosti prevzema in inventarizacije gradiva tudi muzejem, saj prihranimo precej mukotrpnega prepisovanja, ki je lahko hkrati tudi vir številnih napak.

Poleg tega v procesu obdelave najdb, ki je za muzeje izredno pomembna, nastajajo številni stranski produkti, kot so npr. 3D modeli predmetov. Tudi tovrstne izdelke lahko muzeji vključijo v svoje zbirke, saj so pomemben vir informacij o predmetih, hkrati pa imajo izreden vizualni učinek, omogočijo pa tudi relativno enostavno izdelavo fizičnih kopij.

Arheologi tudi vedno bolj uporabljamo enotno razdelitev in klasifikacijo najdb glede na material iz katerega so izdelane in njihovo datacijo, kar omogoča enotno šifriranje najdb in s tem tudi vključevanje v skupne podatkovne zbirke. Iskanje po takih zbirkah je tako tudi veliko lažje, zadetki pa bolj natančni. Ravno preko uporabnikov programa Zoot je pričelo intenzivno sodelovanje med različnimi strokovnjaki in s tem tudi poenotenje dela in terminologije.

Seveda pa moderne tehnike dokumentiranja proizvajajo tudi veliko količino podatkov, za katere trenutno ni poskrbljeno, mogoče tudi zaradi tega, ker se pristojni ne zavedajo dovolj, da imajo opraviti s kulturno dediščino, ki je zgolj transformirana v digitalno obliko in je nosilec znanja in vedenja tudi za bodoče rodove.

Digitalne zbirke arheoloških izkopavanj bi bilo nujno potrebno povezati z muzejskimi in kulturnovarstvenimi podatki v enotno, povezljivo in javnosti dostopno telo. S povezavo bi hkrati odpravili napake, ki nastajajo pri prepisovanju in poskrbeli za varno in predvsem trajno hrambo digitalne oz. digitalizirane kulturne dediščine. Predvsem pa bi morala za tako občutljive podatke, ki jih je potrebno hraniti dolgoročno, skrbeti inštitucija na najvišjem nivoju. Menimo, da bi bilo za to najprimernejše Ministrstvo za kulturo.

LITERATURA IN VIRI

NOVAKOVIĆ, Predrag, Darja Grosman, Rene Masaryk in Matjaž Novšak: *Minimalni standardi izkopavalne dokumentacije: pregled stanja in predlogi standardov*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, 2007.

PUHAR, Jana, Miha Mlinar, Maša Saccara, Aleksandra Nesterović in Verena Perko: Dokumentacija arheološke dediščine v okviru muzealizacije. *Arheo* 39, 2022, 195–200.

URANKAR, Rafko in Jure Krajšek: Digitalno dokumentiranje ali kako smo pretihotapili bite na arheološka izkopavanja: Digital Documentation or How we Smuggled Bites in Archaeological Excavations. *Arheo* 39, 2022, 127–149.

URANKAR, Rafko, Jure Krajšek in Boris Lipovec: Archaeologist, Hunter-Gatherers of Digital Data. *Internet Archaeology* 65, 2024.

SUMMARY

Archaeologists are well aware of the destructive nature of excavations – apart from small finds, the material record is obliterated in the process. To compensate for this, documentation procedures are used to convert sites into an intangible form, data, which must accompany the finds when they are handed over to museums for (longterm) storage, but must also remain accessible and readable in the future. The data can be used for reconstructing, at least virtually, the site and the material remains as they were at the time of documentation, which in turn enables interpreting past events.

Using the purpose-built software tool Zoot, data can be captured and saved into a digital database already during fieldwork. Moreover, the database is seamlessly integrated with other digital formats (photos, measurements etc.) to form an organised and easily manageable collection of diverse data types. The data is readily retrievable in a manner that greatly facilitates post-excavation procedures, particularly writing up reports and publications. Additionally, the programme includes preset functions for compiling several types of specialised lists and catalogues, which generate consistent and syntactically valid texts.

After excavations, it is vital to ensure a swift and thorough transfer of the documentation and finds into the relevant institutions. Since it stores data in digital form, Zoot enables both parties to forego a great deal of painstaking and error-prone manual copying during handover and inventorisatation, thereby potentially improving the speed and accuracy of the transfer.

The post-excavation processing of finds is particularly important to museums and other institutions since it yields several useful byproducts, for example 3D models of artefacts. Their inclusion in museum collections carries a range of potential benefits: they are visually very impressive, they communicate information effectively, and they can be used to relatively easily produce physical copies of artefacts.

As archaeology has been tending towards greater standardisation in the classification and analysis of finds according to date and material, the data is becoming increasingly suitable for universal codification, and subsequently for aggregation into larger databases. This in turn not only makes the process of searching more convenient, but also produces a higher quantity and quality of search results. Indeed, the design and use of Zoot has fostered a lively collaboration between experts from diverse fields, which has led to increased consolidation in terms of methodology and terminology.

It should be noted that modern documentation procedures produce vast amounts of data, which at present is not being managed or maintained properly, in part perhaps due to a lack of awareness by relevant authorities that this data is in fact cultural heritage, albeit in digital form, and as such a source of knowledge for generations to come.

Digital excavation databases need to be linked with data from museums and cultural heritage institutions. Establishing this connection would eliminate manual copying errors and ensure the preservation of digital or, more accurately, digitalised cultural heritage in the long term. An institutional custodian of the highest order should be charged with permanently maintaining such sensitive data. We believe this task should be entrusted to the Ministry of Culture.

Nina Sotelšek

muzejska svetovalka dokumentalistka, Narodni muzej Slovenije
Služba za premično dediščino in muzeje
nina.sotelsek@nms.si

Jure Kusetič

univ. dipl. arheolog, Narodni muzej Slovenije
Služba za premično dediščino in muzeje
jure.kusetic@nms.si

Sašo Drobnič,

dipl. ekonomist, informatik, Narodni muzej Slovenije
Služba za premično dediščino in muzeje
saso.drobnic@nms.si

Projekt »Premična e-Dediščina (2023–2025)«**The »Movable e-Heritage Project (2023-2025)«****IZVLEČEK**

Projekt »Premična e-Dediščina (2023–2025)« je bil zasnovan z namenom ureditve dolgoročnega ohranjanja digitalnih vsebin premične kulturne dediščine, povečanja njihove javne dostopnosti in ponovne uporabe. Financiran je iz sredstev Evropske unije preko programa Načrt za okrevanje in odpornost in Ministrstva za kulturo RS. Projekt teži k izboljšanju procesov upravljanja s podatki o dediščini in vzpostavitvi platforme za omogočanje vpogleda v enote premične kulturne dediščine. Predvidene rešitve bodo optimizirale strateško načrtovanje v javni upravi ter muzealcem, raziskovalcem in širši javnosti olajšale dostop do informacij o premični dediščini.

Krovni cilj je zato poenotenje aplikativnih rešitev za upravljanje baz podatkov. V ta namen bo projekt zagotavljal trajno elektronsko hrambo podatkov in razvoj digitalne infrastrukture, ki bo omogočila celovito digitalno dokumentiranje zbirk ter dostopnost do enot dediščine preko spletne platforme, t. i. registra premične kulturne dediščine. Pomemben projektni cilj je tudi centralizacija tehničnih opravil v zvezi z vzdrževanjem in zagotavljanjem delovanja novega informacijskega sistema. S tem se bo zmanjšalo tveganje, ki je posledica odvisnosti od lokalnih IKT služb in heterogenih rešitev pri zagotavljanju varne hrambe podatkov premične dediščine, saj bo hramba urejena preko storitev državne oblačne infrastrukture. Projekt bo težil k vzpostavitvi celovite prenovе varovanja in upravljanja podatkov o premični dediščini. Slovenske muzeje bo usmeril k večji odprtosti, povezanosti in trajnostnemu delovanju, zainteresirani javnosti pa povečal možnosti dostopa.

Ključne besede: premična kulturna dediščina, digitalizacija, register, informacijski sistem, muzejska dokumentacija

ABSTRACT

The “Movable e-Heritage Project (2023–2025)” aims to ensure the long-term preservation of digital content related to movable cultural heritage, enhance public accessibility, and promote its reuse. The project is co-funded by the European Union through the Recovery and Resilience Plan (RRP) and the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia.

Its primary focus is to improve data management processes in the heritage sector and to establish a digital platform that provides access to records of movable cultural heritage. The proposed solutions will support strategic planning within public administration and facilitate easier access to heritage information for museum professionals, researchers, and the wider public.

A key objective is the unification of application tools used for managing heritage databases. To achieve this, the project will implement long-term digital preservation and develop digital infrastructure that enables comprehensive documentation of museum collections. This will be made accessible through an online platform — the Register of Movable Cultural Heritage.

Another major goal is the centralization of technical tasks related to maintaining and running the new information system. By transitioning to state-managed cloud infrastructure, the project will reduce risks associated with dependence on local ICT services and fragmented data storage solutions.

Ultimately, the project seeks to reform and modernize how data on movable heritage is protected and managed. It will support Slovenian museums in becoming more open, interconnected, and sustainable, while expanding access to cultural heritage for interested audiences.

Keywords: movable cultural heritage, digitization, register, information system, museum documentation

1. UVOD¹

Projekt »Premična e-Dediščina (2023–2025)« (v nadaljevanju Pe-D) je februarja 2024 s podpisom pogodbe prevzela v izvajanje Služba za premično dediščino in muzeje (v nadaljevanju SPDM), ki deluje v okviru Narodnega muzeja Slovenije. Namen projekta je oblikovanje dolgoročne strategije razvoja slovenskih muzejev, gre pa za strokovni vezni člen med financerjem, Ministrstvom za kulturo RS, in izvajalci javne službe v muzejih. Obdobje trajanja projekta je od 1. 3. 2024 do 30. 6. 2026.

Pe-D je financiran iz sredstev Evropske unije iz programa Načrt za okrevanje in odpornost (v nadaljevanju NOO), ukrepa *Digitalizacija na področju kulture* (C2.K7.IM), NPR št. 3340-23-0007, proračunska postavka: 221495-C2K7IM (Digitalizacija na področju kulture), in Ministrstva za kulturo RS, proračunska postavka 221101 (plačilo DDV za NOO).² Ukrep vključuje tri sklope: *e-Kultura*, *e-Arhiv* in *e-Dediščina*. V okviru slednjega se izvajata dva projekta: 1. *Nepremična e-Dediščina (2022–2025)* in 2. *Premična e-Dediščina (2023–2025)*.³ Vzporedno s *Pe-D* poteka še vzpostavitev, zagon ter optimizacija upravljanja z enotno informacijsko platformo *e-Kultura*. Pe-D je skrbno usklajen z nacionalnimi strategijami in politikami ter predpisi in smernicami Evropske unije na področju premične dediščine. Prav tako izpolnjuje zahteve, ki jih določa veljavna področna zakonodaja, kar zagotavlja njegovo pravno in strateško skladnost.

Izhodišče za izdelavo razpisne dokumentacije Pe-D je bila analiza informacijske podpore (VOLOVŠEK 2021, b. n. s.), ki je bila kot strokovna podlaga izvedena v devetih državnih muzejih in galerijah.⁴ Žal v analizo niso bili vključeni regionalni muzeji, kar bi prikazalo bolj jasno sliko stanja dokumentacije in digitalizacije. Ključne ugotovitve analize so:

- državni muzeji za dokumentacijo zbirk uporabljajo enega od dveh programov, razvitih na slovenskem trgu,
- informatiko pokriva odgovorna oseba, vendar obseg in način dela z IT med muzeji precej variirata,
- za delo s sodobnimi dokumentacijskimi programi je potrebna dovolj hitra internetna povezava,
- strojna oprema, vključno s strežniki in računalniki, je zastarela, investicije v posodobitve pa so redke,
- premalo sredstev je namenjenih trajnemu izobraževanju uporabnikov in usposabljanju za uporabo dokumentacijskih programov,
- muzeji kljub podobnim potrebam IT rešitve razvijajo ločeno, kar zmanjšuje pogajalsko moč pri ponudnikih,
- posodabljanje programov ali prehodi na nove različice so počasni, s tveganjem za izgubo podatkov,
- muzejska stroka predlaga enoten dokumentacijski program za vse muzeje in centralizirano rešitev za varno hrambo podatkov,
- zagovarjajo tudi centralizacijo IT podpore, ki bi zaradi podobnosti procesov in števila ustanov prinesla tako vsebinske kot finančne koristi.

Za izvedbo projekta je bila nato v drugi polovici leta 2024 opravljena analiza stanja v javnih zavodih, izdelane so bile ekonomske in strokovne smernice ter opredeljene specifikacije, ki bi jih moral imeti nov informacijski sistem.

¹ Prispevek je nastal novembra 2024, v času, ko so potekale priprave tehničnih specifikacij za objavo javnega naročila Implementacija Informacijskega sistema Premična e-Dediščina. Vsebinsko je zasnovan na podlagi novelacije investicijske dokumentacije Pe-D in internega dokumenta Analiza in specifikacije za projekt Premična e-Dediščina (Pe-D) 2023–2025.

² NOO je nacionalni program reform in naložb, s katerimi želi EU ublažiti gospodarske in socialne posledice pandemije covida-19 v Sloveniji. Z načrtovanimi ukrepi bo do leta 2026 podprta dolgoročna trajnostna rast in izvedeni ukrepi za zeleni ter digitalni prehod. NOO je podlaga za črpanje sredstev Mehanizma za okrevanje in odpornost, ki je finančno najobsežnejši del evropskega svežnja za okrevanje in odpornost NextGenerationEU, in sredstev za doseganje ciljev načrta REPowerEU.

³ Vrednost Pe-D je 2.821.000,00 EUR brez DDV oz. 3.351.860,00 EUR z DDV.

⁴ V projekt analize so bili vključeni štirje muzeji: Narodni muzej Slovenije, Narodna galerija, Moderna galerija in Muzej arhitekture in oblikovanja. Dodatne informacije so avtorji analize pridobili še z odgovori na vprašalnik, pridobljenimi iz Muzeja novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Muzeja krščanstva na Slovenskem, Prirodoslovnega muzeja Slovenije, Slovenskega gledališkega inštituta in Tehniškega muzeja Slovenije.

2. Opis projekta

Ključni razlogi za izvedbo projekta so:

- informacijska podpora za muzejsko in galerijsko dejavnost je razdrobljena in med posameznimi vsebinskimi sklopi nepovezana,
- na spletnih platformah so podatki dostopni z omejitvami, saj je objavljena le manjšina podatkov o inventariziranih predmetih,
- upravljanje informacijske podpore poteka znotraj posameznih ustanov, kar ni finančno učinkovito, poleg tega primanjkuje usposobljenega kadra,
- strojna oprema, kot so strežniki in računalniki, je tehnološko zastarela, kar povečuje tveganje za okvare in celo izgubo digitalnih zapisov o enotah dediščine.

Glede na analizo stanja iz leta 2023 imajo slovenski muzeji in galerije na spletu objavljenih manj kot 5 % inventariziranih predmetov. Večinoma uporabljajo dva programa za dokumentiranje,⁵ ki pa podatke zajemata različno glede na 6. člen Pravilnika o registru kulturne dediščine⁶ (N. SOTELŠEK in J. PUHAR 2024, str. 36–37). Upravljanje dediščinskih e-vsebin ni sistematično, saj digitalno dokumentirano gradivo in podatki niso povezani, kar seveda tudi zmanjšuje njihovo uporabnost.

V Sloveniji prav tako ni zagotovljenih centraliziranih varnih rešitev za hrambo e-gradiv, ki bi muzejem omogočale učinkovito upravljanje, ohranjanje in uporabo zbirk. Posledično to vodi v nesistematično upravljanje e-vsebin in otežuje dostop do njih, pa tudi izvajanje Direktive (EU) 2019/1024 o odprtih podatkih in ponovni uporabi informacij javnega sektorja⁷.

2.1 Namen projekta in splošni cilji

Namen projekta je optimizirati upravljanje podatkov o premični kulturni dediščini v muzejih in galerijah. To pomeni, da bodo v razvoj Pe-D vključeni muzejski strokovnjaki iz državnih in pooblaščenih muzejev ter druga strokovna in splošna javnost.

Cilj projekta je zagotoviti dostop do podatkov o premični kulturni dediščini prek centralnega registra premične kulturne dediščine (v nadaljevanju register), ki bo integriran v obstoječo platformo Informacijski sistem kulturne dediščine: Javno dostopno mesto⁸. S tem bo zagotovljen enoten vpogled v stanje premične kulturne dediščine, kar bo omogočilo boljše strateško načrtovanje na ravni javne uprave, učinkovitejše upravljanje zbirk in uspešnejše izvajanje javne službe v dediščinskih ustanovah, informacije pa bodo na voljo tudi raziskovalcem, znanstvenikom in širši javnosti. Dodana vrednost Pe-D bo pomoč kustosom, saj bo skupen dokumentacijski program s centralizirano informacijsko podporo zmanjšal njihove administrativne obremenitve, zato bodo lahko več časa posvetili strokovnemu delu. Tistim, ki bodo želeli izvajati interdisciplinarne razstavne projekte ali raziskave, bo register poenostavil dostop do podatkov, tj. omogočil vpogled v zbirke drugih muzejev, in povečal možnosti medinstitucionalnega sodelovanja. Po koraku učinkovitega zajema podatkov o enotah premične kulturne dediščine pa se lahko načrtuje tudi medsektorsko povezovanje knjižnic, arhivov in muzejev v enotnem podatkovnem prostoru (ang. *data space*).

Platforma Informacijski sistem kulturne dediščine: Javno dostopno mesto sicer že vključuje med letoma 2017 in 2022 vzpostavljena registra nepremične in nesnovne dediščine ter storitve, kot so Evidenca arheoloških raziskav, Pravni režimi varstva kulturne dediščine in Geografski informacijski sistem kulturne dediščine. S tem omogoča celovit vpogled v kulturno dediščino.

⁵ Gre za programa Galis in Kronos. Narodni muzej Slovenije uporablja še programe Numiz za dokumentiranje muzejskih gradiv v Numizmatičnem kabinetu, Patino za dokumentacijo konservatorsko-restavratorske dejavnosti in Situlo na Arheološkem oddelku. Kljub ustrezno razviti programski opremljenosti v skladu s področno zakonodajo in mednarodno sprejetimi standardi pa nekateri muzeji za dokumentiranje predmetov uporabljajo enostavnejša orodja, kot je MS Excel, ali pa podatke o predmetih še vedno beležijo v papirnati obliki.

⁶ PRAVILNIK o registru kulturne dediščine.

⁷ Glej Literatura in viri (SPLETNI VIR 1).

⁸ Glej Literatura in viri (SPLETNI VIR 2).

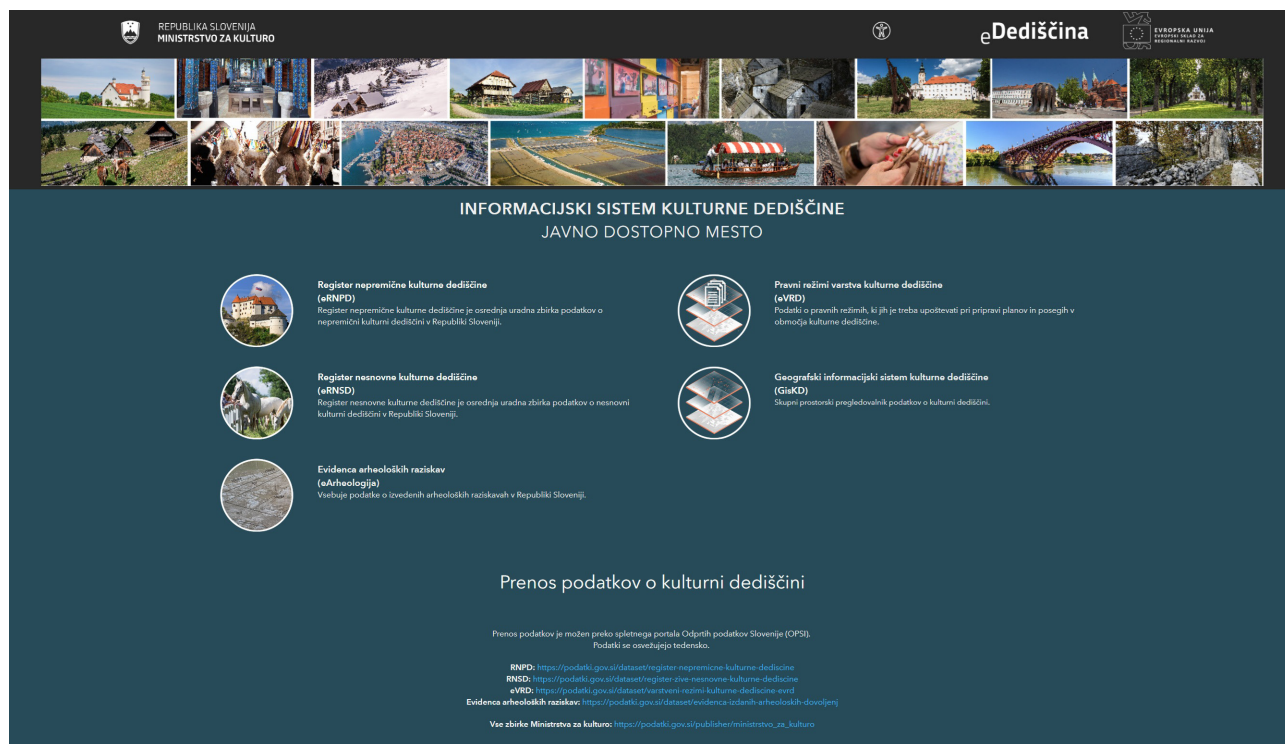

Foto 1: Zajem zaslona domače strani Informacijskega sistema kulturne dediščine (vir: Spletna stan ISKD).

2.2 Specifični cilji projekta

Pomemben rezultat projekta bo vzpostavitev programskega paketa za zajem, enostavno upravljanje in dolgoročno hrambo digitalnih podatkov o enotah premične dediščine. V to e-storitev bodo implementirani mednarodno sprejeti strokovni postopkovni standardi in tehnološki standardi za varnost in ohranjanje zasebnosti. Z uporabo najsodobnejše tehnologije bo zagotovljena kakovostna uporabniška izkušnja z vidika preglednosti, enostavnosti uporabe, razumljivosti in dostopnosti. V kasnejši fazi bo v okviru projekta razvit tudi podatkovni model za kakovostno opisovanje muzejskega gradiva, vključno s poenoteno terminologijo, standardiziranimi postopki ter beleženjem zgodovine in konteksta zbirk. Pe-D bo podpiral večjezičnost in dostopnost vsebin v skladu z Zakonom o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij⁹.

Prvi glavni cilj projekta je torej razvoj Informacijskega sistema Premične e-Dediščine (ISPeD), ki vključuje naslednje e-storitve:

1. poenotenje programske rešitve za zajem podatkov, ki bo sledila dokumentacijskemu sistemu, implementiranemu v program, in bo ustrezala tako zakonskim zahtevam kot tudi potrebam vseh deležnikov tega projekta,
2. vzpostavitev okolja v oblaku, ki bo omogočalo optimalno izvajanje vseh aplikativnih rešitev, povezanih s podatkovnimi strukturami premične kulturne dediščine, in zagotavljalo dolgoročno e-hrambo digitaliziranih gradiv,
3. razvoj digitalne infrastrukture, ki bo omogočila večjo dostopnost premične kulturne dediščine za vse deležnike, tj. registra premične dediščine, in
4. centralizirana informacijsko-tehnična podpora uporabnikom e-storitev v zvezi z vzdrževanjem in zagotavljanjem delovanja informacijskega sistema.

⁹ ZDSMA – Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij.

Drugi glavni cilj projekta je, da bo do 30. junija 2026 najmanj osem muzejskih ustanov s področja premične kulturne dediščine uporabljalo te dinamične e-storitve. V skladu z razpisno dokumentacijo bodo sodelujoči muzeji dobili računalniško opremo za dostop do dokumentacijskega programa v oblaku. S tehnično podporo bodo opravili migracijo vsaj ene zbirke v nov program, opravili testiranje in evalvacijo programa in kasneje tam nadaljevali z e-muzealizacijo novih predmetov. V dokumentacijskem programu bo potekal zajem podatkov, ki bodo v omejenem izboru in v skladu z navodili Pravidnika o registru kulturne dediščine objavljeni na portalu Informacijskega sistema kulturne dediščine (ISKD).

2.3 Strateški cilji

- Dolgoročno ohranjanje digitalnih vsebin premične kulturne dediščine,
- optimizacija procesov upravljanja s podatki,
- zmanjšanje administrativnih ovir za dostop do podatkov za ustvarjalce in uporabnike spletnega portala,
- povečanje učinkovitosti in odpornosti poslovanja vseh zainteresiranih javnosti,
- dvig nivoja zagotavljanja digitalnih javnih storitev in razvoja pametnih digitalnih javnih storitev in rešitev,
- povečanje dostopnosti in ponovne uporabe digitalnih vsebin premične dediščine.

3. Izvajanje projekta

Pri projektu sodelujejo področni strokovnjaki, ki so bili leta 2022 vključeni v delovno skupino za digitalizacijo premične kulturne dediščine v sestavi: dr. Simona Bergoč (Ministrstvo za kulturo RS, vodja delovne skupine), dr. Tatjana Hajtnik (Arhiv Republike Slovenije), Luka Hribar (Narodna galerija), mag. Gorazd Knific (Muzej in galerije mesta Ljubljane), doc. ddr. Mateja Kos Zabel (Narodni muzej Slovenije), mag. Ksenija Kovačec Naglič, (Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo RS), Jure Kusetič (Narodni muzej Slovenije), Goran Milovanović (Galerija Božidar Jakac Kostanjevica na Krki) in Miha Špiček (Slovenski etnografski muzej).

Delovna skupina, skladno s sklepom o svojem imenovanju, preverja stanje in napredek Pe-D ter usmerja njegovo izvajanje. V okviru tega skrbi za:

- usmerjanje priprave smernic, navodil in priporočil za digitalizacijo premične dediščine v muzejih,
- usklajevanje zahtev glede pridobivanja, zajema, priprave in trajne hrambe digitalnih vsebin premične dediščine, vključno z izvirno digitalnim gradivom,
- usklajevanje metapodatkov za interoperabilnost digitalnih zbirk premične dediščine z digitalnimi zbirkami nepremične in nesnovne dediščine, arhivskega in knjižničnega gradiva.

To pomeni, da delovna skupina obravnava za projekt relevantna gradiva in opozarja na različne strokovne vidike in perspektive pri realizaciji projekta.

Podpis pogodbe o sofinanciranju projekta je bil 28. februarja 2024, v izvajanje pa je prešel aprila 2024 s formiranjem projektne skupine v sestavi: Jure Kusetič (vodja projekta), Sašo Drobnič in Nina Sotelšek (vsi Narodni muzej Slovenije, SPDM).

Njihova naloga je, da koordinirajo, vodijo vsebinski razvoj projekta ter opravljajo nanj vezana administrativna dela. Skupina se je najprej uvajala v delo: podrobno je preučila vsebino projekta ter pregledala navodila in postopke za njegovo izvajanje. Sledilo je načrtovanje administrativnega vodenja, določitev dinamike dela, vzpostavljanje monitoringa ter vzpostavitev dokumentacijske in kadrovske strukture. Po reviziji stanja je bila izpeljana novelacija investicijske dokumentacije (maj–junij 2024). Izpeljana so bila prva javna naročila, tj. na-jem zunanjih izvajalcev za vodenje projektne pisarne in izdelavo celostne grafične podobe projekta. Sledila je nabava osnovne delovne opreme in nazadnje izpeljava prvega javnega naročila v okviru kazalnika 1 – izdelava analize funkcionalnih zahtev in tehničnih specifikacij za Informacijski sistem Premična e-Dediščina.

3.1 Javni naročili kot osrednja kazalnika uspešnosti

Projekt Premična e-Dediščina je definiran v okviru štirih kazalnikov:

1. objava javnega naročila (v okviru prvega kazalnika je predvidena objava dveh javnih naročil – JN1 in JN2),
2. izvedba preizkusa v obliki testne, »pilotne« verzije v izbranih muzejih,
3. izvedba delavnic in izobraževanj za končno verzijo,
4. število kulturnih institucij z delujočimi dinamičnimi e-storitvami (ob zaključku projekta bo rešitev Premična e-Dediščina uporabljajo najmanj osem državnih in drugih muzejskih in galerijskih ustanov).

Izvedba prvega javnega naročila je bila zaključena konec oktobra 2024, trenutno pa potekajo priprave za izvedbo drugega javnega naročila. Potek obeh faz je podrobneje opisan v nadaljevanju.

3.1.1 JN1: podrobna analiza poslovnih in uporabniških zahtev, ki bodo vključene v JN2

Na podlagi podrobne študije je analiza opredelila najprimernejši način izvedbe projekta s strokovnega, ekonomskega in časovnega vidika. Preučila je možnosti nadgradnje enega od obstoječih dokumentacijskih programov, razvitih v Sloveniji, saj bi razvoj popolnoma nove programske rešitve terjal preveč časa in občutno zamaknil realizacijo projekta. Programske rešitve so bile ocenjene z vidika njihove strokovne ustreznosti, funkcionalne in tehnološke primernosti ter možnosti nadgradnje z novimi tehnologijami.

Analiza je preverila strukturno zasnovo programov in njihovo sposobnost podpore sistemu dokumentacije muzejskih predmetov. Izvajalec je uporabil anketne vprašalnike o stanju dokumentacije in digitalizacije v slovenskih muzejih, ki jih je leta 2023 pripravila SPD. Ti so omogočili aktualen in podroben vpogled v potrebe, ki jih projekt Pe-D naslavlja. Ključne ugotovitve analize, izvedene v sklopu JN1, so naslednje:

1. *Skladnost s Pravilnikom o registru kulturne dediščine*
Pravilnik o registru kulturne dediščine zasleduje enake cilje kot projekt Pe-D. Zaradi tega je smiselno, da Pe-D v največji možni meri upošteva zahteve, določene v Pravilniku.
2. *Pomembnost poenotenja delovnih procesov*
Načini uporabe informacijskih sistemov za muzejsko dokumentacijo se med muzeji razlikujejo, ključ do uspešne digitalizacije pa je dokumentiranje in poenotenje delovnih procesov v obliki jasnih navodil, kot so priročniki oziroma poslovniki. Analiza zato predlaga oblikovanje standardiziranih postopkov, ki pa se na ravni posameznih muzejev nekoliko prilagodijo glede na specifične njihovih zbirk in kadrovske strukture.

3. *Pogoji za uspešno digitalizacijo*

Uspešnost digitalizacije je odvisna od številnih dejavnikov, kot so vloženo delo, vrsta in količina gradiva, organizacija dela ter kadrovska zasedba. Tudi najučinkovitejši informacijski sistem za muzejsko dokumentacijo ne more zagotoviti uspeha brez ustrezne podpore v obliki preglednih delovnih procesov in jasnih navodil.

4. *Zaostajanje v digitalni transformaciji*

Slovenski muzeji so še vedno v osnovni fazi digitalizacije, ki vključuje postopke, kot so skeniranje, fotografiranje in prepisovanje fizičnih inventarnih knjig. To kaže na znatno zaostajanje v procesu digitalne transformacije – tj. vključevanjem digitalnih tehnologij v vse vidike delovanja muzeja. Eden od podatkov, ki to razkriva, je, da imata le dva muzeja (5 %) formalno opredeljeno digitalno strategijo.

5. *Definicija delovnih procesov kot osnova za razvoj programske opreme*

Pri razvoju poslovnih programov se najprej definira delovne procese, šele nato se razvija programske rešitve. V praksi pogosto pride do obratnega vrstnega reda, kar lahko povzroči neprilagojene ali motene delovne procese v organizaciji, tudi na področjih, ki niso neposredno povezana z novo programsko opremo. Takšne spremembe pogosto povzročajo odklonilen odnos zaposlenih in začasno zmanjšanje produktivnosti.

6. *Usmeritev muzejev v digitalizacijo in infrastrukturo*

Muzejske ustanove so kot ključne cilje za naslednjih pet let določile usmeritev v digitalizacijo ter izboljšanje digitalne infrastrukture, vključno z njeno nadgradnjo. To kaže na visoko stopnjo zavedanja o nujnosti modernizacije na tem področju.

7. *Podpora sodobnim rešitvam in sodelovanju pri projektu*

Kar 92 % anketirancev je izrazilo potrebo po sodobnem, spletnem in odzivnem dokumentacijskem programu, 75 % pa jih želi aktivno sodelovati pri razvoju projekta. To je ključni pokazatelj močne podpore in interesa za vzpostavitev platforme ISPe-D.

8. *Postopen prenos zbirk in usposabljanje*

Prenosi zbirk v nov sistem bodo izvedeni postopoma in previdno, pri čemer bo vzporedno potekalo usposabljanje uporabnikov. Delavnice in izobraževanja bodo organizirana v sklepni fazi projekta, nadaljevala pa se bodo tudi po zaključku. Vpeljava e-storitev projekta Pe-D tako ne bo enkratnega dogodeka, temveč dolgoročen proces, ki bo omogočil trajno prilagoditev delovnim potrebam.

3.1.2 JN2: razvoj, testiranje in namestitve IS Premična e-Dediščina

Pri prvem javnem naročilu so bile izdelane specifikacije za izdelavo ISPeD, do konca leta 2024 pa bo na Portalu javnih naročil Republike Slovenije objavljeno še drugo javno naročilo.¹⁰ S tem namenom je bila izvedena analiza stanja dokumentacije in digitalizacije, ki bo služila kot strokovna podlaga za izvedbo javnega naročila nakupa e-storitev. Te vključujejo razvoj dokumentacijskega programa, vzpostavitev registra premične dediščine na platformi ISKD, varno shranjevanje digitalizirane dediščine in centralizirano tehnično podporo za muzeje. Programska rešitev za premično dediščino bo podpirala celovito strokovno delo muzejev od upravljanja muzejskih zbirk do ustvarjanja dokumentacije o njih ter njihovo diseminacijo zainteresirani javnosti. Dokumentacijski program bo temeljil na postopkovnem standardu Spectrum,

¹⁰ Glej Literatura in viri (SPLETNI VIR 3).

pri čemer bo spodbujal vključitev različnih muzejskih kadrov v proces dokumentiranja. Poleg kustosov zbirk, ki so odgovorni za primarno dokumentacijo, bodo sodelovali tudi kustosi dokumentalisti, konservatorji-restavradorji, kustosi pedagogi, službe za stike z javnostmi, bibliotekarji, arhivisti in drugi. V zaključni fazi projekta bo zagotovljeno usposabljanje kadrov ter vzpostavljena trajna služba za podporo in nadaljnji razvoj sistema.

4. SKLEP

Projekt Pe-D se osredotoča na optimizacijo upravljanja podatkov o premični kulturni dediščini v muzejih in galerijah ter spodbuja sodelovanje strokovnjakov, javnosti in drugih deležnikov. Ključni cilj je vzpostavitev centralnega registra premične dediščine, ki bo integriran v obstoječi Informacijski sistem kulturne dediščine (ISKD), s tem pa bo omogočen enoten vpogled v stanje premične dediščine. Specifični projektni cilji pa vključujejo razvoj uporabniku prijaznega programskega paketa za zajem, upravljanje in hrambo digitalnih podatkov, z implementacijo mednarodnih standardov ter razvoj podatkovnega modela z enotno terminologijo.

Projekt bo imel pomemben vpliv na družbeni pomen kulturne dediščine z vidika povezljivosti, dostopnosti in implementacije na več načinov:

1. *Povezljivost:* Projekt bo omogočil večjo povezanost kulturnih ustanov, muzejev, raziskovalcev in širše javnosti preko centralizirane digitalne platforme. Ta bo omogočila enostaven dostop do podatkov o premični kulturni dediščini ter spodbujala sodelovanje med različnimi institucijami in strokovnjaki. S tem se bo povečala sinergija med muzeji, raziskovalci in drugimi deležniki. Platforma bo nadgradila obstoječe registre nepremične in nesnovne dediščine ter dodatne storitve ISKD, kar bo omogočilo celovit pregled nad vso kulturno dediščino.
2. *Dostopnost:* Z vzpostavitvijo digitalnega registra premične kulturne dediščine bo omogočen enostaven dostop do teh vsebin, ne glede na geografske ali časovne omejitve. To bo povečalo dostopnost dediščine širšemu krogu ljudi, vključno s tistimi, ki sicer ne bi imeli možnosti obiska fizičnih muzejev ali drugih ustanov. Dostop do teh virov bo tudi spodbudil večjo vključitev širše javnosti, mladih raziskovalcev in ljubiteljev kulture v ohranjanje dediščine.
3. *Implementacija:* Projekt bo omogočil implementacijo sodobnih tehnologij za digitalno hrambo in obvladovanje podatkov o dediščini. S centralizacijo tehničnih procesov in uporabo državne oblačne infrastrukture bo projekt povečal trajnost in varnost podatkov. Tak pristop bo dolgoročno zagotovil ohranjanje kulturne dediščine v digitalni obliki ter omogočil učinkovito upravljanje in zaščito teh podatkov.

Delovanje muzejev je interdisciplinarno in vključuje širok spekter nalog, ki segajo od postopkov varstva kulturne dediščine do izobraževanja in komunikacije z javnostjo. Muzejski strokovnjaki se pri svojem delu pogosto soočajo s številnimi sistemskimi in praktičnimi izzivi, ki so nemalokrat posledica kompleksnosti in razvejanosti področja ter hkrati pomanjkanja dogovorjenih delovnih postopkov. V okviru Pe-D so bili znova ugotovljeni zaostanki pri posodabljanju procesov muzejske dokumentacije, ki bi jih bilo treba poenotiti tudi na zakonski podlagi. Takšen dokument bi pravno zaščitil podatke o enotah premične kulturne dediščine, omogočal nadaljnji poenoten razvoj informacijsko tehnoloških orodij za zajem podatkov ter predstavljal oporo stroki, saj bi nastal v sodelovanju in soglasju z njo.

Težnja Pe-D je narediti korak k strokovnem razvoju v smeri večje povezanosti, dostopnosti in trajnostnega delovanja muzejev pri varovanju premične kulturne dediščine. Poleg tehnološke posodobitve muzejskega sektorja, bo pozitiven vpliv projekta tudi, če bo uspel spodbuditi dialog znotraj stroke, jo povezati ter prispevati k poenotenju primarnih dokumentacijskih postopkov. Kljub temu, da se projekt sooča z izzivi in je zato končna oblika še negotova, pa bo Pe-D nedvomno predstavljal nujno potreben katalizator in pospeševalec digitalne preobrazbe na področju muzejske dokumentacije in upravljanja muzejskih zbirk v Sloveniji.

LITERATURA IN VIRI

PRAVILNIK o registru kulturne dediščine, *Uradni list RS* 66, 21. avgust 2009; <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV9583>, 31. 10. 2024.

SOTELŠEK, Nina in Jana Puhar: Register premične dediščine: kako oddaljen cilj? V: Zora Žbontar (ur.), *Argo* 67/ 1, 2024, str. 36–49.

SPLETNI VIR 1: Direktiva (EU) 2019/1024 evropskega parlamenta in sveta, 26. 6. 2019; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1024>, 31. 10. 2024.

SPLETNI VIR 2: Informacijski sistem kulturne dediščine. Javno dostopno mesto; https://geohub.gov.si/ghapp/iskd/?data_id=dataSource_3-MK_ARHEO_6668-3693%3A74883%2CdataSource_1-MK_RNPD_3598-3652%3A9418%2CdataSource_2-MK_RNSD_4402-3623%3A9&page=Domov&views=Prikaz-app%2CView-5%2CDesna-sekcija%2CPogled-OP%2CRNSD-Desna-sekcija%2CRNSD-Pogled-OP, 2. 11. 2024.

SPLETNI VIR 3: Portal javnih naročil Republike Slovenije; <https://www.enarocanje.si/#/>, 25. 10. 2024.

VOLOVŠEK, Miha: Pregledna analiza informacijske podpore v izbranih ustanovah (Interno gradivo). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021.

ZDSMA – Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij, *Uradni list RS* 30, 26. april 2018; <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO7718>, 2. 11. 2024.

SUMMARY

The “Movable e-Heritage Project (2023–2025)” aims to optimize the management of data related to movable cultural heritage in museums and galleries, while also promoting collaboration among professionals, the public, and other stakeholders. Its primary objective is the creation of a central register of movable heritage, integrated into the existing Information System for Cultural Heritage (ISKD), which will provide a unified overview of the state of movable heritage in Slovenia.

Key project goals include the development of a user-friendly software suite for the capture, management, and long-term storage of digital data; the implementation of international standards; and the design of a data model based on unified terminology.

The project is expected to have a significant social and cultural impact in three main areas: connectivity, accessibility, and technological implementation:

1. Connectivity

The project will strengthen collaboration among cultural institutions, museums, researchers, and the general public through a centralized digital platform. This platform will facilitate seamless access to data on movable cultural heritage and encourage cooperation across disciplines and institutions. It will enhance synergy among museums, researchers, and other stakeholders. In addition, it will build upon and complement existing registers of immovable and intangible heritage, as well as other ISKD services, providing a comprehensive, integrated view of Slovenia’s cultural heritage.

2. Accessibility

The establishment of a digital register of movable cultural heritage will remove geographical and temporal barriers to access, making cultural content widely available, including to those who might not be able to visit museums or heritage institutions in person. Increased accessibility will also foster broader public engagement, particularly among young researchers, educators, and cultural enthusiasts, encouraging their involvement in heritage preservation.

3. Implementation

By deploying modern technologies for digital preservation and data management, and by centralizing technical operations through the national cloud infrastructure, the project will significantly enhance the sustainability and security of heritage-related data. This approach ensures the long-term protection of digital heritage assets and supports efficient management and legal safeguarding of cultural data.

Museum work is inherently interdisciplinary, spanning activities from heritage preservation to education and public engagement. However, museum professionals often face systemic and practical challenges due to the sector’s complexity, fragmentation, and the lack of standardized procedures. The project has identified ongoing delays in updating museum documentation processes, which highlights the need for legal harmonization and procedural unification. Establishing a legal framework for documenting movable heritage units would protect these data assets, guide the development of standardized IT tools, and support professional practice—developed in close collaboration with the heritage community itself.

The Movable e-Heritage Project seeks to make a meaningful contribution to the professionalization of the museum sector by advancing connectivity, accessibility, and sustainability in the preservation of movable cultural heritage. Beyond its technological ambitions, the project also aims to encourage dialogue within the museum field, strengthen professional networks, and support the standardization of primary documentation processes.

Despite challenges and the current uncertainty surrounding its final implementation, the project is poised to become a much-needed catalyst for the digital transformation of museum documentation and collection management in Slovenia.

Zbornik XXI. ZBOROVANJA SMD

MUZEJSKA DOKUMENTACIJA V DOBI DIGITALNE PREOBRAZBE

Brežice, 16. – 17. september 2024

Izdajatelj / publisher: Slovensko muzejsko društvo

Zanj / represented by: Maja Hakl Saje

Urednice / Editors

Jana Puhar: glavna urednica / Editor-in-Chief

Maja Hakl Saje: odgovorna urednica / Editor-in-Charge

Andželina Jukič: tehnična urednica / Technical editing

Uredniški odbor / Editorial board

Maja Hakl Saje, Jože Štukl, Nadja Terčon, Jana Puhar, Damjana Fortunat Černilogar,
Andželina Jukič

Recenzenti / Reviewers

ddr. Verena Perko, dr. Nadja Terčon, dr. Karla Oder, dr. Jelka Pirkovič, dr. Helena Rožman,
dr. Tadej Curk, Nina Sotelšek, Jože Štukl, Jana Puhar

Oblikovanje / Design: oOkie.si

Ljubljana, 2025

Za vsebinsko in jezikovno korektnost prispevkov so odgovorni avtorji.

© SMD

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

SMD
SLOVENSKO
MUZEJSKO
DRUŠTVO